

אוסטילה

[אוסטילוג]

פרקי יידיש מתורגמים לעברית

מתוך: קהילת אוסטילה בבנינה ובחורבנה

2015

הפרקים המתורגמים בספר זה נכתבו בידיש ונדפסו בחוץ:
קהילת אוסטילה בבנינה ובחורבנה
תל אביב: ארגון יוצאי אוסטילה בישראל ובתפוצות, תשכ"א

פורמט דיגיטלי

2015

תרגום ועריכה: אסתר וינשלבונים

בשער: כיכר השוק

קהילת אוסטילה

בבנינה ובחורבנה

ערוך
אריה אביננדב

בהוצאת ארגון יוצאי אוסטילה בישראל ובתפוצות

לזכר הנספים בני קהילות ווהלין

הקדמה

ידידי ורעי בני אוסטילה (אוסטילוג), אודים מוצלים אחרונים וצאצאיהם.

למעלה משבעים ושתיים שנה חלפו מאז נטבחו והושמדו בני קהילתנו היקרים מאוסטילה.

הרצח האכזרי לא הותיר רבים מאתנו, מחי מעט ניצלנו – אודים מן השרפה הגדולה.

עם בואנו ארצת, לבנות ולשקם את חיינו, כפינו על עצמנו הדחקה כמעט מוחלטת של כל מה שקרה. רצינו להיות כמו כולם. הסביבה דרשה אף היא התנהגות לא גלותית, והסיפורים על "כצאן לטבח" לא עזרו לדימוי.

הוותיקים, שבאו ארצה לפני המלחמה, כמו צילה פליישר ז"ל ואחרים, דאגו אמנם להוציא ספר זיכרון: "קהילת אוסטילה בבנינה ובחורבנה" המספר את קורות אוסטילה, אך חלק מן הפרקים בו כתובים יידיש, שפה שאינה מובנת לדורות שאחרינו.

בימים אלה זכינו לנדבך נוסף בהנצחה.

כשפנתה אליי אסתר וינשלבויס, בת ליוצאי ווהלין, והציעה לתרגם לעברית את פרקי היידיש שבספר אוסטילה – התרגשתי ושמחתי. תודה למתרגמת על מעשה ההתנדבות.

תקוותי שתרגום זה יאפשר לדורות של צעירים נגישות למאמרים ויקרב אותם לפרקים נוספים בקורותינו.

מצווה עלינו לזכור ולהזכיר!

בשם אחרוני השורדים מאוסטילה,

משה קריגסר

דברי המהרגמת

כמעט 73 שנה חלפו מאז הובלו יהודי אוסטיליה אל הבורות בפיאטידין ונרצחו שם יחד עם יהודי לודמיר. "קהילת אוסטיליה בבניינה ובחורבנה", ספר הזיכרון לקהילת אוסטיליה, ראה אור כ-20 שנה לאחר חורבן הקהילה, בשנת 1961. עתה, בקובץ שלפניכם, מתורגמים המאמרים מספר הזיכרון שנכתבו ביידיש.

אני בת ליוצאי ווהלין (קוריץ, לוצק). פעמיים נסעתי לאוקראינה. בשנת 2010 נטלתי חלק במסע השנתי של ארגון יוצאי קוריץ בישראל. מסע זה, והחותם שהותיר בו, הוליך אותי למסע מסוג אחר, מסע בספרי הזיכרון של קהילות בוהלין. ראשיתו ספר קוריץ, בתקווה למצוא בדל מידע על משפחת אבי, והמשכו ספרי זיכרון נוספים, במטרה לסייע למי שאינם דוברים יידיש למצוא, אולי, מה שאני לא מצאתי, ולהחיות לרגע של קריאה עולם שחרב.

זו תרומתי הצנועה לשימור זכר הנרצחים – בהם מרבית בני המשפחה של הוריי – בפוגרומים ובשואה הגדולה במאה ה-20.

קובץ זה הוא תשיעי בסדרה זו של תרגום פרקי יידיש. קדמו לו קובצי תרגומים מספרי הזיכרון של: קוריץ, לודמיר, מלינוב-מרוויץ וטרוביץ, סארניר וקיסטנה, לודביפול, דומברוביצה, קרמניץ, לובומל.

*

המאמרים המתורגמים נערכו בסדר הופעתם בספר "קהילת אוסטיליה בבניינה ובחורבנה" בציון העמודים. התצלומים בקובץ התרגום הם מתוך ספר הזיכרון אלא אם צוין אחרת. שילוב תצלום מפת העיירה, המוצגת בחדר אוסטיליה בבית ווהלין, נתאפשר בסיועם של משה קריגסר ומשה ירונסקי.

ההערות בקובץ מובאות בגוף התרגום. הערות בסוגריים עגולים () הן מן המקור, של הכותבים או של המערכת. הערות בסוגריים מרובעים [] הן שלי; הבאתי בהן הבהרות וביאורים קצרים, תיקונים קלים וגם סימני שאלה וקריאה אחרים.

א' ו'

ניסן, תשע"ה

פרחים ודמעות על קבר האחים של אוסטילה

מאת בניה המיותמים ברחבי העולם

[תרגום מדור היידיש בספר הזיכרון]

**בלומען און טרערן
אויפן מאסן־קבר פון
אוסטילע**

פון אירע קינדער די סאדיותמ'סע
אין גאר דער וועלט

הרב ז"ר אהרן ורטחיים ברוקלין, ניו יורק **אוסטילה ועברה העשייה**

שמות עיירות יהודיות רבות באוקראינה ובפולין הונצחו בחיי הרוח של עמנו, ונכנסו לעולם הבלתי נשכח של הספרות היהודית שמנהיגים חסידיים גדולים ואדמו"רים זהו עמן. עיירות כמו מזריטש, קוצק, גר [גורה קלוודיה, חסידות גור], פשיסחא וכדומה, מעולם לא היו נודעות בעולם הרחב או היו נשכחות מזמן אלמלא המגיד ממזריטש, הרבי מקוצק, הרבי מפשיסחא ואחרים שעשו היסטוריה בזמנם והנציחו את שמות עיירותיהם.

עיירתנו האהובה אוסטילה, נכנסה אף היא להיסטוריה הנצחית הבלתי נשכחת של עמנו באמצעות אדמו"רים גדולים שהתגוררו בה ורכזו שם בעיירה.

לא אדע אם מצויים בקרב יוצאי אוסטילה רבים המסוגלים למנות שמות שישה דורות של אבות אבותיהם הקשורים בעיירתנו, אם יש כאלה מספרם לבטח זעום. אני הנני אחד מאלה. לא רק אבי הרה"ג וסבי הרה"צ ר' אליעזר היו רבנים באוסטילה, סבא רבא של סבי היה רב באוסטילה. הוא נודע בעולם החסידי כצדיק גדול, ר' יוסלה הרב של אוסטילה, בנו של ר' מרדכיאל הרב של נסכיז'.

החתונה הגדולה באוסטילה, שנכנסה לקורות התנועה החסידית, אכן התרחשה כאשר הרב הזקן של אוסטילה התחתן ברב הנודע מאפטא. נכחו בחתונה "שבעים זופיצות לבנות", כלומר שבעים צדיקים שלפי מנהגי הזמן ההוא לבשו חלוקי משי לבנים.

כשחלף הסופר והחוקר היהודי הנודע ש' אנ-סקי באוסטילה, בשנת 1913, התלהב מאוד מן המעשיות על החתונה הגדולה, מעשיות שסיפר לו הזקן בן המאה, ר' שמעון כהן, שנכח בה וראה בעיניו. אנ-סקי רשם את המעשיות ופרסם חלק מהן בכתביו.

גם בשנים מאוחרות יותר, אף בדור האחרון, שלנו, היו החיים הדתיים בעיירתנו אוסטילה רחוקים מאוד ממונוטוניות ותססו תמיד בחיים ססגוניים. פרט לבית המדרש העירוני הגדול היו באוסטילה בית המדרש של דַנְכָה [אשת הגביר ר' דן שנידבה לבנייתו], בית המדרש של הרב וגם שטיבלך חסידיים רבים של חסידי טריסק, וולודובקה, רוזין

[ריזין], סטפן, רדזין, בלז. התפללו מנינים גם בבתי מגורים ומעבר לנחר, והיה גם בית תפילה קטן לחייטים.

לכל שטיבל חסיד היו מנהגים המיוחדים לו, ימי פגרה שלו, ימי יארצייט מיוחדים, סעודות וניגונים משלו. עם זאת היו החיים הדתיים שלמים והרמוניים.

באוסטילה כולה, בכל בתי המדרש והשטיבלך [בתי תפילה של חסידים], היו פחות מתפללים מאשר בבית כנסת גדול אחד בבורו פֶּךְק [ברוקלין] בראש השנה וביום כיפור, אך מה דלים וחדגוניים נראים חיי הדת בבית כנסת אמריקאי במהלך השנה. אימה הוא מטיל עלינו בריקו ובשיממונו הנוגים כל השבוע ולעתים גם בשבת ובחג. בעיירה שלנו היו חיי הדת ססגוניים ומגוונים.

בכל בית מדרש ישבו צעירים ולמדו את תורת השם. אפילו המשכילים שלנו והמורים לעברית לא למדו בבית ספר גבוה אחר, ולא היו בוגרי "אוניברסיטה" אחרת, אלא זו של בית המדרש שלנו.

אוסטילה נודעה בבני התורה ובמלמדים שלה. בנו של הרבי מטריסק, הרבי של ז'וריק שבפולין, החזיק לילדיו מלמד מאוסטילה, ר' אבוש. הרבי מצ'ורטקוב, שלח לחסיד שלו – גביר גדול מאודסה, ר' ראובלה גרינברג – מלמד מאוסטילה, ר' ראובן זק, בנו של הירש-דוד הדיין, שאכן היה דיין אחרי אביו. גם סבי, הרב של בנדר, "ייבא" מאוסטילה אל בסרביה מלמדים מן הכבודים והמלומדים ביותר.

מלמדים כמו ר' ליפצ'ה [אייזנברג] ור' מנדלה פניק חינוכו תלמידים כגדולי הפדגוגים בעולם וזכו באהבת תלמידיהם ובהערכתם.

אוסטילה אכן עשתה לה שם של קהילה נאה, והצדיק הנודע מבלי בחר בה כמקום רבנות ראשון לחתנו, הלמדן והצדיק הגדול ר' פינילה טברסקי, עד שנתקבל בעיר הגדולה פֶּשְׁמישֶׁל. אבי, הרה"ג, לאחר היותו רב באוסטילה, היה רב במשרות רבנות גדולות כמו: אוסטראה, הרוביישוב, בנדר. עם זאת, היה הכינוי: הרב של אוסטילה, אהוב עליו ויקר לו כל חייו. נימי אהבה חזקים ומיוחדים קשרו אותו אל אוסטילה ואל אנשיה והוא העבירם בירושה לילדיו.

הייתי בן 12 בלבד כשנאלצה משפחתנו לעזוב את אוסטילה בראשית מלחמת העולם הראשונה בשל מצבה הבריאותי של אמי, אך זיכרונותיי מאוסטילה חדורים אהבה עמוקה, וככל שאני מרבה להגות בעיר ובאנשיה גדל הכאב על חורבנה האיום.

היו אי-פעם דורות שהוציאו מקרבם אנשים דגולים וצדיקים קדושים, אך 4,000 קדושים בעיירה אחת קטנה, בדור אחד! מי יוכל לשאת זאת?! מי מסוגל לעמוד בזה?!

”חבל על דאבדין ולא משתכחין”, כאלה לא ימצאו עוד!

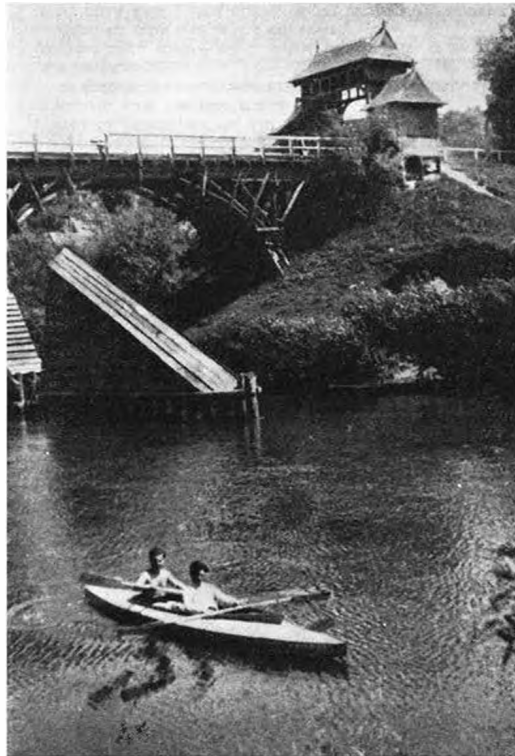
ע' 167 – 169.

תשל"ן על הבוגר ברקש ב'תו של ר' ליפצ'יה איונבדג

ד"ר אהרן רוזמריין ניו יורק עיירתי אוסטילה

א. השם אוסטילה הוא צירוף של שתי מילים סלוויות שמשמען גדות של כרי דשא [! שפתי הלוג, מקום שפך הלוג אל הבוג]. גאוגרפית זהו אי מיניאטורי. מצד אחד, מערבו של הנהר בוג, ראשיתו בהרי הקרפטים והוא נשפך לנהר ויסלה; מצד שני, הקטו [הנהר לוג] המתפתל בין כרי דשא ירוקים ומשפך במרץ לנהר בוג, מניע אגב כך בריעש את אופני טחנת הקמח; מן הצד השלישי, הפלג הצנוע [סטודיאמקה] של ויינהייזר [רחוב ושכונת בתי היין], הזורם אך בקושי; מן הצד הרביעי, סמוך לכפר פיאטידין, נחל זורם המעוטר בטחנת מים.

הנשר הצפוני של הבוג, „נשר הזהב” בימי כיבוש האוסטרים

העיירה הייתה מוקפת נאות דשא לאין קץ, שדות תבואה אוקראינים דשנים ללא גבול, יערות, יערות שאין להם סוף וגרגרי יער לאין מספר.

האוויר שם היה רענן וריחני. הדממה דוממת מכל דממה. השלווה הלא נגמרת פינקה בנועם את העצבים, חבקה את הנפש; החלל כולו ליטף ברכות את הנשמה, הביא מרגוע ללב. המלחין הדגול, שנודע בעולם, איגור סטרווינסקי, נהג לבלות את חופשות הקיץ שלו באוסטילה ויצר שם חלק ממצירותיו הידועות.

הנשר הדרומי על הבונ

בעיירה זו ניהלו כמה מאות משפחות של יהודים אורח חיים צנוע, חיי תורה ואמונה. מעולם לא נשמעה המילה הכשר, ומוותר היה לאכול אצל שואב המים ואצל בעל המלאכה בדיוק כמו אצל הדין ואצל בעל-הבית הנכבד ביותר. מעולם לא נישאה דרשה על שמירת השבת, ובעיירה כולה לא היה מחלל שבת בפרהסיא (למעט אולי הרוקח המצוי בכל עיריה).

איזה קונצרט ישווה לשירת התלמידים בערבי חורף קרים בדרכם לבתיהם מן החדר! איזה סוף שבוע בעולם ידמה לבילוי שבת קיצית לאחר סעודת הצהריים בבוסתנים, לטיול דרך שדות השיפון והחיטה אל יער האורנים! ללימוד פרק על מרפסת הכניסה המחופה זכוכית או

על מדף הישיבה שלפני הבית! אילו משקאות אפשר להשוות לכוס תה ליהט עם מרקחת מטוגנת, על כל צרה שלא תבוא, ואילו פרות ידמו לפרי השבת המסורתית, התפוח האפוי.

רבות נכתב על העיירה המזרח אירופית בספרות יידיש ועברית, הן בפרוזה והן בשירה. ככלל נילושו כל העיירות במזרח אירופה מבצק אחד: בתי מדרש, חדרים, דיין או רב או שניהם, שוחט או שוחטים, גביר, חנווני, בעל מלאכה, שואב מים, בית מרחץ ומקווה, הקדש, כמה גנדרנים ואנשי חנף חלקלקים ולעתים – משוגע העיירה. במאפייניה העיקריים הייתה אוסטילה עיירה ככל העיירות. אך על כל אחד אהובה עיירת הולדתו, על הבוץ ואור השמש, על חסרונותיה ומעלותיה. ועיירתי אוסטילה אינה יוצאת מכלל זה.

ב. ארבעה עשורים חלפו מאז עזבתי את המקום הזעיר, השלו והרוגע עלי אדמות, ונכנסתי אל היורה הרוחת, הרועשת וההומה בעולם, של שמונה מיליון ומחצה אנשים וארבעה מיליון כלי רכב [בעת כתיבת הדברים], בכל זאת, אף אם ארצה, לא אוכל לשכוח כמה טיפוסים ייחודיים.

שפרינצה הסוחרת בבגדים משומשים ומלבושים מאיכות ירודה, גוף קטן כחוש, צפוד ומכוון, גרוגרת דרבי צדוק. כל חייה לא יצאה ולא התרחקה מן העיר אף לא ארבע אמות, כך אמרה פעם. אך ביום שישי, בלכתה כל היום בין הבתים, שק על גבה המצומק, ללקט חלות קטנות למען ההקדש או למען עניים סתם, זהרו פניה הקטנים הקמוטים הצהובים בשמחה חבויה. לחייה השקועות, ידועות הצער, זרחו-התנוצצו ברעננות פתאומית. קראתם על מצחה שצבעו כצבע הקלף, שהבריק עתה כחלות טריות: "עניים יתענגו בשבת על חלה טרייה, וכי דבר של מה בכך הוא?"

חיים-וולף, מלמד דרדקים. חדר גדול. בפינה אחת, המטבח; בפינה השנייה, חדר האוכל; בפינה השלישית, חדרי השינה; בפינה הרביעית, ה"חדר", הכיתות! במרכז, על רצפת הטיט, כמה עשרות ילדים בני שלוש עד חמש וכני הקריאה לפנים – תינוקות בית רבן, או כפי שמכנים אותם חז"ל: נטורי קרתא. משעה שמונה בבוקר עד שעת ערב מאוחרת, לומדים ולומדים, פתח אל"ף א, קמץ אל"ף או... פניו מתוחים, מעוננים, דאוגים, ככל שייטיב התלמיד הקטן להגות את

ההברות, הריהו דורש יותר, לתורה אין קרקעית! ודאגה נוספת, כבר יום רביעי, חצי היום חלף, ועדיין אין בידו הגולדנים הספורים לשבת, השקית הקטנה המוכתמת, ריקה עדיין כקיבתו או להפך.

אך בצהרי יום שישי, חופשי מהוראה, תראו את ר' חיים-וולף מרחף מבית לבית ושק על גבו, לאסוף חלות, חצאים, פרוסות למען עניים. על כתפיו הרחבות נע ראש עם פנים חייכניים מתמוגגים מנחת. כל מנת חלה שהוא מכניס אל השק מעטרת את פניו השמחים בחוט נוסף של חסד. עניים יסעדו בשבת את לבם המורעב ומלאו את קיבותיהם הריקות המצומקות – בחלה טרייה. ככל שמתמלא השק כן מתמלא לבו שמחה. 12 שעות ביום, בכל יום מימות השבוע, בכל שבוע מימות השנה, קיץ וחורף, אף בחול המועד הוא בוחן תלמידים ותיקים וחדשים – ר' חיים-וולף מלמד. הדלות שורקות בכל פינה. "החופשה" היחידה שיש לו הן השעות הספורות ביום שישי אחר הצהריים, והוא מבלה אותן בהתרוצצות, לאסוף חלות למען עניים.

יהושע בוך [חיש, בהשאלה: טמבל] כך כינו את הבנאי הפשוט, ירא השמים, העני, הישר. מוכרות לי עשר מילים עבריות לאיש עני: עני, אביון, קבצן, מסכן, רש, דל, דך, מך, הלך, חלכה – כולן היו בנות בית אצלו. לעומת זאת היה האיש מכניס אורחים גדול. אני מתקשה להאמין שהכיר את מאמר חז"ל "גדולה הכנסת אורחים מקבלת פני השכינה". אם עשה זאת כמצווה או כמעשה אנושי רחמני, זה אצילי מאוד.

בהיותו אביון, עני מרוד שבמרודים, לא יכול ר' יהושע להרשות לעצמו את המותרות לקחת אורח לשבת. הנשמה האצילה הגתה רעיון. רצפה, תהא דל"ת על דל"ת, תהא מטיט, הרי יש לו; קש יצליח להשיג; הקבצנים הנודדים, הנשארים בעיירה לשבת, אינם לנים אצל הלוקחים אותם אליהם לסעודות שבת, ילוננו אפוא אצלו, ואולי אף יקבלו כוס משקה חם. אינסטינקטיבית תמך בהשקפת ר' ישראל מסלנט: במקום שידאג אדם לגופו שלו ולנשמת הזולת, מוטב ידאג לנשמתו שלו ולגופו של הזולת. ר' יהושע השקט, הצנוע, השומר על לשונו, קיים בנאמנות, יום אחר יום, מעשה אצילי זה. ואכן היה ר' יהושע שם דבר מעורר כבוד בקרב קבצנים נודדים. אף שקנאה היא אחד משלושה דברים המוציאים אדם מן העולם, חשתי מילדות שמך קנאה. יהושע בוך כינו אותו, אך בוקים היו המכנים.

בנצי דיין, תכופות כונה: הדיין הצעיר. גם אותו מיעטו להעריך בעיירה. בשבת, בשעת התפילה בשטיבל של טריסק, לא היה מסוגל לשבת במקומו ליד כותל המזרח. הוא פסע מכותל המזרח אל כותל מערב הלוק ושוב ללא הרף, שקוע במחשבות, ולא הניע ניע קל את שפתיו. אנשים התלחשו שהדיין אינו מתפלל. בימות הקיץ, כיפה לראשו, פסע הלוק ושוב על הגשרונים שלפני ביתו, חולמני ומהורהר. במה מהרהר הדיין? מה מייסר ומענה את הדיין? הדבר לא הטריד איש, לא עניין איש. ואם הבחין בכך פלוני, לא היה זה באופן המחמיא. לא עלה על דעת איש שהדיין מתייסר במאמץ לתרוץ קושייה קשה אצל הרמב"ם וכדומה. וכי ידעו איזו אבן יקרה למדנית יש באוסטילה!

בשנות לימודי בברלין, כשתרגמתי את רש"י לתורה לאנגלית, והייתי שותף בעבודה באנציקלופדיה יודאיקה, הייתי בן בית אצל הגאון המפורסם ר' חיים הלר, שנפטר בניו יורק. יצא אז לאור חלק שני של ספרו "לחקר הלכות", שלחתי אותו לדיין. הדיין כתב לר' חיים כי יש לו בעיה בעניין עגונה, והוא נמצא בקשר עם גדולי הגאונים של פולין וליטא. והנה גילה בספר "לחקר הלכות" גאון מדור קודם, שינחה אותו. הדיין גם הוסיף את הערותיו לספר "לחקר הלכות". לאחר שעניין הגאון ר' חיים בהערות קרא אליי: "הדיין שלכם הוא גאון!" היה באוסטילה גאון ואנשים לא ידעו.

אלה הענווים הצדיקים והצדקניות הצנועות שהיו בעיירתי אוסטילה.

ג. לא חוויתי על בשרי את שברנו הלאומי הגדול. לא אוכל כמובן לתאר חוויות חיים אישיות. אגביל עצמי אפוא להערות כרונולוגיות אחדות.

אוסטילה הייתה עיירה חסידית. חוץ מבית המדרש העירוני, בית התפילה של החייטים, בית המדרש של זִנְכָה, היו שאר השטיבלך חסידים: טריסק, בלז, סטפן, רוז'ין, אהבה רבה (וולודובקה), רדזין. העיירה הייתה נתונה להשפעת חסידות טריסק.

הרבי של רדזין, ר' גרשון-הנין [ליינר], בעל "התכלת" [פתיח התכלת], "עין התכלת" היה באוסטילה פעם אחת בלבד, הוא התאכסן אצל הוריי. כיוון שחסידי רדזין תלשו את כל הקמעות של המגיד מטריסק

שהיו בביתנו על החלונות ועל הדלתות (ומן הסתם אצל חסידי טריסק אחרים) אילצו אותו לעזוב את העיירה.

הרבי מסטפן היה בא לעתים נדירות. הוא התאכסן בבית התפילה של חסידי סטפן. הביאו לו לשם מזון, ומר' משה של שמעיה (וידרה) סיפקו לו כורסה.

הרבי מטריסק, ר' לייבניו, בא מד' שנה לאחר שבועות, באחד מימי שישי. הוא היה בא עם כמה גבאים במרכבה משלו, והתאכסן בבית הוריי; גבאים אחדים התאכסנו בבית דודי יוסף. הוא נסע משם ביום רביעי שלאחר מכן, זה פרק לעצמו ולא כאן המקום.

ראוי להעיר בהזדמנות זו על הבתולה מלודמיר. לודמיר (ולדמיר וולינסק) שוכנת במרחק עשר ויךטאות [כ-11 ק"מ] מאוסטילה. שם היה הבתולה מלודמיר, חנה-רחל בת ר' מוניש ורובנמכר. היא הייתה רבי. לא חסידים בלבד, גם אדמו"רים נסעו אליה. היא גם הניחה תפילין. לאחר שהתגרשה מבעלה, לו נישאה בהיותה בת ארבעים, נסעה לארץ ישראל והקימה שם חצר רבנית.

כששמע הרב של אוסטילה, ר' יוסלה (הראשון), בנו של הרב מנסכיז, כי החוזה מלובלין צפוי לעבור באוסטילה ומתכוון לנוח בה ימים אחדים, עז היה חפצו שישעה אצלו. הוא ידע כי החוזה מלובלין, כשהוא ישן במיטה זרה, קורה לעחים שהוא צועק: "דוקר לי". זימן ר' יוסלה נגר, ירא שמים גדול, והזמין מיטה חדשה לגמרי. הוא הורה לנגר ללכת למקווה ולעשות את המיטה במחשבות ובכוונות הטהורות ביותר. מששמע הנגר מי הקדוש שיישן במיטה עשה את המיטה ברעד רב ומתוך הכוונות הקדושות ביותר. הרב הכניס את המיטה לחדר מיוחד, מוצעת בכלי מיטה חדשים.

כשבא החוזה מלובלין, הביאו הרב אליו, הובילו אל החדר המיוחד, הראה לו את המיטה, שירא שמים גדול בנה במיוחד למענו, וביקשו לשכב לנוח מעט מן הנסיעה הארוכה הקשה. ברגע ששכב החל לצעוק: "גוולד, דוקר לי!"

כששמע הרב, הוא נבהל מאוד והציע לחוזה לשכב במיטתו. הוא עשה זאת ונרדם.

כשקם החוזה משנתו, הביא הרב לתשומת לבו כי את המיטה עשה ירא שמים גדול. השיב החוזה: "המיטה ודאי כשרה, אך נוטפת ממנה מרה שחורה משום שהנגר בנה אותה בתשעת הימים, ובהיותו ירא שמים התאבל בשעת מעשה על חורבן בית המקדש.

באו עמלקים רצחניים – גרמנים, ובאכזריות ברוטלית ביותר, בחייתיות נוראה, באופנים המזוויעים ביותר, השמידו את עיירתי אוסטילה. עינו, שרפו וצלו, קברו חיים יהודים ויהודיות פשוטים, ישרים, אדוקים, מילדים בעריסותיהם עד ישישים וישישות, השם ייקום דמם. בין כל הקדושים: אחיי ואחיותיי, ילדיהם ונכדיהם, ועשרות קרובים, ידידים וחברים. כתבתי את המילים שלעיל בדמעות מהולות בדם –

לזכר נשמות הקדושים שהומתו, הן שנהרגו, הן שנשחטו, הן שנשרפו, הן שנטבעו והן שנחנקו על קידוש השם בידי הגרמנים יימח שמם וזכרם. אב הרחמים, שוכן מרומים, יזכרם לטובה עם שאר צדיקי עולם, וינקום דם עבדיו השפוך.

ע' 170 – 176.

ברוך גולדברג (בוזיה של הדסה) בואנוס איירס **בתי ספר וחינוך ילדים באוסטיליה הראשית המאה ה-20**

כשאנו מעלים זיכרונות על החיים החברתיים בעיירתנו האהובה שחרבה באורח טרגי, לא יהא זה מיותר להביט אחורה, לראשית המאה ה-20, לראות איך נראתה מערכת בתי הספר, היכן ומה למדו ילדים ונוער. דומני כי אנשינו, הזוכרים את הימים ההם, יסכימו כי לימודי הקודש ניצבו בראש. תורה שבכתב ותורה שבעל פה, על כל הסתעפויותיהם, נלמדו בעשרות "חדרים", מזדקקי עד גמרא ותוספות, וגם הלומדים בפני עצמם בבתי המדרש. ראוי להוסיף, אף כי בתי ספר מודרניים שיטתיים לא היו עדיין, החדרים ובתי המדרש לא היו מוסדות הלימוד היחידים. שורה של מורים, אוטודידקטים, נתנו שיעורים בעברית, ברוסית, בחשבון לקבוצות תלמידים או ליחידים. מובן כי מותרות כהחזקת מורה, נוסף על המלמד, יכלו להרשות לעצמם בעלי אמצעים בלבד. לפיכך נותרו מרבית הילדים מבתי עניים כמעט אנאלפביתים אפילו בכתב יידיש, לא כל שכן בעברית ובשפת הארץ – רוסית. חוסר הישע של אנשים נתגלה במיוחד בעת הצורך לכתוב כתובת ברוסית או בלטינית. כל "ידען" בסמטתו, נדרש לעשות לא מעט טובות בכתיבת כתובות על מכתבים לבעלים באמריקה או לבן בצבא, ותכופות אף את המכתבים ביידיש עצמם. אזכיר אחד מעושי טובות אלה שנספה, האיש המלבב היקר, ברוך מרקזר של פיגה-רושה [?], כבוד לזכרו.

חלק קטן למדי מבני הנוער בעיירה למד ב"ברייסקה אוטשילישצ'ה" בלודמיר, בית ספר ממשלתי מיוחד לילדי יהודים, בשפה הרוסית. למדו שם ילדיו של משה בורליאנט: יוסל, בשה, חיים ונחמן (שני האחים הצעירים, שמואליק ואהרן, השתייכו כבר לדור שלאחר המלחמה 1918). ראוי להזכיר כי ארבעה ילידי אוסטיליה, משתי משפחות, למדו בבתי ספר גבוהים והצטרפו למשפחת המקצועות החופשיים, היו אלה האחים ברל ושלום יוחנזון והאחים יודל וזלמן יוילוויטש, נכדיה של פרומט-שבע בעלת חנות האריגים. בני משפחת יוחנזון נספו כולם. האחים יוילוויטש עשויים להימצא בישראל.

לסיום פרק הזמן שלפני מלחמת העולם הראשונה, אזכיר עניין שיש לו שייכות אליי. זה אירע כשקבוצת מורים פתחה בית ספר מודרני ראשון

אשר פונה: בית הספר. אבות שמרנים ראו בסוג זה של בית ספר אפיקורסות או פריצת גדר.

אף שהייתי כבר בן 13, גיל מאוחר אולי להתחיל ללמוד, קסם לי מאוד בית הספר על מתקניו המודרניים, אופן ההוראה בו וההפסקות, ובמיוחד היחס הפדגוגי של המורה לתלמיד. הסתכנתי וביקשתי מאבי שירשה לי ללכת לבית הספר. יודעים אתם מה השיב לי? "כל עוד אני חי, לא תלך לבית ספר בו מלמדים בגילוי ראש". מיותר דומני לציון כי אבי לא היה היחיד שהתנגד באופן זה לשאיפות הדור החדש.

לסיום, רואה אני כחובה לציון את שמות המורים הראשונים שרשמו דף של כבוד, רב ערך, בתחום הרוח והחינוך בעייר תנו. אלה הם מזכור לי:

שמחה שוולב, שמרל סוקולר, שלמה קנט, משה קורנפלד, מונצ בריק, אברהם ציגל, משה שפיר, יענקל גרינברג ושני האחים בוקסר שעזבו לימים את אוסטלה ועברו ללודמיר להיות מורים שם. משה קורנפלד, היחיד שניצל. כל האחרים, כבוד לזכרם!

קורס ערב בשנים 1915-1917, מורים ותלמידים

ע' 177 – 179.

יעקב זיפר מונטריאול המורה וחבורתו

פרק מספרו של זיפר: "מעבר לנהר בוג". ברל טויב הוא המורה האהוב שמרל סוקולר. המערכת.

בשבת אחר הצהריים הלכו שטרנברג ולייבל אל המורה ברל טויב שהתגורר ברחוב הרכבת בבית נמוך מט ליפול שבא לו בירושה. הגג, שטח וגידולי פרא מוזרים עוטפים אותו, נתמך מארבעת צדדיו בקורות משופעות, ונראה כי הנה יגלוש במורד אל עבר האחו הסמוך שעשבי בר מכסים אותו, ויותר לחסדי האל את הקירות המעוקמים עם החלונות הקטנים המביטים מזה שנים אל השדות והגנים שסביב.

בעבר הקיפה גדר את הבית, ומדרכה הובילה מן השער היישר אל דלת החזית הכבדה הגדולה, בעלת כרכובי עץ אלון מגולפים. הגדר מפורקת עתה, נותרו רק הכלונסאות המרקיבים, ואפשר לגשת מכל עבר אל הדלת החבולה, הנראית כראש ללא כתר בהיעדר הכרכובים. אך בפנים לא ניכר יושנו. הקירות המעוקמים מסתתרים מאחורי מסגרות גדולות שמציצים מהן יהודים קשישים בעלי זקנים רחבים וכובעי קסקט לראשיהם ונשים יהודיות בשביסים בהירים וצניפים גבוהים. ארונות עם דלתות זכוכית, גדושי ספרים, מסתירים את הסדקים שבפינות, ועל הכול פרושה מעין שלוה חגיגית מן השולחן הארוך שבמרכז הבית המכוסה תמיד מפת חג פרחונית.

"ברל הוא שכיית החמדה שלנו – התפאר לייבל – אין רבים כמותו".

העיירה כולה קוראת לברל בשמו הפרטי ומשתבחת בו כבין איכותי. די להזכיר כי ברל אמר כך וכך על מנת שהכול יטו אוזן. אפילו פְּרוֹמְקִים [אדוקים מתחסדים] רוחשים דרך ארץ ליושרו ולתמימותו. מאופן הוראתו אינם מרוצים ביותר, אך הם יודעים כי ידענותו רבה והוא מתכוון לשמה. ילד עניים הוא מלמד חינוך. בחורף, בימי קרה כבדים, כשרבים מתלמידיו אינם יכולים לבוא לבית הספר משום שמגפיהם קרועים, אין הוא מתעצל ועובר מבית לבית עד שעת לילה מאוחרת ללמד לאורו של בדל נר ליד שולחן עבודתו של הסנדלר או של נר על סדנת החייט. הוא עושה זאת בפשטות כה רבה שהכול בעיירה מתייחסים בטבעיות לכך שבקור עז אל לתלמידים אמידים לצפות לברל בבית, אלא עליהם להטריח עצמם לבוא אליו לבית הספר קודם שהוא יוצא ללכת אל הסמטאות הצדדיות.

"לעניים הרי אין בררה" – הסביר בתמימות לממאנים לקבל זאת.

לא הכול מעריכים את בית הספר העברי-יהודי שלו, שנוסד באמצע המלחמה, בתקופה האוסטרית, אך לא יעזו לצאת בגלוי במילה רעה. הכול יודעים מ רק בידי ברל עלה להחזיק בית ספר בזמנים הקשים, וכי תלמידיו הם מן הטובים בעיירה. כשנידונה בשעת ישיבה של ועד הערה האמריקאי שאלת הענקת תמיכה לבית הספר ניסו פרומקים אחדים לזרוק מילה, כי היהודים האמריקאים לא נתכוונו לתמוך בכסף בבית ספר אשר מלמדים בו בגילוי ראש. הדין הזקן בכבודו ובעצמו סכר את פיותיהם בפסוק שחזורים עליו בעיירה בסיפוק רב: "אל תיגעו בברל, רבותי, אנשים כמותו הם ברמה לכל עיר". מרוב פליאה התבלבלו יהודים אלה והוא הסביר: "מה אינכם מבינים, רבותי, יכול להיות שהוא אכן מלמד בגילוי ראש, רחמנא ליצלן, ויהיה עליו לתת את הדין על כך, ישמרנו האל, אך לנו אסור להענישו. הרי יודעים אתם כי מעלתו היא אהבת ישראל ללא שיעור".

מתלמידי בית הספר העברי הראשון

כשהתפנו האוסטרים, נחפזו המורים, רובם מגליציה, לעזוב את העיירה. בהמולה שנוצרה לא נתן איש דעתו לבית הספר, אפילו המורים שנותרו בעיירה היו להם דאגות חשובות יותר. רק ברל, גם בימים שהייתה סכנת נפשות לצאת לרחוב, לא נעדר מבית הספר.

"ואם הלכו האוסטרים, וכי חייבים אנו להפסיק ללמד את ילדי ישראל? – טען כנגד ליבה שלו שהתחננה אליו להישאר בבית – וכי חדלו יהודים יראי שמים להתפלל וללמוד דף גמרא? הרי אינך מתכוונת לומר

שפרשת חומש שלי חשובה פחות, או אם עזבו האוסטרים והפולנים טרם באו, רשאי אני להפסיק בינתיים ללמוד עם ילדי ישראל פרק ר' יצחק-לייב פרץ או פסוק ר' חיים-נחמן ביאליק. סבורה את כי הסבא ר' מנדלה היה נוהג אחרת? – לחץ אותה אל הקיר. וליבה, קטטונות וזעירה ותמיד דאוגה בשל הדלות הרבה שכנגדה לא מצאה לה עצה, ידעה כי כאשר מביא ברל את ר' מנדלה לעדות, אין מה לעשות כנגד זה. אמנם כל סופר זוכה אצלו לתואר רבי, אין הוא מסוגל לומר בפשטות את השם, אך את ר' מנדלה הוא מזכיר לעתים נדירות, הוא מסתפק בתואר: סבא. במקרים מיוחדים בלבד הוא מזכיר את התואר המלא: הסבא ר' מנדלה. הוא מביע אותו בדבקות כה גדולה, שכבר אין מה לערער על כך. ר' מנדלה עצמו חפץ בכך.

היא לא ניסתה עוד לעכב בעדו, ידעה כי לא תצליח. רק העירה דרך אגב כי אם הוא בכל זאת הולך, שלא ישכת, למען השם, ללכת אל השיעורים הספורים שיש לו אצל בעלי-בתים אמידים, נחוץ הרי להביא גם משהו הביתה.

"את צודקת, ליבה, צודקת מאוד, טוב שהזכרת לי" – הבטיח לה ותקע את עיניו קצרות הרואי בארון הספרים.

"אני מחפש את 'מוטל בן פייסי החזן', מחפש אני. רצוני לעשות היום מעין יום חג. החבריה מבוהלים מאוד, המסכנים, ואין מי שישתעשע עמם קצת, אני הרי לגמרי לבד" – נאנח ויצא חרש מן הבית.

בית הספר לא היה מרוחק מן הבית, אך הוא לא הלך היישר לבית הספר אלא פנה לרחוב הנְבִּיגְנִיה [המפעל לעיבוד עורות], סמוך לנהר, ומשם במעלה הגבעה אל [שכונת] בתי היין, שם בסביבה מתגוררים חייטים, סנדלרים, פחחים, נגרים, שוזרי חבלים, רצענים, רוכלים. הוא הלך לאטו ובעיניו קצרות הרואי הביט בבתי הנמוכים שגגות הקש שלהם רקובים למחצה. הוא היטיב להכיר בתיים אלה, הניכרים בשלטים המתנודדים על הגדרות השבורות ובחלקים של כלי עבודה שבורים המתגוללים לפני הבתים.

הוא לא אמר דבר רק הביט סביבו, לכאורה מתבונן בחבית חלודה לפני בית הרצען ובאופן שבור לפני דלתו של שוזר החבלים, אך כולם הבינו היטב מה מעשיו.

"המורה ברל עבר" – דיווחו זה לזה בהתרגשות.

"אדוני המורה" – מיהרו אחריו תלמידים מן הבוגרים יותר, ובבואו לבית הספר כבר היה המסדרון מלא ילדים שקיבלו את פניו באהבה גלויה.

"מה השקט הזה קונדסים? – והוא הוביל את כולם אל חדר הכיתה הגדול ביותר – היום נקרא משהו יפה. שבו, נשמע איך היה מוטל בן פייסי החזן למאכער גדול באמריקה".

נשמע רחש הסכמה והחבורה מחאה כפיים. עיניו של ברל התלחלו ברגש.

מורים אחרים נטלו דוגמה ממנו ושבּוּ אף הם, וכך קיימו את בית הספר בימים הקשים.

שטרנברג הכיר את ברל ימים אחדים קודם לכן, באספה שהייתה בספרייה. לכאורה ישיבת הנהלה רגילה. בחדר הספרייה האפלולי עמדו יותר משישבו כעשרה בחורים ובחורות והקשיבו בשקט לדוח של המזכיר. על השולחן היה מונח ספר הפרוטוקולים והרישיון לקיום הישיבה, חתום בידי המפקד עצמו. מן הדוח נתברר כי מספר החברים גדל ונחוץ לרכוש ספרים נוספים. יהיה צורך לשלוח מישהו לוורשה, משום שבעיר המחוז הסמוכה לא ניתן להשיג דבר. יהיה גם צורך לקיים ערב ספרותי על מנת לגייס כסף למטרה זו. במהלך הדיון, נכנס לחדר, כמעט במפתיע, איש בגיל העמידה, זקן שחור עגול מעטר את פניו החיוורים.

"למה בחשכה? – בקושי הספיק לסגור את הדלת, ומיד הוסיף – יודעים אתם חברה, בקרוב יהיו לנו אורחים, באו מלודמיר, ייתכן שנוכל לשלוח הקיץ כמה חלוצים, צריך להתכונן. הו, אתם באמצע משהו?" – קלט לפתע והתנצל – אני רץ חסר נשימה, יש לי תכנית להקים קיבוץ. חייבים להשיג חלקת אדמה". הוא עיקם ראשו באופן מוזר והביט בעיניו קצרות הרואי בפנים התמהים של כולם.

"התקרב, אדוני המורה – הזמין אותו יושב הראש אל השולחן והתחנן אליו – החברים אולי לא היו צריכים לבוא לכאן, הרישיון ניתן לספרייה, אסור לנו להסתכן".

הספרייה הטברית

"וגם לא כולם מעוניינים" – זרק אחד העומדים מילה.

"כן, לא מעוניינים – שמע ברל את קריאת הביניים – מה יש חיים, סבור אתה שצריך לחיות לנצח בחרדה מפני המחר, לחכות למשיח ולפי שעה לשבת בבואו?"

"חלילה – נרעש הלה – את הבוץ יש לייבש, ואכן כאן במקום, אנחנו מתכוונים לבנות כאן".

"סליחה ומחילה – התחנן יושב הראש – לא כאן המקום לכך".

"מה פירוש לא כאן המקום לכך? – הסיר המורה את משקפיו והקיף את כולם בעינו הרכות – כל מקום בו מתכנסים יהודים הוא המקום המתאים. הרי אינכם מתכוונים לומר לי כי כל ההשתדלות להשיג את פיסת הנייר מן האדון, הייתה כדי לדאוג לספרים הניצבים כאן בארונות. אני אומר כי זה המקום לבחון הכול, ואף הם שם – הצביע על הארונות – אכן מלמדים אותנו זאת, אילו היו הם ממתנים עד שיזמן מקום מתאים ובטוח, מזמן לא היה נותר לנו זכר".

הקבוצה עמדה כעל גחלים לוחשות, החליפו מבטים ולא היו מסוגלים להבין למה המורה, שתמיד נשמר בדבריו ונזהר לא לפגוע באיש, כה נסער עתה שכמעט אינו מביט בעיניהם, פניו החיוורים סמוקים באופן מזרז ומתעוותים ללא הרף.

"מבינים אתם חברים, אתם מן הראשונים שיש להם הזכות ליטול חלק בהכנת הגאולה העצמית" – לא הבחין המורה במבטים שהחליפו ביניהם.

"לא כולם רוצים ללכת מכאן – לא התאפק חיים שוב – אנחנו רוצים ליצור גאולה כאן, והיום הזה קרוב מכפי שאתה סבור".

"ודאי לא – שמע ברל את דבריו – וכי מי אומר זאת? גם כאן נחוצים לנו חלוצים. אתה שוכח שקיבוץ זה יהיה נכון לכל, לעבודה ולהתגוננות – התוודה לבסוף, מונה את המילים – לכן אני אומר, מי אם לא אתם? עליכם להתכונן, וכל מה שאתם עושים – החל לדבר לפתע בנחת – הרי אף הוא הכנה. מה יודעים אנו על אשר עוד יהיה אתנו. לכן אני אומר: קינדרלך, התכוננו לכל".

בחדר שררה שתיקה מעיקה. האפלה התעבתה ובלעה את קבוצת הבחורים והנערות. המורה שב והרכיב את משקפיו והתחייך בטוב לב.

"אל תתרעמו עליי, לא התכוונתי להבהילכם חלילה. אני סבור שאתם יודעים טוב למדי מה מצבנו. נו, לא אפריע לכם עוד. עוד נדבר על כך – התרחק מן השולחן – מחר בערב בביתי".

היושב ראש לא ידע כיצד להמשיך ונעל את הישיבה בעצה להתפזר מהר ככל האפשר, כי השעה מאוחרת למדי והרישיון הוא עד עשר בלבד.

בדרכו אל הדלת נתקל ברל בשטרנברג והושיט לו יד כאילו הכירו מזה זמן.

"שמעתי עליך".

"זה משמח אותי – השיב שטרנברג – חברה טובים התלמידים שלך".

"אל תאמר זאת להם, הם עוד עלולים להתפאר בזה".

"אין בכך עוול, אתה ודאי רשאי להתפאר בהם".

"מה פתאום אני – לא הרפה ברל מידו של שטרנברג – האדמה טובה, ובית העלמין הגון. ראוי שתטייל לשם פעם ותיווכח בעצמך כמה אנשי שם היו לקהילה. כבר במאה ה-15 נקראה הקהילה המקומית: עיר ואם בישראל. ווהלין ופולין התגייסו והקימו את העיירה בדיוק על הנהר בוג. זה לא נופל משמים, ידיד – הסביר לו מחייך ולא בלי גאווה – ליחוס העתיק שבבית העלמין יש חלק ניכר בחדר זה".

"אך הם מכירים רק אותך" – לא ויתר שטרנברג.

"בהיותך מורה הרי אתה יודע כי אנחנו הננו מתווכים בלבד. אגב, יש בדעתך להישאר כאן? – נטל את שטרנברג תחת זרועו, ויצא החוצה – בוא אליי בשבת, נשוחח קצת. אולי אוכל להיות לך לעזר בהשגת שיעורים".

"עדיין אני יודע, מעדף הייתי להשיג משרה לקיץ באחד הכפרים – פלט שטרנברג ומיד חש כי את ההחלטה קיבל זה עתה, בלא שידע בבירור מדוע – מעולם לא הייתי בכפר בקיץ".

"האם מתכוון אתה ללמוד עבודת אדמה?"

"אני חולם על נסיעה לארץ ישראל".

"טוב ויפה, אם כן אינני המשוגע היחיד בקרב המורים – הוא פסע במהירות ומשך אחריו את שטרנברג – יודע אתה, לבי דואב מאוד על הסמטאות שיתרוקנו כשכל אנשינו ילכו מכאן. לא יהיה צורך בבתים חדשים. האדמה הדשנה לא תזין דור חדש, פשוט לא יהיה כזה. והבתים הישנים יתפוררו ויהיו לעפר ואפר. רק בבית העלמין המקומי יתרפך שורשי ייחוס על הקרקע הזקנה בחלום נוגה מתוק: שכל מקום בו מצויים יהודים הוא ארץ ישראל".

"מה אם כן הייתה כוונתך קודם, כשאמרת להם כי נחוצים גם כאן חלוצים?" – שאל שטרנברג בזחירות.

"אני יודע – עמד ברל על מקומו לפתע – סבור אתה שאני יכול בלב קל להפקיר חלום גדול? אך בורה אחרת אין בין כה וכה. אני חש כי כוחנו לחיות כאן מגיע לקצו. כאילו עמדנו על פרשת דרכים וחשנו: עד כאן, ומכאן ואילך או נפנה לדרך חדשה או נשקע בלי להותיר עקבות. מבין אתה, כל אימת שאני מביט בעיניהם יש בי הדחף לומר: 'הרי רואים אתם קינדרלך מה המצב, היכנונו אפוא לדרך', ואני מחפש רק מעט צידה לדרך למענם".

"וכי חושב אתה להישאר כאן?" – החליקה השאלה מלשוננו של שטרנברג.

"מה אומר לך – אמר ברל בתוגה מוזרה כמדבר אל עצמו – איני חש שיש בכוחי להתחיל אי-שם מחדש, ובינתיים הרי גם כאן נחוץ מישהו, אולי אני זקן מדי, ולמען עצמי אני מסוגל רק לשמור על חלום ישן. אני, דומני, משתייך לחלוטין לכאן".

"סלח לי שאני אומר זאת – הייתה לשטרנברג תחושה שברל רוצה שיאמר לו את הדברים – לכן היית נסער כל כך כאשר דיברת אליהם על היערכות לקראת ארץ ישראל?"

"מן הסתם – הדהד קולו של ברל באימה, תוגה ופטליזם – וכי על מה ישמרו כאן ולמה יש להם לצפות כאן? השנים האחרונות כופו את גבנו, רק ארץ משלנו תוכל לזקוף אותו – הושיט לפתע את ידו לפרדה – מה אתה אומר שטרנברג, תבוא בשבת? ייתכן שיהיה לי מקום עבוד בכפר. אתעניין אצל מכר שלי, יהודי כפרי, לא רחוק מכאן, לילה טוב".

"אל תמהר כל כך ברלה – הגיח לפתע מאי-שם משוגע העיירה – ממיילא לא תדביק את המשיח". הוא התייצב במרכז הסמטה, הטיל את ראשו לאחור אל כתפיו והצטעק בקול מוזר ובניגון של סליחות: "פעם ראשון צדיק הדור, מי הוא הגדול בצדיקים? ברלה טוב! את מי יוליכו לעקדה? את ברלה טוב!"

קולו של המשוגע נישא מטיל אימה בדממת ליל הירח שסביב. לובן מסביב, על הגגות ועל הגשרונים היו מוטלות פיסות אור ירח קר ודומה שייכלו עמו: "את מי יגררו בבלוריתו לחזות בכל זה? את משה-מוטל המשוגע ואת המשיח עצמו".

בשתיקה נחפזו שטרנברג וברל הביתה, ויללות המשוגע רדפו אחריהם מכל עבר יחד עם נהמתו המתפרצת של שומר הלילה העירוני ושריקת האזעקה של עמדות המשטרה בלב השוק.

לבסוף היו הדברים כך: מוטל הויקר [בעל גבנון] מודיע כי אצל המורה יש ז'ורנל חדש. מתקבצים להם בשבת אחר הצהריים מספר ניכר מתלמידיו לשעבר של ברל, בעיקר חברי מועדון "הדור הצעיר", ומבלים יחד בקריאה ובדיונים. תכופות הם נשארים עד שעת לילה מאוחרת; ובבתים רבים בעיירה יודעים כי על שולחנו של ברל ניצב עתה סמובר כרסתני מהביל, וליבה הרבנית, כך מכנה אותה החבורה, עומדת ליד הספה זוהרת, מדברת בלשון הקודש מתוך כוונה גדולה, ומורחת פרוסות לחם דקיקות בריבה אמריקאית שמוטל בעל גבנון הביא מתנה, בחזקת פרות שבת.

ליבה אינה מניחה לאיש לגשת למלאכה זו. זו המצווה שלה והנחת שלה – שברל, בלא עין הרע, חינוך ילדי ישראל יקרים כל כך. ילדים משלה אין לה, מילא ברל את הבית במנייני ילדים. "דור שלם בלא עין הרע – היא מלחשת בלבה – עין הרע בל תשלוט בהם, ריבונו של עולם".

"נו, נו – היא מרחיקה אותם מעליה כשהם מבקשים לעזור לה – זו חובתה, חובת עקרת הבית".

"וכי אורחים אנו?" – מתעקשים החברה בידעה ברורה שלא יצליחו, אך הם פשוט נהנים להתווכח עמה, לתת לה הזדמנות לדבר בלשון הקודש ולמנות כל מילה כמטבעות זהב.

"נכון, אינכם אורחים, אך את הילדים הרי משרתים גם כן. אתם באים אמנם כמו לביתכם, אך בבתים מהוגנים – היא מפגינה מורת רוח עמוקה מזלזלתה המתמדת – מגישים פרות שבת לילדים טובים, וכאן מה? קצת ומים ואת..."

הם אינם מניחים לה להמשיך לדבר משום שיודעים כי מיד תוכיח אותם על כך שהביא כל אחד מהם משוה, זה מעט סוכר, זה תה, ומוטל בעל גבנון, המתהלך בקרב החבורה מעודד מהיותו שווה לכולם במקום זה, הביא את הריבה האמריקאית.

"יהא כך, אך להגיש מותר לנו? – הם מבקשים לשכנעה לפחות בזה –
הרי אינך חייבת לשרת אותנו עד לשולחן".

"ילדים פתאים – היא צוחקת קלות לבסוף, ופניה החיוורים מעלים
סומק – וכי מה אעשה, אלמד אתכם? לכו לכם בשלום אל שולחן
הרב".

החבריה מבינים את הרמז ומסתלקים מן המטבח. הם יודעים כי ברל
מאוד לא מרוצה כשמישהו מתגנב מן השולחן בשעת הקריאה.

שעות אחר הצהריים בביתו של ברל חלפו חיש קל. שטרנברג לא שבע
מקריאת הז'ורנלים החדשים שמצא שם. כה שקוע היה, שלא הבחין
במתרחש סביבו. לא שמע את הדיונים, והחמיץ את ההאזנה לסיפור
החדש שקראו יחדיו מן הגיליון החדש של "צוקונפט" שנתקבל בשבוע
ההוא; הוא לא ראה שהחבורה ממש שאפה לתוכה פיסת אמריקה עם
הסיפור החדש, ולא חש ברעד כשהסתיים הסיפור באורח מעציב.
הוא היה עסוק בשלו ושכח מכל הסובב. רק כשעסקו כבר בתה
ובתקרובת, הוציאה אותו בעלת הבית מעיסוקו.

"התנפל בשקיקה, המסכן, כצמא על מעיין – מנתה במתינות ובחגיגות
את המליצות – עשה משהו גם למען הגוף החוטא, למען הגרון אני
מתכוונת, מר שטרנברג. חכך מן הסתם יבש, אל תניח שיפצירו בך".

"טעם משהו – כך ברל שמח וטוב לב, כמו תמיד כשתלמידו סביבו,
תומך לכאורה בבעלת הבית, והסיט לעבר שטרנברג גזיר עיתון – רואה
אתה, הרי לפניך סיפור מאת ברגלסון בו הוא מתאר עיירה מתרוקנת.
הוא מיטיב לראות את שקיעתה אך אינו מצליח לבטא את תוגת
החורבות הנטושות, במקומות מסוימים זה אף נראה אצלו כלעג".

"העיירה של ברגלסון הרי מהגרת לאמריקה – התערב אחד התלמידים
– הם נוסעים אחד-אחד ואין להם תקווה לבנות משהו חדש, הם רק
נמלטים מן הדלות".

"מה אם כן המסקנה, יהודה?" – נתן ברל את עיניו הנעימות בבחורון
הצעיר בעל הכתפיים החסונות והסנטר המחודד העיקש.

"כוונתי – ניער יהודה את בלוריתו ונע בעצבנות בכיסאו – כוונתי שהם בורחים והעיירה מתפוררת לעפר ואפר, הנשארים נרקבים".

"עדיין אינני מבין" – המשיך ברל להביט בו, ותחת מבטו גברה עצבנותו ולא היה מסוגל לשבת על הכיסא.

"אני מתקשה להתבטא, אך אני חש כי כאשר אנחנו ניסע עם הקבוצה לארץ ישראל, נרוקן אמנם את העיירה אך מי שישארו כאן יחיו עם התקווה שלנו".

"אתה סבור שבדרך זו תוקל כאן הבדירות?"

"וכי יש דרך אחרת? – אמרה חיהלה של הדין במורת רוח, והעווייה חלפה על פניה הכהים – אינני מבינה אותך לאחורונה, אדוני המורה – כובשת במאמץ את המילים – מה לנו ולחורבות שיישארו, ככל שיקדימו להתמוטט מוטב, שלא יישארו עדים לדכדוכנו. כל סמטה וכל גל אשפה מלאים בחרדתנו ובאפסותנו כאן".

"את עודך צעירה, חיהלה – קם ברל מן הכיסא והחל לפסוע בחדר האפל, צילו הארוך הלך בעקבותיו סביב הקירות המעוקמים – דווקא משום שהחרדה והדכדוך מלווים אותנו כאן בכל פינה, הרי בכל פינה מצויים גם החלום שלנו וגם המציאות, הגוף והנפש. עיקרו אותם, ונזוב דם".

"אך האם יש לנו בררה אחרת?" – הלכה חיהלה בעקבותיו נסערת.

"בררה" – נפלטה מאחוריהם צרחה צרודה, וכולם הסבו פניהם אל הפינה בה ישב ברוכקה הגמלוני, הבחור השתקן, שעניו דוברות יותר משפתיו הקהות. בדרך כלל הוא יושב עם החבורה שעות ואינו פוצה פיו, אך לעתים קורה שהוא מתפרץ בגעש והמילים בוקעות מתוכו לזהטות ויוקדות עד להיכוות. עיניו נוצצות בברק לא נעים ושערו הקצוץ סומר כקיפוד. חייבים לשמוע אותו אז עד תום ללא עוררין. הלשון אצל כולם נאלמת, שפתיו הקהות מתחדדות ונדמה שלא הוא מדבר אלא כל איבריו דוברים ומשתפכים.

"מכל האפשרויות בחרת לעזוב ולהפקיר הכול, ואת עוד מבקשת להצדיק את עצמך, לקשט במילים יפות, במליצות – ירו עיניו

השחורות אש וברקים סביבו – אני אומר לכם שיש להתארגן, אך לא רק על מנת לנסוע מכאן. חייבים לגרש מכאן את השדים האפלים, ומי יעשה זאת אם לא אנחנו?"

"מה כוונתך, ברוכקה?" – ביקש ברל להרגיעו.

"חייבים להתארגן בלא חשש – כך ברוכקה בלי לתת דעתו על המורה – להשיב מכה תחת מכה. שומעים אתם, להשיב, לא להניח שירמסו אותנו כתולעים. מכים לא אותנו בלבד, חונקים את האיכר, מענים – נשימתו נתקצרה והוא השתנק בדברו – הקיץ יחול שינוי גדול, דברים לא יישארו כפי שהם."

"עד שתבוא הנחמה, תצא הנשמה – התייצבה חיה כנגדו – אפילו ידידיו הטובים אינם רוצים בנו כאן עוד, בא לעתים הזמן שיישוב יהודי חייב להסתלק ממקומו, ואין הדבר תלוי בו אם הוא רוצה או לא, ועתה תורנו, ברוכקה – התפרצה לפתע – ואת היתרונות הגדולים של 'הצד ההוא' גם כן ראינו כבר" – צחקה במרירות רומזת לקשריו של ברוכקה לתנועות השמאל.

"בנחת, ילדים, בנחת" – הבין ברל כי השיחה הרחיקה לכת, וקרוב אל ברוכקה.

"אני מאמין חיה – לא הניח ברוכקה לקטוע אותו – אני מאמין שנעמוד וניפול עם כולם, לא כולם הרי יכולים לברוח."

"אני מאמינה בבניית בית משלנו, אתה נגרר אחרי אחרים" – גבר קולה של חיה על קולו של ברל, שניצב בתווך בין שניהם.

"ודאי שאת מאמינה, ולפי שעה את רואה רק את החורבות ובורחת מהן."

"ואתה אינך רואה כי ייתכן שכולם יישארו ורק אנחנו ניחרב."

"שניכם מתכוונים לטוב, ילדים – התערבה ליבה – אפשר לחשוב שהנכם שונאים בלב ונפש שאתם מתנפלים זה על זה."

"שכחתם כנראה כי אוזניים לכותל בימים אלה" – הוכיח מישו את שני הצדדים.

"שניהם צודקים – דיבר ברל בחיוך מריר כמעט אל עצמו והתיישב – כך זה עם כל הוויכוחים, מתחילים מאי-שם ונגררים אני יודע לאן. מה אתה אומר שטרנברג?" – פנה אובד עצות אל שטרנברג, כאומר: אתה הלא רואה את המתרחש.

"וכי רק היום כך הוא? – ביקש שטרנברג להסיט את השיחה לנושא אחר – אבל אני בטוח כי בעת הצורך יעשו שני הצדדים את הנחוץ".

"דהיינו?" – היה ברל סקרן.

"להיאבק כשאפשר, לברוח כשמוכרחים".

"אבל אנחנו רוצים לבנות!"

"אי-אפשר לבנות ללא מאבק" – כמעט התלקח הוויכוח מחדש, אך ליבה התערבה, וכבר ללא מליצות:

"ובינתיים לא טעמתם דבר, ולא שרתם שום ניגון. האורח שלנו עוד עלול לחשוב שאצלנו הרוחות תמיד מתלהטות ומרעימים זה את זה, תתביישו ילדים!"

"אין בכך כלום ליבה, עוד נזכה לנחת מכולם – השיב לעצמו ברל את איזונו, ובחיוך הביט בעיני כולם – תטעמו משהו, חבריה, ואל תביטו זה בזה כתורנגולים נרגזים. קראתי במקום כלשהו על שני אישים דגולים שכל חייהם נאבקו ביניהם, וממש לא היו מסוגלים להביט זה בעיני זה. רק לעת זקנה, כשנפגשו בהזדמנות חגיגית, הושיטו יד אחד לשני והתנשקו. המשיל עליהם פלוני את המשל: בשנותיהם הצעירות יצאו שניהם לחפור מנהרה שתקשר את עמם אל העולם, אך חפרו כל אחד בצד אחר. הם לא ראו זה את עבודתו של זה והיו לפיכך שונאים זה לזה. רק עתה, בסוף חייהם, נפגשו באמצע המנהרה וראו את עצמם באור האמת".

"הקשיבו ילדים – חזרה ליבה בשמחה אל מליצותיה בעברית – והפיקו מוסר השכל. כשתהיה המנהרה מוכנה, תיפגשו ותושיטו ידיים, הנה כך ילדים".

"הם רשאים להושיט ידיים גם עכשיו – חש מוטל בעל גבנון כי בא הזמן בו תועיל הלצה שלו. הוא הגביה את גבנוניו, דידה לעבר ברוכקה, ומשך אותו מפינתו – גש, בהמה שכמותך, ובקש מחילה מאמם לעתיד של ילדך" – רמז למה שהיה ידוע לכל: שהשניים אינם אדישים זה כלפי לזה. התבורה פרצה בצחוק והאווירה הטעונה התפוגגה בין רגע. מישהו פצה בשיר עליז ואט-אט נמלא החדר האפל שירה חרישית ושמחת צעירים מבליים, שהשכיחו את כל אשר מסביב.

"נו, מה אתה אומר, עוד תהיה מהם נחת" – לָאָט ברל טויב לשטרנברג כלוחש סוד, בעת הפרדה בשעת ערב מאוחרת.

"כוונתך לומר, שכבר יש לך נחת".

"טועה אתה ידידי. לבי מפרפר בי על הצפוי להם עדיין, לבי אינו קל עליי".

"אך יש להם במה לבוא אל העולם".

"הלוואי – לחץ ברל מהורהר את ידו – ואתה החלטת אמנם לקבל את המשרה בכפר? גם כאן יכול היית להסתדר היטב".

"כבר נתתי את הבטחתי".

"מה חבל, יכול היית להועיל לנו מאוד".

"המקום איננו מרוחק מכאן, אבוא העירה תכופות, אני אוהב לטייל".

"מילא, יחא כך. אך אל תשכח אותנו בבואך העירה".

"חן-חן, לעונג רב הוא לי" – השיב שטרנברג לחיצת יד בהכרת תודה אמתית.

אך הוא לא הלך מיד אלא עמד עוד זמן-מה והביט במורה ובכמה מן התלמידים האחרונים שעמדו ושוחחו חרש, נשענים על אחד העמודים

שתמכו את הבית. תחושה מוזרה של תוגה אפפה אותו. בטוח היה כמעט כי הוא רואה אותם בפעם האחרונה, וצר היה לו עד כאב.

"בוא חבר שטרנברג – משך אותו לייבל אחריו – חבורה נאה גידל ברל שלנו, אני מתקנא בו מאוד בגינם, עוד נשמע עליהם!"

"כמובן – שטרנברג היה עדיין טרוד בתחושת התוגה הכוססת – נוער נאה צמח, מסכנים, נוער ממש נאה".

"מה כוונתך: 'מסכנים', חבר שטרנברג?" – נרעד לייבל.

"בעצמי לא אדע, נפלט לי, אל תיקח אל לבך, תמיד אני בעל מרה שחורה, מן הסתם יסתיים בטוב".

"ואני סבור להפך – האמין לייבל כי הוא יודע מה מציק לשטרנברג – בנוער כזה יש להתגאות, הם עוד יעשו גדולות, לא כך?"

"אם יהיה הדבר תלוי בהם, הצרה אתנו שאנו סבורים כי הכול תלוי בנו, ואנחנו רוגשים כאילו היינו בעלי הבית".

"כלומר אנחנו רק נסחפים בזרם?"

"וסבורים כי אנו שוחים בכוחות עצמנו" – נכנס שטרנברג לתוך דבריו.

"אך יכול להיות שהדור שלנו יצליח להיות אדון לעצמו" – עמד לייבל על שלו.

"נקווה ידידי, לכך אנחנו עדיין אדונים – החל שטרנברג להיפרד – תודה על הכול לייבל".

"סע לשלום, ושמור על קשר" – ושניהם התחבקו כאחים מלידה.

ע' 180 – 194.

מכל הדמויות החיוביות הנזכרות במאמרי הקודם הייתה לי היכרות מיוחדת עם האדם, המתמיד המופלא, משה שפיר. היכרותי הראשונה עמו הייתה באופן זה: בילדותי נהגו להביא מארץ ישראל מלאכות אמנות מבית הספר בצלאל. מצא חן בעיניי ביותר סידור קטן עם לוחות עץ נוקשה מעוטרים במגן דוד ובכיתוב: "ציון וירושלים". את הלוחות מסוגל הייתי לעשות בעצמי אך את הכיתוב המודפס – לא. אבי הביא אותי אז אל משה [נכד] של יענקל של גלה (כך כינו אותו אז), אל השטיבל של וולדובקה שם התפללנו יחד, והוא צייר לי את האותיות. מאז ואילך נקשרה בינינו ידידות שנמשכה עד הסוף המר.

לכן – משום שהיטבתי להכיר את משה, משום שהיה מורה שלי ושימש לי מופת איך לא לבטל זמן פנוי על שטויות – חש אני כי זכותי וחובתי לשרטט קווים ביוגרפים אחדים, שיישארזו כזיכרון לחיים ולדורות הבאים, למען ידעו אילו אנשים בעלי ערך היו בעיירתנו, אנשים שנספו באכזריות בידי הרוצחים הנאצים.

להערכתי נולד משה בשנת 1894. אביו שמואל, מדובינקה, היה כוחש כוסמת. האם, גלה בת יענקל של גלה, לא אמרה דברי חולין בשבת. עד שנת 1914 גרו בכפר טְרֶסְצ'קָה, אך משה חי תמיד באוסטילה אצל סבו, למד בחדר ובו בזמן היה נתון להשגחת דודו, המשכיל והמורה שלמה קֶנֶט.

משה קלט הכול. הוא יצר לעצמו כרטיס ביקור משלו, כלומר היה למורה כמו דודו שלמה.

שניהם, יחד עם עוד מורים אחדים, פתחו את בית הספר המודרני באוסטילה, שם הייתה למשה הצעיר הזדמנות להפגין את כישוריו הפדגוגיים הגדולים. משה לימד את הזולת ולימד את עצמו. בלע כל ספר עברי בהוצאת "שטיבל" וגם את כל ספרי הקלסיקונים הרוסים בשפת המקור. לפתע עלה על דעתו הרעיון להיות תלמיד אקסטרני באמצעות שיעורים בהתכתבות עם פטרבורג, מיד נרתם בכל כוח התמדתו לממש את הרעיון. פעם אף הציע לי ללמוד יחד איתו. אך אני לא יכולתי לקבל את ההצעה. ראשית, פיגרתי אחרי משה בידיעת רוסית ובידע כללי; שנית, אבי החליט לשלוח אותי לוורשה, בהשגחת

אחי הבכור יצחק, ללמוד מקצוע. נסעתי, ובשובי הביתה כעבור שנתיים פגשתי משה שונה.

סיבות חומריות ואחרות אילצו אותו לקטוע את ההתכתבות עם פטרבורג, ובכל זאת ידע על פה את נושאי הספרים שהזמין קודם לכן בדואר. הדבר הועיל לו בבית הספר ובשיעורים פרטיים.

חייו הצנועים של המורה הצעיר זרמו כך עד שנת 1915. כשכבש הצבא האוסטרי את העיירה שלנו קרסו החיים הכלכליים. הדבר גרם גם לסגירת בית הספר. משה ומשפחתו, כלומר הוריו ואחותו, סבלו חרפת רעב ככל האוכלוסייה. נוסף לכך חטפו האוסטרים לעבודות כפייה שונות. צעירים אחדים הפכו לאנשי מיליציה, אחרים היו לכבאים או התפזרו לכל מקום אפשרי: מי לכפר ומי לחצר הפריץ בייליאנקין או ליערות שם קלעו משוכות למען הצבא. אני וישראל, בנו של יוסל קיסוד, נסענו ללודמיר ועבדנו כנגרים במנסרה של וולף יוחנזון. אך משה לא נראה בשום מקום, הסתתר בעליית הגג של סבן, ולא בא במגע עם איש חוץ ממשפחתו. הוא ניצל זאת היטב, השתלט בקלות על השפה הגרמנית, שתביא לו תועלת רבה בעתיד. כשהסתגלה העיירה אט-אט לתנאי המלחמה, ואנשים חיפשו דרך להביא מעט סחורה על מנת לספק לפחות חלקית את צורכי היישוב, לא הייתה אפשרות לזוז מגבולות העיירה בלי אישור מן הממשל הצבאי בעיר. לפתע צף ועלה הצורך לדעת כתיבת גרמנית, שפה שכותבי הבקשות הרשמיות עד כה היו חלשים בה. ואז התפרסם משה שפירר ככותב בקשות בגרמנית.

הוא כתב למען יחידים ובעיקר למען הכלל, ואיזו גרמנית! סגנון ספרותי אמתי שעורר פליאה אצל השליטים החדשים. הוא הזמן אליהם כדי להכירו אישית, אך משה לא הלך, כי בשיחה לא היה מיומן כמו בכתיבה. פרט לכך סבל משה מפגם פיזי, היה כבד שמיעה במקצת (אף אביו היה חירש). זה גרם לו לתסביך, חשש פן ילעגו לו או יזלזלו בו. לכן היה נחבא אל הכלים ונמנע מחברת זרים.

כזכור לי ביקר אצלו לויטננט שהתגורר אצל משה פרישברג (ז'לזניאק) ושיבח אותו מאוד על כישרון הכתיבה שלו.

כעבור זמן-מה נודע לכומר הפולני על יודע הגרמנית שפירר והוא הציע לו עסקת חליפין לימודית: משה ילמד אותו גרמנית והוא ילמד את משה פולנית. משה קיבל את ההצעה.

אינני יודע עד כמה הרחיק הכומר לכת בלימודי הגרמנית אך משה למד פולנית ביסודיות, העידו על כך לימים עבודותיו בפולנית, משכונן הממשל הפולני.

בעת ההיא, שנת 1919, ערך משה עיתון יהודי חד-פעמי (בכתב) ובו כמה מאמרים חשובים שנכתבו על ידו. הוא שכנע אותי לכתוב משהו, ועשיתי זאת. המאמר שלי, שנשא אופי הומוריסטי, נקרא: "שיחה שצותתו לה". העיתון עבר מיד ליד, וכאשר נסע נחמן בורליאנט לצפון אמריקה הוא לקח אותו עמו.

זמן קצר עבד בפולין הקונגרסאית (בלובלין דומני), שם עבר ניתוח באוזניו, ובשובו הביתה החל לתפוס מקום רב יותר בחיים החברתיים. במיוחד נעשה מנהיג תנועת "המזרחי" שהוקמה לא מכבר בעיירה. הודות לו קיבלה התנועה חשיבות רבה בחוגי החסידים שהיה להם אמון רב במשה כאדם מחמיר באדיקותו. משה היה טיפוס של משכיל שונה לחלוטין מאלה שהם הכירו. הוא לא התגלח בסכין אלא במכונת גילוח, אך בגדיו וכל התנהגותו היו אורתודוקסיים. הוא גם לא דרך על ספסם של ציונים כלליים חילונים, לא כל שכן מפלגות השמאל הציוני.

בעת ההיא נפתח מחדש בית הספר, בידי קבוצת מורים שמשה תפס בה מקום נכבד ביותר. אף שהממשל הפולני שלח מפקח מטעמו לבית הספר, תכנית הלימודים התנהלה ברוח יהודית-לאומית, ומשנה לשנה גדל מספר הצעירים בעלי ידע יהודי ואנושי כללי.

בשנת 1929, כשנסעתי בפעם השנייה לארגנטינה, נפרדנו בלבביות. אף שדרכינו נפרדו, התכתבנו מדי פעם.

במכתבו האחרון אליי ביקשני משה לשוחח עם משפחה מסוימת ולהזכיר להם חוב בגין יצירות ספרות שכתב בנוגע להגירתם לארגנטינה. בעת ההיא לא הייתה המשפחה מסוגלת לשלם את החוב, בחלוף הזמן היו שמחים לשלם עשרות מונים יותר, אך אין מי שיקבל את החוב. משה ומשפחתו וכל היישוב היהודי בעיירה נרצחו באופן כה מבעית.

יורשה לי לומר מילים אחדות הפורצות מעומקי לבי:

מורי היקר וידידי משה! אינני יודע היכן מצויים שרידיך הפיזיים,
תהיינה המילים שאני כותב על אודותיך זר פרחים סמלי שיישאר לנצח
ולא ייבול.

ע' 195 – 198.

צילה פליישר נחמן בורליאנט לזכר בן עיר, חבר, דודן

נחמן נולד בשנת 1895 באוסטילה. אביו, יהודי מתקדם שהיה במשך שנים סְטְרוֹסְטָה [ראש יישוב ברוסיה הצארית] בעיירה ולאחר מכן מנהל חשבונות ראשי, למעשה מנהל הבנק העירוני.

ניהלו בית מהוגן, העניקו חינוך טוב לילדים, אפילו מימנו לימודיהם בבית ספר תיכון בעיר הסמוכה לודמיר; לפני מלחמת העולם הראשונה נחשב הדבר להתקדמות גדולה. נחמן הקטן כבר לא הספיק ללמוד בגימנסיה משום שפרצה מלחמת העולם אשר שיבשה את מהלך החיים הרגיל, אך היה תלמיד אקסטרוני ולא פיגר אחר ילדים אחרים. הטבע חנן את נחמן באופי נוח, ותמיד נכון היה לעזור לחלש ולנצרך.

זכורות עובדות משנות הילדות. כשחזרנו מבית הספר, וילדים התקוטטו בדרך, נחמן התייצב מיד לצד החלש.

עובדה נוספת משנות נעורים מאוחרות: בערב, באחת השבתות, הלכנו ללוות ידדה שגרה מעברו השני של גשר הסְטְוּו [הנהר לוג]. התנפלו עלינו נערים מרחוב דנכה. נחמן טייל עם חברים על ההר ושמע את צעקותינו, הוא בא בריצה לעזור לנו. כשבגרנו והתחלנו לעסוק בפעילות חברתית, וחל פילוג בין "התרבותיים" לבין "החומרניים", היה נחמן בין

החומרניים, אין בכך להעיד על כך שלא הייתה לו אהדה לתרבות אך הוא טען: "אם אין קמח אין תורה". תחילה יש לעזור לעניים ורק לאחר מכן לייסד ספריות ומפעלי תרבות אחרים. הוא אכן היה פעיל במדור הדרמתי ובכל הפעילויות החברתיות האחרות בעיירה.

בשנת 1920, כשהחלה הגירה המונית של הצעירים, עזבו גם נחמן ואחיו חיים את העיירה והיגרו לאמריקה. כעבור שנים אחדות חזר ונשא לאישה את שרה יוחנזון, נולד להם ילד. אך נחמן לא היה מסוגל לחיות עוד בפולין. האנטישמיות שצמחה בגלוי ברחוב ובחוגי הממשל הרחיקה אותו שוב לאמריקה וכעבור שנים אחדות העביר גם את אשתו וילדו.

נחמן המשיך בפעילותו החברתית גם באמריקה, והיה ממנהיגי ועד הסיוע של יוצאי אוסטיילה.

בראשית 1945 קיבלנו מכתב מנחמן, ליצור קשר עם כל הניצולים בני אוסטיילה בכל מקום בו הם מצויים, והוועד ישלח להם סיוע, משום שהקשר מישראל היה קל יותר. וכך היה. גם הבן פינחס התעניין מאוד בגורל בני העיר. מעשה אבות ירשו בנים. שמעתי על כך רבות בביקורי באמריקה.

בשנותיו האחרונות סבל נחמן ממחלת לב, למרות זאת לא עזב את פעילות הסיוע שלו.

ב-19 ביולי 1960, לאחר התקף קצר, חדל הלב הטוב האציל לפעום.

כבוד לזכרו!

ע' 199 – 200.

מלכה חַמְצָקִי (רייז) ברזיל **לאֱלוֹהִים ולבריות**

עיירת הולדתנו אוסטילה, שהושמדה בידי חיות רעות נאציות ורוצחים אוקראינים ממכרינו, ניצבת תמיד לנגד עיניי, היא, היהודים היקרים והחביבים שלה והנוער האינטליגנטי הנאה שלה שעמו ביליתי את שנות נעוריי.

זכורים לי היטב המאמץ והתנאים הקשים שבהם חונכו. לא אוכל לשכוח כי תשלום שכר לימוד עבור אחי קדם ללחם. כשהיו בידי אבי האהוב, שלום החזן, רובלים אחדים, היה ממיר אותם לעשיריית זהב ומניח בצד לצורכי שכר לימוד. ואם חלילה לא ישתכר לצורכי שבת, מילא, יהא בלא בשר ובלא דגים. איך אומר שלום עליכם, גם מבצל אפשר לטגן חביתה.

זכור לי כי פעם בערב שבת פרצה דלקה ונשרפו עשרות בתים, מאות נותרו ללא קורת גג מעל לראשם. באו קרובים, מכרים וסתם יהודים והכניסו את הנשרפים לבתיהם. משפחתנו הסתייעה במשה בורליאנט, הסטרוסטה של העיירה.

בשבת, ליד השולחן, זימר אבי כרגיל זמירות נאות. איידל, אשתו של משה בורליאנט שנמנתה עם קרוביו של אבי, בעת הגשת האוכל, עמדה על מקומה ושאלה כיצד ייתכן שיהיה אדם כה שמח לאחר שזה עתה איבד את כל רכושו. אבי השיב לה: "דווקא משום כך אני שמח, כי כל רכושי מסב עתה אל השולחן". דאגות השאיר ליום חול.

ידידות לבבית פשוטה אפיינה את היחסים בין שכנים ומכרים. זכורה לי במיוחד משפחת רוזמרין. אם חלף יום וידידתנו האהובה, ברונצי, לא ראתה איש ממשפחתנו, היא נעלה את החנות באמצע היום ובאה לראות שמא חלה משהו חלילה.

זיכרונות רבים יכולה הייתי לכתוב על עיירתי היקרה אוסטילה, אך אני מאמינה כי אחרים יעשו זאת בכישרון רב יותר. יורשה לי אם כן רק להביע במילותיי הפשוטות את כאבי הגדול וצערי הנורא על האבדן האכזרי של קדושינו, בהם אחי אברהמקה, אשתו ושלושת ילדיהם; אחותי פייגה פרלמוטר, בעלה ושלושת ילדיהם; ועוד רבים, רבים

מקרובינו, כי גדולה ומסועפת הייתה משפחתי שהמאצים השמידו
באכזריות.

השם ייקום דמם!

פייגה ומשפחתה

ע' 201 – 203.

צילה אברהם (אברהמקה) רייז המייסד והבמאי הראשון של החוג ההדמתי

לאחר שאחותו מלכה אפי"נה בקצרה את אביהם, שלום החזן, ואת האופטימיות המבורכת שלו, נותר לי להוסיף כי אופטימיות זו הייתה מנת חלקם של כל בני משפחת רייז. הבית התנהל כך שלא ניתן לדעת אם מתגורר בו גביר או אביון. תמיד שררו בו אור, ניקיון ושמחה. הילדים למדו עם ילדי בעלי-בתיים ולבושם לא היה גרוע משל אחרים.

אברהמקה, הבכור והמתקדם, נסע לוורשה ועבד שם כשכיר בחנות אריגים; את זמנו הפנוי הקדיש להשכלה תרבותית-חברתית. הוא השתתף בערבים ספרותיים ומוזיקליים וקשר היכרויות עם חוגים ספרותיים. בחגים שב הביתו וחלק עם חבריו וחברותיו את רשמיו מן העיר הגדולה.

במלחמת העולם הראשונה, בבואו לחג, לא יכול עוד לשוב לוורשה. אז החלה פעילותו התרבותית בעיירה. ראשית, ייסד חוג תרבותי שקיים ערבים ספרותיים-מוזיקליים, ההכנסות שימשו למטרות תרבות. לימים ארגן חוג דרמטי. המחזה הראשון שביים והציג היה "מירהלה אפרת", לאחר מכן – מחזות רבים אחרים מאת יעקב גורדין, פרץ הירשביין, שלום עליכם.

לאחר חתונתו גר אברהמקה בהורוכוב בה הקים בית נאה. גם שם ניהל את החיים החברתיים-תרבותיים עד לסוף הנורא. אברהמקה ומשפחתו נספו עם כל בני הקהילה.

ד"ר ווילסון חשני

המדור הדרמתי אוסטילה

ההכנסות קודש לעניים

בתוכנית:

חסייה היתומה. דרמה ב-4
מערכות מאת יעקב גורדין

המשתתפים:

ערב חובבים

בביצוע נוער אוסטילה

א' חוה"מ פסח תר"פ.

ההכנסות קודש לתרבות

בתוכנית:

הפרא מחזה ב-5 מערכות
מאת יעקב גורדין

המשתתפים:

ע' 203 – 207.

דראמאטישע סעקציע אוסטילה

מוצאי שבתות דען 5 יוני 1919

דער איינפיראג איז בעשטימט פאר די ארימע

פראגראם

I. חאשע די יתומה

א דראמע אין 4 אקטען פון יעקב גארדין

פערזאנען:

יחיל טראכטינבערג איין רייכער קויפסמאן — היים בארליאנס
פרידע זיין ווייב — — — עטל קואסעוויצער
וואלדימיר זייער ווען — — — נחמן בארליאנס
קארלינע זייער טאכטער — — — שרה יוחנאנאן
טאטיע שטרייבעל. מיינדעס א שוואגער א דארפס יוד — נחמיה קאלמאן
חאשע זיין טאכטער א יתומה — — — טויבה סטאור
מארק קארלינעס חתן — — — שלמה שלעכטער
סאסא א קאמערעדיל ביי טראכטינבערג'ן — בלימה שיינבראן
יטנע ליים. מאכעלין

עס קימט פאר אין יעקאסערינאסלאוו.

סאפליאר משה ברייך.

II.

פליה-פאסט-באפעט

פראגראם: חאשע די יתומה. י"ז 1919

אמאטארען-אבענד

אויסגעפירט דורך דער וועגנער אין אוסטילע.
קריסטע וואכס וואר"ם פסח תר"ם 4/1920

דער איינפיראג איז בעשטימט פיר קולטור

פראגראם

דער ווילדער מענש

א לעבענסבילד אין 5 אקטען אין 1 פעקטאנדלונג

פון יעקב גארדין

פעראנען:

שמואל לויבליך, א רייכער הייזערייזענדיגער.
ליזא, א האלבעניגסווייבעלס מיינדעל.
וויסאן, גימנאזיסט.
אלכסנדר, גלאס א נאריים.
לסר, איריאס.
שפרה, א דרענסט.
זעלדע, זיין צווייטע פרוי.
וואלדימיר וואראביישישק, זעלדעס געלייבטער.
פייזעל נאלדעשטין, ליזעס געלייבטער.
וועליקעס, סמירענסקי
ארט דער האנדלונג — אדעם
ספילאר — חיים בורליאנס

II.

מוזיק, כאר, פליה-פאסט, בופעט.

פראגראם: דער ווילדער מענש י"ז 1920

אליעזר רייז ברזיל **כחלום שנגוז** (מתוך מכתב לידידים ושכנים בעבר)

... כחלום שנגוז יש את נפשי להיזכר בימים המתקנים ההם ולהעתיק עצמי במחשבותי לעיירת הולדתי הקטנה אוסטילה. עיירה ככל העיירות בוהלין-אוקראינה ובה יהודים סוחרים, חנוונים, בעלי מלאכה, רוכלים, כלי קודש. עמלו קשה לפרנסתם אך תמיד היו מלאי אמונה וביטחון, במצב הכלכלי הקשה ביותר לא איבדו את עוז רוחם ובעקשנות הלכו לקראת העתיד. נשאו את עול הגלות הכבד בתקווה לבוא המשיח ולשיבת ציון. חיים של עוני, אך מלאי טעם.

אני נזכר בשבתות ובחגים הנאים: הצלילים המלבבים של התפילה והלימוד שנישאו מבתי הכנסת, השטיבלך ובתי המדרש. התפילות, הניגונים וזמירות שבת שמילאו את הסמטאות וגרמו ליהודים נחת רוח, דבקות ונשמה יתרה. עדיין שמור בזיכרוני בית המדרש בו התפלל אבי, שלום החזן, תפילת שחרית בימים הנוראים; אני ואחי הבכור, אברהמקה היינו המשוררים. ואמי ביילה, שְלוֹמְכָה כפי שכינוה, השקיפה מעזרת הנשים ורוותה נחת.

עדיין זכורים לי היטב בית התפילה דנכה ומתפלליו, יהודים פשוטים, אנשי עמל, שם התפלל אבי מוסף בראש השנה וביום כיפור; אחי אברהמקה ששר בקול הטנור המתוק שלו את "הבן יקר לי אפרים", את "ועל המדינות בו יאמר", והדממה הקדושה ששררה בקרב אנשים ישרים אלה, האהבה והכרת התודה שהאירה מעיניהם כלפי הבחורון המוכשר והמצטיין.

אחי אברהמקה, שר ב"הזמיר" בוורשה, שימש כמנהל חשבונות בבית עסק, ובבואו הביתה לפסח עם שיריו החדשים, חידודיו החדשים, האפיזודות החדשות, עטתה העיירה חן חדש, שמח וחגיג.

ומי יוכל לשכוח את אחותי פייגה, יפת תואר, גינוניה אציליים, ועז רצונה ללמוד!

אני זוכר את בית הספר שזה עתה נוסד. למרות שאבי היה חזן העיר וחסיד טריסק, הייתי מראשוני הילדים שנרשמו לבית הספר, על אף מאבקם של המלמדים שראו בו מתחרה וביקשו להטיל אימה על ההורים הדתיים ב"אפיקורסות" שלו.

ביראת כבוד מיוחדת אזכיר את המורים שלמה קנט, שמרל סוקולר, משה קורנפלד שהיגר וחי במילווקי. שלמה קנט היה העילוי של העיירה; שמרל סוקולר התמים והמתמיד, רעב ללחם כדי שיוכל לרכוש ספר חדש, וישב לילות תמימים, קרא ולמד. בתצלום: שלמה קנט, בתו ובנו עקיבא

לנגד עיניי ניצבים גם היום הלומדים הגדולים בשטיבל של טריסק, השוחטים לייבצה ואברהמלה; הרב המודרני שלנו, בעל הדרת הפנים, הרב ר' יוסלה ורטהיים; גביר העיירה וולף יוחנזון שהיה מצטרף לסיום עם מסכת הברכות שלו, אשתו שיינדל בעלת הצדקה: מתן בסתר, בגדים לכלה, תרומות למטרות שונות; ידידנו הטובים, משה יעקס [?] וברונצי ומשפחתם הענפה; כל השכנים הטובים והיקרים.

וולף יוחנזון ואשתו שיינדל ז"ל

חיל ורעדה חולפים בגוף כשנזכרים שכל זה נעלם כך, אבד באורח טרגי עם אלפי קהילות ישראל אחרות, בידי הגרמנים ורוצחים אחרים יימח שם. לא, אסור לנו לשכוח אותם! עלינו לחיות את החיים שהם לא זכו לחיות. תמונותיהם חייבות להיות תמיד לנגד עינינו, תבורכנה הידיים המאפשרות, באמצעות ספרי זיכרון אלה, להקים להם מצבת עד, מצבה לדורות. ידע העולם את החטא האיום שחטא כשעמד על דמם. ובטוח אני כי עוד יקום נביא גדול, משורר נשגב, שיבטא את הטרגדיה הגדולה ואת הזעם על חורבן יהדות אירופה.

ע' 207 – 209.

חיים ויינשל מיסוקי הנוער של אוסטיילה 1922-1917

בלב כבוד אני מגיש לכתוב זיכרונות על אוסטיילה. הנה אני מתבונן בתצלום של כיתה בבית הספר היהודי העממי, השנה 1917, ונשאלת השאלה היכן הם כל המצולמים בו? והנה תצלום של "הדור הצעיר", השנה 1919, כמה מהם חיים? וכך כל התצלומים מן העת ההיא שאני מבט בהם. ההתרגשות גוברת ואינה נותנת מנוח, אך אני אזור עוז על מנת להתרכז ולהמשיך בכתיבה.

כיתה בית ספר בשנת 1917

לא אתעכב על תיאור העיר עצמה. אף שהטבע היה טוב אל אוסטיילה וחנו אותה בשני נהרות יפים – לוג ובוג – ביערות מלאי הוד סביב ובנופים יפים אחרים, לא נטעה האווירה האנטישמית, הפולנית-אוקראינית, אהבה מיוחדת כלפיה.

עזבתי את אוסטיילה ונסעתי לאמריקה באוגוסט 1922, לפיכך אתעכב על הנוער בשנים בהן הייתי חלק ממנו. על שנים קודמות ומאוחרות יותר יכתבו ודאי אחרים שחיו באוסטיילה בשנים ההן, וטבעי שהם בקיאים בהן יותר.

הייתה באוסטיילה חבורה אינטלקטואלית גדולה יחסית. אפשר לומר זאת גם על הילדים והנוער של העת ההיא. הם היו חדורי לאומיות, גאים ובעלי תודעה יהודית. כך למשל עולה על דעתי אירוע שאין דומה לו, כך אני מאמין, וראוי לספרו. זה קרה בזמן מלחמת העולם

הראשונה, בערך בשנים 1916-1917, כאשר אוסטילה הייתה תחת הכיבוש האוסטרי. בית הספר היהודי העממי היה תחת פיקוחו של הקפיטן קימל שכפה עלינו לימודים גרמנים ופולנים, רבים ככל האפשר, על חשבון יידיש ועברית. אנחנו, תלמידי הכיתה הגבוהה, הרביעית דומני, עשינו שביתה. כשנכנס הקפיטן קימל לכיתתנו, והחל ללמד שיעור מסוים, סירבנו, כולם כאחד, להשיב לשאלות. הבהרנו לו כי לא נלמד את השיעורים בגרמנית ובפולנית עד אשר יקציבו לנו זמן רב יותר ללימודי יהדות, וזכינו.

נוער זה, הוא שייסד כעבור זמן-מה את "הדור הצעיר" וניהל את הפעילות הציונית, נטל חלק ב"מי פרח" [התורמה], צעד ברחובות בימי הזיכרון להרצל ובהפגנות ציוניות אחרות, הלך לכל חתונה לאסוף כסף למען הקרן הקיימת, ואף ייסד ספרייה וציפה בשקיקה לכל ספר חדש שנחקל מוורשה, במיוחד הפרסומים של הוצאת "שטיבל". ניהלנו גם מפגשי קריאה וויכוחים בשבת אחר הצהריים.

הדור הצעיר - מ"ן יוני 1919

אתעכב לספר על אינצידנט נוסף, אף שנסתיים בתוצאות טרגיות, יש להזכירו; ייתכן שאחרים יכתבו על כך. זה קרה בימים של סוף המלחמה, כשפרצה המחפכה הגרמנית והאוסטרית, ושלטון הכיבוש התפורר ומיהר לשוב לאוסטריה. אוסטילה נותרה ללא ממשל. היהודים הקימו מיליציה ושמרו על הסדר בעיר. עם הזמן בא מספר קטן של לגיונרים פולנים לקבל את השלטון בעיר ולכבוש את האזור למען פולין. שלטון הכיבוש האוסטרי הותיר אחריו באוסטילה סוסים רבים, בהמות ומזון. כל זה נחטף בעיקר בידי הגויים, מספר קטן בלבד של יהודים חטפו אף הם. כשנכנסו הלגיונרים הפולנים הספורים לעיר, אמרו להם הפולנים כי היהודים לקחו הכול. הם דרשו אפוא מן היהודים סכום כסף גדול כפיצוי. היהודים טענו כי את הנכסים-ורכוש חטפו הלא-יהודים, ורק פה ושם לקח יהודי משהו, אך הפולנים בשלהם. הציבו ליהודים אולטימטום להביא סכום כסף גדול תוך זמן קצר, וגם אסרו מספר אנשים חשובים בעיר. כיוון שמספר הלגיונרים היה זעום וליהודים היו רובים (מיליציה), טענו אחדים שאין להיכנע ויש להתייצב כנגדם. דעתם נתקבלה. למרבה הצער לא היו היהודים מאורגנים למאבק כזה. התוצאה הייתה 13 קרבנות יהודים ופצועים רבים.

ועתה בחזרה אל הנוער. קבוצת "הדור הצעיר" ייסדה לימים שלוחה של "צעירי ציון". השאיפה להיות חבר במפלגה הייתה כה חזקה שחלק מן הקבוצה הצהירו כי הם מבוגרים מכפי גילם על מנת שיוכלו להצטרף. השלוחה הייתה פעילה מאוד ותוך זמן קצר הייתה מן השלוחות החשובות של "צעירי ציון" באזור. הוועד המרכזי של המפלגה נהג לשלוח תכופות את מנהיגיו לבקר בשלוחת אוסטילה, לדוגמה: קולטון, שוולבה ואחרים.

בעת ההיא, 1918-1919, היה באוסטילה מדור דדמתי בולט של בוגרים. גם אנחנו רצינו לשחק בתאטרון, ראינו עצמנו בוגרים, שחקנים מנוסים (בני 14-16) – שיחקנו בתאטרון בבית הספר העממי – ייסדנו קבוצה דרמטית צעירה, משלנו. במשך שנים אחדות הצגנו מספר רב של הצגות. למרבה הצער לא נותרו בידי תכניות, וזכורים לי רק: "חורבן ירושלים" מאת יוסף לֵטְיֵינר, 1919; "בחור ישיבה" מאת זְלוֹטוֹרְוֹסְקִי; "הנבלה" ו"האינטליגנט" מאת פרץ הירשביין, 1922. הקבוצה כללה מספר רב של שחקנים מחוננים. למשל: שלכטר, קומיקאי מוכשר; הינדה זק, שחקנית אופי טבעית; בלומה שיינברון,

שחקנית דרמתית טובה. בטוח אני כי בתנאים מתאימים היה חלק מן הקבוצה מתמסר לתאטרון יידיש.

ב-1920 למד חלק מן הנוער אצל המורה קלפר, התכוונו לכניסה לבית ספר גבוה יותר. נסענו ללודמיר לבחינות. אנחנו, היהודים, נכשלנו כולנו, הלא-יהודים עברו כולם.

בשנים הבאות, עד לנסיעתי לאמריקה בשנת 1922, היינו פעילים בשני תחומים: שיחקנו בתאטרון, ועבדנו בחריצות למען בנייה מחדש של ארץ ישראל. אך פולין האנטישמית של העת ההיא לא חזלה להניח מכשולים בפני הקיום היהודי. לא ראינו לעצמנו עתיד בפולין. ניצלנו כל הזדמנות להגר. כך התגלגל חלק מן הדור ההוא לכל קצוות תבל, בכללם לישראל. אך חלק גדול נותרו, ונספו לימים בידי הרוצחים הגרמנים.

ע' 210 – 215.

ברנרד ג'נזבורג **חוליות בשרשרת** קווים וזיכרונות

ב-9 בספטמבר 1939, לאחר שתקפה גרמניה את פולין – לאחר שורה של הפצצות אוויר יומיומיות על ביתנו החדש, זמושץ', שגרמו קרבות בנפש, הרס פיזי וכאוס כלכלי – החלטנו לשוב לאוסטילה. הגישה לאוסטילה, מרחק 70 ק"מ בלבד מן העיר זמושץ', לא הייתה קלה. חמישה ימים נמשכה הנסיעה. נאלצנו לנסוע בלילה כי ביום היו המטוסים הגרמנים השליטים הבלעדיים, פיקחו מן האוויר על הדרכים ושילחו אש והרס בכל מה שנע.

האווירה בהרובייה שוב הייתה מתוחה, רחשה פעילות. הממשל הצבאי עיכב טורים ארוכים של עגלות וסוסים – הערים קשיים או לא אפשר כלל מעבר אל הנהר בוג, לוהלין. היה יום חם. הצמא ייבש את הלשון. בכי הנשים והילדים נבלל בצניפת הסוסים והחריש את האוויר בהמולה פרועה, שאון, התנצחות.

לא בנקל עלה בידינו לשכנע את הממשל הצבאי כי אנו שבים הביתה.

לא רחוק מאוסטילה, על דרך חוטיאצ'וב המאובקת, פגשנו יהודי מווינהיזר [בתי היין]. הוא שמח שיוכל לנסוע כבדת דרך ואגב כך לשוחח. הוא פנה אל אבי:

"אוי, רבי עקיבא מה שלומכם? חוזרים מזמושץ'? מה נשמע שם? כאן המצב נורא! חוטפים לעבודה, לחפירת שוחות. אתמול נהרג מישהו, מטוס גרמני הטיל פצצה לא רחוק מן האנשים שעבדו סמוך לפסי הרכבת. אלוהים ישמור! לא רואים מטוס פולני לרפואה, ומה יהיה?"

"ומה יהיה באמת?" השאלה היוקדת של היהודי הפשוט מבתי היין נותרת לפתחו של פורום העולם להשיב עליה.

רחובות אוסטילה ריקים. האוכלוסייה מודאגת. תחושת אי-שקט וחוסר ביטחון.

היהודים הם בעצם בני הברית הטובים והטבעיים ביותר של פולין במאבק כנגד הגרמנים. אך שנים של מסורת אנטישמית שהממשל הפולני טיפח בקוצר ראות, כמעט עד לימים האחרונים, לא הכינו את הפולנים לקראת המציאות. לא ייפלא אפוא שהיהודים חשו בסכנה הקונקרטית מצד גרמניה של היטלר ברגישות חדה.

נמצאו תמימים שאף הביעו פליאה: האומנם גרמניה כה ברוטלית כלפי היהודים? האם יעזו להפעיל את תכנית הגזע שלהם? אך אין חומקים מן הסכנה בטמינת הראש בחול. ברור – המצב לא טוב.

הצבא הגרמני מתקדם. קצינים פולנים בכירים נמלטים לרומניה, נוטשים ומפקירים את החיילים ללא מנהיג.

מצב היהודים מסוכן גם בשל גורם אחר, האוקראינים. זכר פטליוורה ופורעים אחרים ימ"ש עודו טרי בזיכרון של אנשים זקנים. הם יודעים כי האוקראינים רק מצפים להזדמנות שהגרמנים יבואו לכאן. הם תומכיהם הנאמנים של הנאצים.

בשל סיבות אלה משתדלים היהודים לא לנקר עיניים, ושוהים בקרבת דירותיהם.

קרובינו באוסטילה שמחים בבואנו. אמי חשה טוב יותר, נינוחה יותר. אחיותיה ביילה, צ'רנה ואתל מברכות אותה בבואה:

"אוי, חייקה, אחותנו, כבר חשבנו שלא נתראה עוד. השבח לאל, השבח לאל" – דמעות מציפות את הפנים.

אני חש כי חפירת שוחות כנגד תקיפות מן האוויר הן התגוננות עצמית חשובה – הכנה. אני יוצא אפוא בדרכי להנהלת העיר עם גרזן, למרות מחאות הוריי.

בחצר הפריץ בייליאנקין, שם נמצאת הנהלת העיר, אני מתייצב לפני טריזיאנובסקי המזכיר. אני פוגש אותו בחוץ. הוא מביט בי בפליאה:

"מה מעשיך כאן, חזרת לאוסטילה עם גרזן – הוא מחייך – מתי חזרת?"

"לפני שעתיים. לא מצאתי כלי חפירה לכן באתי עם גרזן, אל חשש, בדעתי להשתמש בו כדי לסייע בבניית שוחות".

הוא משובח את הפטריוטיות שלי, אך לפי שעה אין לו הנחיות ואינו יודע מה לעשות.

חולפים כיומיים ללא אירועים מיוחדים. יש לי אפילו הזדמנות להיפגש עם ידידים ומכרים.

לפתע, ביום השלישי, פורצות יריות שהופכות במהרה לקרב. האינטנסיביות של הירי גוברת – מקלעים, מכונות ירייה, רימונים,

בסיוע הרעשה ארטילרית כבדה, ממלאים את האוויר בקופוניה של גיהנום. הקירות והרצפה רועדים, השמשות בחלונות מתנפצות מקליעים תועים. מסוכן לקום ולעמוד, וכולם אכן נשארים לשבת על הרצפה. לא חלף זמן רב, חבורת יהודים באה לביתנו בריצה. הם מספרים כי הבתים במקביל לבוג עולים באש. ביתנו נראה כמו קן צפוף נצור. גם זה משתנה בבת אחת. קול נפץ חזק בחוץ הרעיד את כולם. מישחו צעק: "פגעו בבית המדרש של דִּנְקָה, ראו, הוא מעלה עשן". זה היה כמו אות אזהרה. כולם מתפזרים, מי למרתף, מי החוצה, מי לשוחת הגנה אווירית בגינה. אני לא מאבד את עשתונותי. מן הדיר נשמעת נביחה. דודתי מחזיקה שם כלב ופרה קשורים. אני מחליט לשחרר אותם, מחשש שרפה. ביצעתי את המשימה בשלום, חמקתי מן הקליעים קודם שחוררו את הדלת, אך ברד קליעים בחוץ מאלץ אותי לשוב אל תוך הבית. יחד אחי שלושה דודנים: בן ציון וולוול ויינשל ושאול וולף. אני מציע לשבת תחת השולחן. לא יועיל בפגיעה ישירה, אך השולחן הכבד יגן עלינו אם התקרה תקרוס.

לפתע נשמעות נקישות בדלת החזית, אני פותח ולפניי ניצבת שכנה צעירה, פייגה כץ, מגואלת בדם, שיער פרוע ומלא שבבי עץ. אנחנו חובשים את פצעי הקלים למדי, אך אין אפשרות להרגיעה ולגלות מה בדיוק קרה כשהגג בביתם קרס והיא נמלטה בבהלה.

בערב איבד הקרב תנופה וכולם זחלו ממקומות המחבוא. נשמע ירי ספורדי מפעילות של פטרולים. סמוך לביתנו פגשנו תת-קצין יהודי מן הצבא הפולני. המורל שלו מצוין, מצב רוחו – לוחמנות בטוחה בעצמה. הוא מצפה לפעילות מחודשת בבוקר, ועצתו כי עדיף לעזוב את העיירה לעבר פוזנא. ההורים לא היו להוטים אחר נדודים נוספים, הם גם היו עייפים, אך הציעו שאנחנו, הצעירים, נלך לשם מיד. כנראה ישתפר המצב, נלא יבואו בבוקר.

אחי, דודנים, חבורת מכרים ואני באנו אל מינדל פוזנא [מן הכפר פוזנא] בערך בחצות הלילה. היו שם כבר מספר רב מאנשי אוסטילה והאזור. נתקבלנו שם ברצון. רפת גדולה ובה שחת רעננה וריחנית הפכה לבית הארחה לפליטים.

מיד בבואנו החל רגש חרטה כוסס בלבנו על הפרדה מן ההורים ומן המשפחה. מי יודע מה יקרה.

הלך נפש כבד נאבק בעייפות פיזית בשעות הלילה המאוחרות ברפת האפלה.

אך זה נרדמנו כשהעירו אותנו תנועה ואורו של פנס כיס. לשמחתנו עמדו לפנינו הורינו, אחיותיי שפרה ורחלה ואחי הצעיר הרשלה. לאחר שעזבו תקפו אותם, כמו אותנו לאחר מכן, ייסורי מצפון, והם החליטו ללכת בעקבותינו מיד, קודם שיפציע השחר.

נרדמנו כשהחלו קרני שמש ראשונות להאדים את צמרות העצים, אך לא לזמן רב. פשטו שמועות על טנקים גרמנים באזור, על אוקראינים המשחזים סכינים וגרסאות מטרידות בדומה.

מינדל ובני ביתה (דומני המשפחה היהודית היחידה בכפר) יעצו לא להיראות בחוץ בקבוצות. וכמו לאשר את אמתות הערכתם את המצב, נפלו אבנים אחדות סמוך לבאר ופגעו באחדים שעה שהתרחצו.

אבי שב ממנהל בית הספר, לשם הלך לשמוע חדשות. הוא שמע ברדיו מוסקבה על ההסכם הגרמני-סובייטי. פולין תחולק. הנהר בוג יהיה קו הגבול בין גרמניה ובין רוסיה הסובייטית. אוסטיליה תהיה בידיים רוסיות. החדשות נשמעות כדבר שלא יאומן, אך אנחנו נושמים לרווחה בהקלה. הגרמנים לא יבואו לכאן. הפורעים האוקראינים יאלצו להטמין את הסכינים.

שוב באוסטיליה. הלך הרוח: תערובת של הקלה, בשל מניעת הסכנה הגרמנית, עם מודעות לסכנה מצד היריבים הפולנים והאוקראינים החולקים רגש משותף של שנאה ליהודים.

האוויר רווי מתח. מאבקים בין פולנים לאוקראינים מותירים עשרות הרוגים כרוטי ידיים ורגליים. הם מוטלים ליד הבוג במרחץ דמים. בעיירה יש טרור. הממשל קרס. פולקובניק [אל"מ] פולני מכריז על מצב חירום. אנחנו כמו מנותקים מן העולם, מוקפים שנאה וסכנה. כל רגע עשוי-עלול להביא עמו הפתעה. הנה דופקים בדלת, נכנסים תת-קצין פולני וחייל בקסדות קרב, כידונים על הרובים, רימונים על החזה (כאותות הצטיינות), עורכים חיפוש. מי בבית? יחד אתנו משפחה פולנית מן העיר צ'נסטוחוב עם ילדים קטנים, הכרנו אותם בפוזנא, ריחמנו על הילדים, והם התעכבו אצלנו, ובינתיים רוקנו את המצרכים שלנו. נראה כי אחת הנשים לחשה משהו באוזנו של הסרג'נט.

"של מי זוגות האופניים?"

"שלי ושל אחי" – עניתי.

"החרם את האופניים" – מורה התת-קצין לחייל.

"לא תיקחו את האופניים, אין לכם רשות – אני עונה. אבי והסובבים מודאגים ומבוהלים. החייל הודף אותי בקת הרובה, עיניו יורות גיצי זעם. נהיר לי כי הם רוצים בהם לעצמם ואני מסיח זאת בפניהם.

אבי, ברצותו למנוע סכנה, לוקח את האופניים ונותן אותם לחייל החמוש מכף רגל עד ראש. אני לוקח את שלי בחזרה ומצחיר נחרצות: "את שלי לא אתן. לי יש מושגים אחרים על מאבק במלחמה".

מוזר. הם הסתפקו בזוג אופניים אחד. אולי נוכחותה של משפחה פוליטית עוררה בהם ספק ביהדותי (כנראה ההסתודדות של האישה הפוליטית לא הייתה ברורה דיה). דודתי צ'רנה אייכנבוים שמעה אחד אומר לשני בעת שעזבו את הבית: "הוא לא יהודי".

הצבא האדום קרב לאטו. תקופת הביניים רוויה מתח. חשים צורך אובייקטיבי בנוכחות קיימת של אוטוריטה בסדר החוקי. אם המצב יימשך תתפוצץ העוינות המשותפת הפוליטית-אוקראינית. התוצאה תהיה שפך דם וביזה.

המשטרה הפוליטית לא קיימת עוד. נעלמו גם מחלקות הצבא האחרונות. מארגנים מיליציה אזרחית לשמור על הסדר ולהגן על האזרחים.

המקום ששימש בעבר את משרד המשטרה (הבניין של משה קליינר), הומה פעילות. פעילים לא הקומוניסטים בלבד (יהודים ואוקראינים), מתארגנים גם אזרחים סתם וצעירים יהודים מהתאגדויות ציוניות. אין די תחמושת לכל איש מיליציה. לאפקט הפסיכולוגי של צעירים יהודים המפטרלים ברחובות עם נשק יש השפעה מרגיעה על האוכלוסייה היהודית, נושמים קצת לרווחה.

אופייה של אוסטילה השתנה תחת הממשל הסובייטי. המשרדים והמוסדות אוכלסו באלמנטים חדשים. מן הווסטריים הקומוניסטים – אסירים פוליטיים בעבר (כמו שמואל בוים של מטיה [מתתיהו] השמש) – התעלמו. לא הייתה הנהגה דמוקרטית ייצוגית, כל עמדות המפתח נותרו בידי אנשי מפלגה סובייטים. יזמה פרטית נדחקה הצדה בלא שיחול שינוי משביע רצון. הדבר גרם למחסור כרוני במוצרי צריכה והוריד את רמת החיים למינימום.

לסיכום: למרות השינויים, המבנה החברתי-כלכלי נותר פרימיטיבי, פרובינציאלי. לא היה טעם להישאר באוסטילה. לפיכך קיבלתי משרה בלוצק, כתב-צלם במערכת העיתון המרכזי בווהלין *Radianska Volyn*. נתהוו קשרים עם אנשים ממעמדות שונים ברחבי ווהלין וכמובן גם באוסטילה.

השכלה כללית הייתה זמינה תחת הממשל הסובייטי. צעירים רבים יותר באוסטילה ניצלו את ההזדמנות. תכנית הלימודים סבלה מן הקו הסובייטי הרשמי – דוגמטיות קונפורמית.

החינוך היה זר, ללא אטריבוטים מסורתיים.

צעירים רבים נקראו לשירות בצבא האדום. בהם היה אחי אברהם שנשלח לדנייפרופטרובסק.

אחותי שפרה, למדה בסמינר למורים בלודמיר ולימים הייתה מורה, אהובה מאוד על תלמידיה. אחותי הצעירה נחלה, ואחי הקטן הרשלה (יעקב-צבי) למדו בבית הספר. אבי ניהל אולפן לציולם.

כעמדת גבול היה הממשל באוסטילה נוקשה ומגביל יותר. בתים רבים, סמוך לבוג ובכפר ז'לוז'ה, פונו. אנשים שהיו רגילים כל חייהם לנוע בחופשיות מצדו האחד של הנהר בוג לצדו השני – נמנעה מהם לפתע האפשרות. אחרים אף שולחו מאוסטילה.

בביקורי האחרון בעיירה, במאי 1941, ביקרתי בבית הספר ששכן בבניין שבחצר הפריץ בייליאנקין. משם נפרש נוף רחב, ראו את הלוג נשפך אל הבוג, ואת הצד האחר, שהיה אז בידי הגרמנים. צילמתי כמה תצלומי מורים ותלמידים ותוך כך הערתי באירוניה על התשתית של גרמניה. יוסל ממט היה מנהל בית הספר. עמדנו על המדרגות בחוץ ושוחחנו. אחי הקטן הרשלה, אז בן 12, עמד במרחק-מה, שומר על מרחק של דרך ארץ. הורגשה גאווה הדדית שקטה בין האחים. הבטתי מן הצד באחי והרהרתי עד כמה השתנה, גדל. יוסל ממט כמו קרא את מחשבותי והעיר:

”הוא תלמיד טוב, נבון מאוד”.

לא ידעתי אז כי תמונת אחי הצעיר, הרשלה, על המדרגות בית הספר תישאר זיכרון של פגישתנו האחרונה.

22 ביוני 1941. יורד עלינו לילה כבד, ארוך, מסויט. אפלה נאצית אופפת את העולם.

בשלבי נדודי הבאים בקובן, בקווקז, במרכז אסיה – מלווים בכל מקום אי-שקט בעניין גורל קרוביי באוסטיליה – צפים זיכרונות על העיירה:

הנה עיירה קטנה, אוסטיליה, מוקפת שלושה נהרות: בוג, לוג, סטודיאנקה. מעוטרת בכמה הרים ועמקים. אזור של שדות ירוקים, יערות מלאי אווירה ונופים נהדרים. עיירה של אנשים פשוטים, של צבעים וגוונים, צלילים והדחה, חן מיוחד.

הנה אני זוכר אפילו את אייזיק שואב המים ושנינותו העממית המתוחכמת. פינחס שתדלן בקפוטת המשי ואבנט עוטף את מותניו העבים, מבקר בשבת בבוקר בבתי המדרש ובבתי התפילה, ובניגון ישן מודיע למתפללים, מעל לבימות, על ההחלטות האחרונות של הקהילה היהודית. הנה אני שומע את קול הבריטון הרועם של החייל הזקן מצבא ניקולאי, בנצ'ה שוסטר, קורא לבניו להוציא את הפרות מן הרפת או לרתום את הסוסים. פניו המיוגעים וזקנו הצהוב-לבן מזכירים טיפוס פטריארכאלי. אפילו החרפות בהן הוא מלווה את קריאותיו לבניו אינן מוחות את החמימות המבודחת של עיניו העצומות למחצה.

עולים בזיכרוני אירועים, התרחשויות, אפיזודות:

הנה ל"ג בעומר. מאות ילדים יהודים צועדים עם דגלי כחול-לבן, ושירים עבריים מהדהדים באוויר בדרכם אל היער.

"השומר הצעיר", "החלוץ", בית"ר, מקיימים טיולים משלהם, מתחרים על כיבוש לב הנוער לרעיונותיהם.

היער רועש בהדי ריקודים, שירה, משחק ויריות מרובי ילדים. הערב מכבה את הצלילים החגיגיים, אך הרשמים מציתים זיכרונות לשנים ארוכות.

הנה משפט ספרותי, "הסוחר מוונציה" מאת שקספיר. הקהל מתקבץ באולם הספרייה היהודית-חברתית על שם י' ל' פרץ (אני הייתי הספרן). אחדים מקדימים לבוא למשחק שח חסוף או קוראים ב"ליטרארישע בלעטער" עד שבא הזמן להתחיל.

בית הדין כולל את: פישל אייזנברג, שאול סטולר, יצחק פרבר, אברהם צוקר ואחרים. הנאומים הנלהבים של התובע ושל הסגור ממלאים את האולם פתוס רגשי, ממש כאילו נכח שיילוק באולם. הצופים נסחפים, ואני, מזכיר בית הדין, מצטער שאינני יודע קצרות.

הנה ערב פרדה באולם "החלוץ" לרגל נסיעת חברים אחדים להכשרה. משתתף חבר טוביה מן המרכז. מצב הרוח מרומם, הלמות של תקווה ומודעות למטרה – כנגד חוסר התוחלת בפולין האנטישמית – למען צורות חיים חדשות בארץ ישראל.

הנה מופיע סופר ומחזאי, לייבל מלאך, המתאר תמונות מן החיים היהודיים בדרום אמריקה. הוא מדבר על אורח החיים, על טיפוס יהודים בחלקי עולם שונים, על עסיסיות שפת יידיש, על נשות שוק יהודיות (תגרניות) ולקסיקון הקללות הססגוני שלהן, למשל: "שתיכנס אש בריאותי ויצלח הכבד שלי", "שינשרו כל שיניו ותישאר לו אחת לכאב שיניים".

בשיחה עם הסופר, סיפר לי על דודי חיים ויינשל (מאוסטילח), אותו ראה לפני חודשים אחדים במילוקי (אמריקה), חיים פעיל שם בחוג דרמתי יהודי. שיניו מרוצים מצירוף המקרים, ושיניו כותבים לחיים על ביתו הישן, אוסטילח.

הנה אפיזודה שהתרחשה בערך ב-1936: התעכבתי ליד הקינו-תאטר [אולם הקולנוע] כדי לראות את תצלומי הפרסומת לסרט. בחשד הבחנתי כי פינה אחת בכל תצלום, חתוכה. התברר כי עשה זאת הבעלים הפולני במכוון, כדי להסיר את התווית: "אופא", אולפן צילום גרמני בניהולו של שר נאצי.

נכנסתי מיד אל הבעלים ומחיתי על הולכת השולל ועל הניסיון למחות עקבות גרמניים, וכנגד תמיכתו בסרטים גרמנים בתקופת רדיפה היטלרסטית של יהודים וגם של פולנים – עלבון לאינטליגנציה ולרגשות הצופים.

תשובתו לא הייתה משביעת רצון. הזהרתי אותו אפוא כי אני חש נאלץ לעשות פומבי לעובדה זו.

הייתה שעת אחר הצהריים, לא נותר זמן רב לתחילת הקרנת הבכורה. החלטתי לפעול במהירות. נדברתי עם אחי אברהם ועם כמה צעירים, ומיד הכנתי פלקט והלכתי אל חנות מי-הסודה של מרדכי פליישר

(עמדת התוועדות טובה), בקושי הספקנו לתלות את הפלקט, בא מפעיל הסרט ותלש בכעס את המודעה.

"חבל – הבהרתי – שאינך מנצל את מרצך להשפיע על מעבידך כנגד תמיכה בכלכלה הגרמנית. היטלר אינו שונא יהודים בלבד, שנאתו מופנית גם כנגד פולין. אתה מצטרף מרצונך החופשי להגנתו, ללא שמץ של כבוד. חבל לשחת את מילותיי אם אינך מבין בעצמך. אני שומר לעצמי את הזכות לנקוט מאוחר יותר צעדים כנגד התנהגותך. עכשיו אני משוכנע עוד יותר כי עליי להכין פלקטים אחרים".

מיד הלכנו הביתה, יונתן וִוְרִיק הצטרף, לקח נייר וצבעים והלך לספרייה היהודית, לצייר שם את הפלקטים.

בדרך בא לקראתנו שוטר. "מיהו ג'ינזבורג הבכור?" – הוא שואל ומבחיר כי עליי ללכת עמו מיד אל משרד המשטרה ולהביא גם את החומרים.

"האדון ג'ינזבורג לרשותך, המפקד" – הוא מדווח לקצין התורן במשרד המשטרה.

"יהיה עליך להמתין בחדר הסמוך עד בוא המפקד" – מודיע לי הקצין התורן.

"מתי אתה מצפה לבואו? אין לי זמן, עליי להכין את הפלקטים?"

"לא ידוע לי מתי, אולי בעוד שעה".

"אם עליי לחכות זמן כה רב הייתי רוצה להכין את הפלקטים כאן, אם יורשה לי להשתמש בשולחן".

"אין שולחן פנוי".

"בחדר אחר" – אני לא מרפה ממנו. הוא מתגרד בראשו, מתלבט אך מסכים.

השלמתי את הפלקט הראשון ביידיש ובפולנית והתחלתי את השני. השוטר נכנס וקרא בקול את הטקסט הפולני:

"כל זמן שגרמניה רודפת את אחינו היהודים, מחרימים היהודים סחורות גרמניות. מובא בזה לתשומת הלב כי הסרט 'השוער ממלון אטלנטיק' המועלה עתה על מסך הקולנוע בעיר, הוא הפקה גרמנית של אולפן הסרטים 'אופא' בניהולו של הוגנברג, שר בקבינט של היטלר.

אמיל יונינגס, המגלם את התפקיד הראשי, אף הוא חבר במפלגה הנאצית. אזרחים פולנים, יהודים בפרט, נקראים להזדהות עם החרם במחאה על מלחמת השמד הברברית מצד הנאצים, ולא לצפות בסרט הנזכר.

"הם... חרם" – מעיר השוטר.

"אני לא מאבד זמן וממשיך לצייר. לפתע נשמעים צעדים כבדים. סוף-סוף בא המפקד. הוא לא במצב רוח טוב. הוא מתנשם בכבדות ומיוזע לאחר טיפוס במדרגות (משרד המשטרה שכן אז בשוק, בקומה השנייה במבנה של וגנפלד). כנראה הרושם של האירוע בעיירה – בשל מעצרי בידי המשטרה – היה הגורם המרכזי האחראי למצב רוחו.

מיד התנפל עליי כעס: "אתה תנהל כאן חרם ותפריע לשלוות הציבור, אני לא ארשה זאת! ראה את המתרחש כאן, הקינו-חאטר מפסיד כסף! זה עניין רציני! אני אנקוט בצעדים חמורים כנגד הסתה שכזו!"

בראותו את הפלקטים נשטפו עיניו דם, הוא צעק כשקצף על שפתיו. גופו השמן הכבד רעד בעווית.

אני פונה אליו: "אבל אדוני המפקד, אני רואה על שולחן את העיתון *Ilustrowany Kurjer Codzienny*, וכי לא כתב עיתון זה לפני ימים אחדים בעניין החרם היהודי כנגד גרמניה כי זו פעולה הזוכה לאהדה?"

"גם אנחנו קוראים עיתונים, אל תספר לי מעשיות!"

"אתה כנראה קורא חדשות מסוימות בלבד".

"ד, אני לא אסבול הפרת הסדר הציבורי. הכן פרוטוקול – הוא מורה לסרג'נט – וצרף את הפלקטים כראיה מוחשית".

כשיצאתי ממשרד המשטרה ידעו כבר רבים על האירוע. זה סייע במידה ניכרת לפרסום החרם כנגד הסרט.

כדי להשלים את הפעולה טיילנו על המדרכה ליד בית משפחת יוחנזון והזהרנו כל עובר מפני הסרט. כל היהודים, ואפילו פולנים אחדים, שבו על עקבותיהם. להצגה השנייה היה האולם כמעט ריק. לא זכור לי שבעל הקולנוע הקרין בעתיד סרטים גרמנים.

בנדודים באוזבקיסטן החמה והאקזוטית, בטג'יקיסטן, בקירגיזיה, היו למראות מאוסטילה נוסטליגה מיוחדת.

בספטמבר 1942 קיבלתי מברק מאחי אברהם. זה היה אות חיים ראשון, 15 חודשים ארוכים נמשכו החיפושים. הוא באשקר-אללה (בין גורקי לקזן), אני בלנינגרד (טגיקיסטון). מה מאושר היה הרגע ההוא! המאושר מאז פרוץ המלחמה. נודע לי גם כי בחורים אחדים מאוסטיליה, המשרתים עמו בצבא האדום, נמצאים עתה במרחק לא רב ממנו. שמותיהם: חיים סטולר, אברהם סטלניק, משה שפיזר, ל' שיינרמן.

1944. האופנסיבה המוצלחת של הצבא האדום בקו החזית הארוך עוררה תקווה וקוצר רוח לשמוע מן הבית. אך הידיעות מן האזורים המשוחררים לא הצדיקו את התקוות. לפתע החלה להיחשף הקטסטרופה האימה, העקובה מדם. מאות יישובים יהודים – למרות היסטוריה ארוכה של חוסר זכויות, רדיפות ופוגרומים – הצליחו לבנות היסטוריה מפוארת של פעילות רב-צדדית, סטגונית, מפגנים חיות תרבותית-כלכלית מופלאה; מאגר תוסס של סופרים בעברית וביידיש, הוגים, מנהיגים; מעיין עשיר של רעיונות שהלהיבו את היהדות כולה, בכל הארצות; יהדות מזרח אירופה, בעלת רשת מסועפת של בתי ספר, מפלגות, עיתונות ביידיש ובעברית, מוסדות חברתיים, נוער ציוני אידיאליסטי בעל אנרגיה יוצרת ומסורת עשירה. אומה, הורים, אחיות, אחים – נכרתו באורח כה אכזרי.

לסיום, מכתב ראשון מלודמיר מאחי אברהם מ-11 בינואר 1945: "...אתי מצויים כאן חיים סטולר ושיינרמן. התעכבנו כאן במקום בו רצחו ההיטלריסטים והרוצחים האוקראינים את יקירינו, הורינו, אחיותינו, אחינו הקטן, וכל הקרובים לנו.

אין זה אפשרי כלל לתאר לך את אשר אני רואה ושומע כאן. לודמיר הרוסה, שרופה, רחובות שלמים נמחו. אך טרגי יותר הוא כי מתוך עשרים וכמה אלף יהודים נותרו לא יותר מ-35.

יהודי לודמיר ואוסטיליה הובלו לפיאטידין ונורו בבורות שהוכנו מראש. מיהודי אוסטיליה נותרו עשרים וכמה אנשים: רחל מילר, מטל טופולר, אליעזר גורבץ', יהושע קליינר, אסתר טייטל ואחותה, ופניארסקי עם אשתו וילדיו, ישעיהו מלצמן, ולול ויענקל הלפרין, לישצ'נקר (מבתי חיין), בריינדל דנציגר, איטה ובריינדל אייכנבוים, מנדל גובל, ח' פרייזינגר, חוה קריגשר ואחיה הקטן [משה קריגסר], ש' דימנט, סוסייה טייג ואחותה. אלה אנשי אוסטיליה הניצולים ממוות בנס. משלנו לא

נותר איש, לא בטריסק, לא בלודמיר, לא באוסטילה. אני כותב ואינני מאמין כי מה שאני רואה ושומע כאן הוא אמת.

עליתי על קברי הורינו היקרים, אחיותינו הצעירות, אחינו הקטן וכל הקרובים. הקדושים טמונים בקבר אחים גדול – 12 אלף יהודים. כל בני אוסטילה טמונים יחד. הקבר לא היה מלא ומילאו אותו ביהודים מלודמיר.

אין אדם שיוכל לתאר לך את אשר אנו רואים כאן. אין לי עוד כוח לבכות.

אפילו ההיסטוריה היהודית אינה יודעת עדיין טרגדיה שכזו. התיאורים בעיתונים וברדיו הם שבריר בלבד.

במכתב שני, אף הוא מלודמיר, מ-25 בינואר 1945:

"...הייתי אתמול באוסטילה עם חבריי. עיני לא האמינו לאשר ראיתי שם. העיירה כולה אבק. אין בתיים. הדרך שהובילה לביתנו איננה, בית בו גרתי ובו השארתי את ההורים ואת היקרים ביותר, ב-1940, כשהתגייסתי לצבא.

דרך שבילים פילסתי דרכי לבית יחיד. הבטתי סביבי לכל עבר. העיניים מלאו דמעות. פצע עמוק נפער בלבי. חשתי מחנק בגרון, לא מסוגל להוציא הגה. הרהורי שבו אל העבר, זה הרי לא היה לפני זמן רב, אך לי נדמה היה כי חלפו מאות שנים. ביתנו איננו, והחשוב מכל – הורינו האהובים, אחיותינו, אחינו הקטן, כל קרובינו – אינם.

צעדתי צעדים אחדים לאחור, מחפש את הבית שלנו, מצאתי רק את השיחים השדופים, כמקוננים, שבגינחנו. רציתי לדבר ולשאול על אהובינו, אך הם דיווחו לי בשתיקה על כל אשר אירע.

נותר גם העץ הגדול בגן, עץ שטיפסנו עליו בילדותנו. אך לא ניתן להכיר שהייתה שם פעם גינה. העיירה כולה נראית כבית עלמין בוכה.

נכנסתי אל הבית בו גרו בני משפחת קמינסקי. הם אינם. האישה הזקנה הכירה אותי. רציתי לשאול אותה משהו, לדבר, לא הייתי מסוגל. התיישבתי. היא החלה לספר לי על אירועים שונים. על ההורים כלל לא שאלתי, ידעתי כבר הכול לפרטיו.

שוב הבטתי סביבי. מיררתי בבכי ונפרדתי מן המקום לנצח.

ינואר 1945, במינכן. בעיר. מקום בו מנוולים שיכורים סהרוריים, דגנרטים ורוצחים, טוו את חלומות ונזה שלהם על שיעבוד העולם. במינכן, עיר שהולידה את החיות הנאציות המפלצתיות אשר לימים הטביעו את העולם במבול; במינכן, הקן ההרוס של מציחי העולם, מתקבצים שרידי יהדות אירופה, כסמל מונומנטלי לנצחיות העם היהודי. הקונגרס של היהודים המשוחזרים נותן ביטוי לתחושות הקדושות והעמוקות ביותר. עוז הרוח לא נשבר, אפילו הקטסטרופה הנוראה לא כיבתה את נר התמיד. האור ההיסטורי קורן מכל נציג. ניסיון היסטורי עקוב מדם מדגיש את הצורך ההיסטורי במדינה יהודית בארץ ישראל.

בן גוריון מלהיב את הנציגים המכונסים. מחיאות כפיים סוערות מחרישות את דבריו: "שום כוח בעולם לא ישבור את הרוח היהודית!" נעלם היישוב היהודי הישן במזרח אירופה. עיירה קטנה, אוסטילה, הפכה לקבר אחים.

עולות בזיכרון מילותיו של מהפכן: "תהילה לנופלים, חופש לחיים!" בראיון מיוחד לעיתון שייצגתי אז, שלח בן גוריון פריסת שלום ליהודים הניצולים. ברטרנדסקטיבה מקבלים דבריו משמעות עמוקה יותר, כדבריו של נביא:

"למרות הכול ועל אף כל המכשולים – לנו תהיה הארץ ואתם תהיו בבונים".

שיקגו, אב תש"ך (אוגוסט 1960).

ע' 216 – 229.

בלה אייכנבוים-טרנר קובה הדמעה העצורה
לזכרם של יקירי ואהובי

"כי האדם עץ השדה". מעץ חסון, רחב גזע, שהיה משפחתי הענפה, נתלשתי – אז ענף רך – בסער הזמן והחיים, ונישאתי על גלים של ימים רחוקים אל מחוזות אחרים, מרוחקים.

מרחבים זרים, הרחק-הרחק מאותם מרחקים שלנו, שעליהם חשבנו וחלמנו בימי הילדות והנעורים הוורודים והרכים, כשהמבט נתלה מהורר ונישא על גבי עננים לבנים-תכולים שריחו ונחפזו אל קצות אופק המזרח. הרחק-הרחק, מעל כרי דשא ירוקים, שדות וגנים שנפרשו מבית סבא-סבתא לעברו השני של הנהר בוג. מרחקים ירוקים שהתמזגו עם שמים תכולים במרחקים משתרעים. חלמתי כל השנים על המזרח, והגורל והזמן טלטלו אותי אל המערב.

כותבים לי מישראל: "מכל העיירה על בנייניה רק הבניין שלכם נשאר, ועומד זקוף ובולט מכל העיר". מבית הוריי, ממשפחתי הגדולה, משכנינו המלבבים האהובים, מבני עירנו, מן העיירה היקרה, האהובה והלא נשכחת, אוסטילה, נותר כזכר לחורבן, בניין אחד, הבניין היחיד שהיה פעם ביתי. גלמוד בבדידות הדוממת האילמת ובעוזבה. ומי יודע אם אין אילמות זו תובעת דין וחשבון משוכן מרומים? וייתכן כי צללים נעים על קירותיו השרופים, על דלתותיו וחלונותיו. אפשר נזכרות הלבנים האדומות, המפויחות מאש, כי לא תמיד היה הבניין שומם, אולי הוא נזכר בזמן שהיה קן נאה חמים, שביופיו היה כמו הבתים רוויי החיים

בעיירה. ואולי מתגעגע הבניין הגלמוד לגדולת העבר שלו, אפשר נותר בחדדים השוממים הד קולם של דייריו. האין שומעים לעתים מתוך קירות החורבה הדהוד זמרה עליזה תמידית, שלנו הילדים? אני זוכרת, היה יום קיץ נאה, ארבעת החלונות של האולם בקומה

גן הילדים בשנת 1926

העליונה פתוחים לרווחה. צ'דנה של מאיר פֶּניק [טרנר] וטויבצ'ה של הניך, מקיימות את חגיגת הסיום של גן הילדים הראשון בעיירה.

האולם היה מלא אורחים ועל כל החלונות ישבו בצפיפות. אווירת חג עליזה. ילדים קטנטנים, בנים ובנות, רוקדים במעגל גדול, וקולות צעירים מתוקים שרים כציון גוזלים: "ציפור יפה, ציפור יפה, אל הבית בא חתול שחור, חתול שחור את הציפור ראה". הילדה הבלונדית שטופת השמש, שגילמה את תפקיד הציפור במסיבת הסיום של גן הילדים, התעופפה אכן כסנונית בטרם סער. הילד החינני השמנמן שהיה החתול השחור שהרג את הציפור, הרשלה פומרנץ שיהיה בריא, מתגורר בקיבוץ בישראל. והילד הטוב שפכר את אצבעותיו הקטנות, וכמעט פרץ בבכי מצער, כאשר שר את השיר על מות הציפור היפה החלשה, הפעוט הטוב הזה, אחי היחיד היפה והיקר, אפרים-פישל, איננו עוד. וכך רבים אחרים מאותם ילדים יפים, מגן הילדים הראשון בעיירה, נספו בנעוריהם מידי מרצחים נאצים ימ"ש.

אני זוכרת את השמחה כשאתה, אחי יחיד שלי, נולדת. אנחנו, שלוש אחיותיך, הלכנו כבר לבית הספר, ושם בישרו לנו את הבשורה המשמחת כי יש לנו אח קטן. אני זוכרת את החגיגה היפה ביום הברית שלך, ואת השמחה ביום בו נחוגה בביתנו הבר מצווה שלך. לא אחת כשאני מהרהרת בסופך הטרגי, אני רואה אותך ממש מיום לידתך, ומחשבותיי מלוות את דמותך המאירה, אחי היחיד, כאשר למדת אצל ר' ליפצ'ה אייזנברג. אני רואה לנגדי את דמותך הילדותית הבהירה

פישל אייזנברג הי"ד

המאירה, כשאתה חוצה את הרחוב ונכנס בשבת אל חיים איידלשטיין כדי שיבחן אותך בגמרא. ואני רואה את פניהם הקורנות של אבא-אימא, ומבט עיניהם הרווה נחת כאשר הם מקבלים דיווחים על לימודך. והנה אני שומעת את קולך המתוק שעה שאתה קורא בתורה. ואני רואה אותך רכון אל השולחן בחדר האוכל, קורא לפנינו במגילת אסתר. אני שומעת ממש את הד קולך, בבית שוהות שכנות אחדות. אנחנו הנערות מוכנות עם כלי זין להכות את המן הרשע, ואימא עומדת בידיים שלובות על החזה, ובולעת בעיניים נוצצות כל מילה היוצאת מפיה.

לעולם, לעולם, כל עוד אחיה, לא אשכח את הרגעים ההם, כשזרועותיך חיבקו אותי בעת פרדתנו לפני נסיעתי. עיניך הבהירות, מכוסות דוק של ערפל, הביטו עמוק אל תוך עיניי. מילה לא אמרת לי. לא סמכת על קולך להעניק לו מילים. זוויות פיד רטטו בעצבנות, מתאפק לא לבכות. ושפתך רעדו כשרכנת לעברי לנשק לי. מי יכול היה לחזות אז את בואו של הסער הוונדלי שיזרע מוות וחורבן? מי יכול היה לנבא אבדן כה טרגי ומבעית של כולם ושל הכול?

אני זוכרת: שבת חורפית, שעת אחר הצהריים, אבא-אימא ישנים שינה טובה לאחר הצ'ולנט. ילדים רבים מן החבורה שלי קיימו אספה כללית של חברי ספריית הילדים העברית – הייתה גם ספרייה לגדולים מאתנו, של "צעירי ציון" – היה עלינו לבחור הנהלה חדשה. ואיך אפשר לקיים בחירות בשבת והכתיבה אסורה. החבורה העלתה הצעה: שעועית לבנה ושחורה. שעועית לבנה לטובת המועמד, שעועית שחורה – נגדו. וכשנבחר במזל טוב הוועד המנהל, כמה חבורת לצים אל מול המועמדים שנכשלו והיללו אותם בשיר שכזה: "איכה ישבה, לך כל שעועית שחורה".

אני זוכרת: שבתות נאות וחגים. את חג הפסח היפה והשמח והסדרים המפוארים, את ימי חול המועד כשהעיריה מלאה אורחים, היה מנהג להתארח בימים אלה. יופיו של חג השבועות, החג השמח של מתן תורה, העיטורים של גבעולי סוף ירוקים רעננים. הימים הנוראים וההוד המיוחד להם. ראש השנה והדדו החגיגי הגנדרני, כשאנחנו, החבריה, היינו מלווים כל משפחה, מהודרת בבגדי חג, בלכתם לתפילה, וחיכינו להם בשוכם מבתי המדרש. העיירה שלנו הייתה קטנה, זערונית, אך לבד מבית המדרש העירוני הגדול היו בעיירה שטיבלך וקלויזים, ובשנים האחרונות התפללו הצעירים בנפרד, המניין שלהם נקרא: "גושן שטיבל", כי התפללו בו "אפיקורסים" בלבד – מגולחים, לפי הפסוק "בארץ גושן לא היה ברד" (בארד = זקן). ודווקא שם היה חג שמחת תורה, חג של שמחה אמתית, של ריקודים ושירה.

אני נזכרת בערב המיוחד המפואר שלפני כל נדרי, עם נרות דולקים רבים. מכל החלונות נראו שלהבות הנרות. גברים, נשים וילדים נהרו לבתי המדרש ולשטיבלך, בלבבות מלאי אימה ותפילה, להתייצב בפני בית דין של מעלה למשפט. ולאחר הימים הנוראים באו המועדים לשמחה, סוכות והעיסוק בהקמת הסוכות, ואחריהם חג שמחת תורה: חסידי סטפן היו באים אלינו, ההתהוללות, האכילה והשתייה, הניגונים

החסידיים השמחים והריקוד. וכבר בגילופין, פונה אחד בעל זקן המגיע כמעט לאבנטו לעבר התנור לחפש עוד קוגל. הדלתות והחלונות פתוחים, ולאורך הרחוב מהדהדת שירת החסידים השמחה, מלווה קולות ילדים.

זכורה לי גם אפיזודה טרגית-קומית, שהיו לה לימים תוצאות חמורות. באחד מערבי השבת בא אורח לא-קרוא. זה היה מפקח פולני, צעיר גבה קומה, בא מלודמיר לגבות מסים ממשלתיים. כשנתקל באבי אמר כי רצונו לבוא אלינו לאכול דגים של ז'ידים. הוא אכן ליקק אצבעות מדגיה הממולאים של אמי, לא חדל לשבח את חלות השבת, ושהאטריות היהודיות והמרק הם מאכל מופלא. בליל שבת ההוא הופרעו לאבא כמובן הקידוש, הזמירות והברכות. לאחר מכן נאלצנו להקשיב לדברי הרהב של הצעיר על יכולותיו הספורטיביות. הוא כבר היה שתוי כהוגן, ושחה לאו דווקא יין לקידוש. אבי שאל אותו אם הוא מסוגל להשחיל חוט במחט בעודו יושב על בקבוק על הרצפה. איזו שאלה! זה מן הדברים הקלים.

הניחו בקבוק של ליטר על הרצפה, והגוי, מלוא קומתו הגבוהה, ירד לרצפה זמן רב התגלגל עליה בלא שיפגין את יכולתו להשחיל חוט במחט. בשעת לילה מאוחרת עזב את ביתנו נרגז. למחרת בא ורב עם אבי: זו הייתה תחבולה של ז'ידים שיסבול מן הדגים של הז'ידים, הגלגול על הרצפה, בישיבה מאומצת על בקבוק, ריסק את כל גופו.

כעבור זמן-מה, כך דיווחו לי, החרים מפקח זה את הבניין של הוריי בשל חוב מסים, ובעיירה נתלו כרזות מטעם העירייה על מועד המכירה הפומבית. סיפרו לי כי המפקח התגרה באבי ואמר כי לא את הבניין בלבד ימכור בתמורה לחוב המסים אלא אף את הגרביים שלו. אבא התנפל על השייגץ במקל, והלה שלף אקדח, ואז התערבו אנשים. עד כאן זיכרונותיי על מסים בפולין.

אני זוכרת: שטיבל צר, דלת אחת וחלון אחד. ערב שבת, אני יושבת על הספסל, שניצב תחת לחלון, עם בתיה של מָל שפרן, היא מספרת לי, וגעגועים עזים בקולה, על החיים היהודיים היפים בארץ ישראל. היא מציינת בפניי בצבעים היפים ביותר את ערבי הקיץ בארץ הקודש, את יפי השמים. משפחת שפרן שהתה בארץ ישראל זמן קצר בלבד, הם שבו לפולין ונספו עם כל היהודים.

בקרבת מקום, שער הכניסה הגדול לחצר של ברונצי. מעבר לשער, עצי הלילך צפופי העלווה והפריחה הנפלאה, הבית הרחב ומרפסת הכניסה המחופה זכוכית. בצדו השני של הבית גרה משפחת יוסל יעיקעס [?]. והנה אני רואה את בר של משה של שמעיה [דב וידרה] שב מן התפילה ומן המרפסת קורא לילדים המשחקים אי-שם ברחוב: "שרהניו אימאלה! משהלה אבאלה! שמעיהניו סבאלה! שבע-רייזלה סבתאלה! בואו הביתה, בואו לאכול".

צפים אירועים מחיי בית הספר, במיוחד הצגות שהועלו על ידי תלמידי הכיתות הגבוהות בבית הספר. בהיותי מן הצעירות השתתפתי פעמים רבות בשירת המקהלה בהצגות. והנה זכיתי ליטול חלק של ממש.

אני זוכרת: משהלה גלז ביים אתנו את המחזה בשלוש מערכות, "החוטפים", שתרגמה ליידיש, כך אמרו, צ'רנה של מאיר פניק, אז כבר קורנפלד. לאחר ששיננו היטב את התפקידים, הוזמנו באחת השבתות אחר הצהריים לביתה של צ'רנה, היא כבר הייתה חולה מאוד ולא ירדה ממיטתה. הצגנו בפניה את "החוטפים". היא גילתה עניין רב בהצלחת ההצגה, ובשבתה במיטה בחיוכה המכשף החם ובעיניה היוקדות היפות, שאבה עידוד ממשחקנו בפניה. היא העירה הערות ותיקונים, והעלאת המחזה על הבמה הייתה הצלחה גדולה.

בשנים ההן הרבו לשחק בתאטרון. היה מספר גדול של חובבים מן הדור המבוגר יותר, צ'רנה קצרה הצלחה כשגילמה את תפקיד "מירלה אפרת". הוצגו "המלך ליר היהודי", "השחיטה", "חסיה היתומה". גם "צעירי ציון" שיחקו, היו להם הצגות נהדרות: "הבטלן", "דבורהלה המיוחסת", "הפונדק השומם", "שיינדל היפה מיהופין", "החופה השחורה", "לבבות שבורים", "דמי אהבה וחרפה", "היכן הם ילדי", "בן הכפר" [בתצלום]. היו כמה

כוחות מחוננים. עומד לנגד עיניי האופן בו גילם שמואל בורליאנט את תפקיד הכפרי הזקן ר' שקנא ואת תפקיד האיכר הזקן פרוקופ. כמי שראתה תאטרון בעולם הגדול בהשתתפות שחקנים גדולים וגם כוכבי קולנוע גדולים, אוכל לומר בביטחון כי השחקן הנודע

ד"ר זארינסקי-אין אין י"א 1931

ביותר לא היה מגלם טוב יותר את פרוקופ ואת ר' שכנא.

הצגת תאטרון בעיירה הייתה מן האירועים המשמחים ביותר, ואולם התאטרון היה מתמלא בצעירים וזקנים. גם יהודים מן הכפרים השכנים באו לתאטרון. הנוער מן העיירה הסמוכה הורדלה, לא החמיץ הצגה שלנו.

אזכור לנצח את בוקר 5 במרץ 1933, הבוקר האחרון שלי בעיירה. היה יום ראשון. כפור צורב. למרות הקור היו דלתות ביתי פתוחות לרווחה משעת בוקר מוקדמת. שכנים באו להיפרד. אנשים הלכו ובאו. אני זוכרת שעליתי וירדתי במדרגות ללא הרף. בכל כוחי התאפקתי לא לבכות. לא רציתי שאבא-אימא יראו את דמעותיי. לבסוף התיישבנו בשתי העגלות שעמדו לפני הדלת. מסביב התקבצו אנשים. יהודים שבו מבית המדרש, תיקי טליתות תחת זרועותיהם, והתעכבו על המדרכות. והנה זזו הסוסים ומשהו זע בלבי. כשפנו הסוסים בפינת הרחוב, נפרדתי מכולם בנפנוף יד. הנה אנחנו כבר ליד הבודקה של בנימין בן מאיר פניק [טרנר]. יש לי עוד רגע אחד בלבד להפנות ראשי ולראות פעם נוספת, פעם אחת בלבד, את ביתי שאני עוזבת כדי לנסוע למרחקי אי-שם. עוד שנייה והכול ייעלם, ולא אראה עוד את ביתי. אך לא, לא הפניתי את ראשי לאחור, אימא ישבה מולי בעיניים אדומות מבכי. הנה אנחנו חולפים סמוך לחלק האחורי של ביתו הארוך של מאיר פניק, כבר אני מתחרטת, לא, עתה איני יכולה לראות עוד את ביתנו, נעלם מן העין. אני חשה מחנק בגרון, עד כאב. אנחנו נוסעים לאורך רחוב לודמיר. הנה בית העלמין. אימא משוחחת בקול עם אביה ואמה המתים, הנחים שם תחת מצבות ישנות מכוסות שלג, היא מבקשת מהם להשתדל למעני, שזכותם תגן עליי.

בית הספרות בשנת 1933

מי יכול היה לדעת אז, שכעבור שנים אחדות בלבד יבוא אסון כה גדול? שהגורל הכין לכולם אבדן כה מחריד וטרדי. שמוות וחורבן יהיה גורלם של האהובים והיקרים לי ביותר ושל משפחתי הענפה מאוד, שנותרה ממנה אך שארית פלטה קטנה. טרגי

ומחריד אבדנם של חבריי וחברותיי, של שכנינו ומשפחותיהם ושל כל יהודי העיירה, ה"ד.

וצר לי, צר עד כאב, שהחמצתי בבוקר ההוא את המבט האחרון על ביתי. והדמעות העצורות ההן, קפאו בתוכי ולוחצות כאבן בדמי.

לא אפשרי ואין די מקום בספר הזיכרון לרשום כל מה שמעלה שטף הזיכרונות על עולם קטן ועל חיים, חיים רבים ללא שיעור, שאינם עוד. ואין די דמעות בהוויית האדם לבכות את יתמותנו הטרגית הרב-צדדית לאחר אבדן משפחותינו וחורבן העיירה.

אוסטילה, עיירה קטנה, זעזורית, את היית מעיין נובע של חיים יהודיים. בשל בעיות פרנסה עזבנו אותך, נסענו למרחקים ולקחנו עמנו בלבנו את זכר אורח החיים היהודי, אוצר קטן הננצר בחרדת קודש.

ובעומקי העומקים של הנשמה לא חכבה עד רגעי החיים האחרונים השלהבת שהודלקה כנר תמיד על מנת לשמר את הזיכרון, ולעולם לא לשכוח את קדושינו.

ע' 230 – 238.

ר' מאיר שרני (מניח) ומשפחתו ה"ה, יבול לחיים אכיעזר שרני

נחמן בורליאנט ניו יורק חורבן אוסטילה

בעיירה אוסטילה, ביתנו הישן, חיו כ-4,300 יהודים. היו בה 15 בתי מדרש, בית ספר עברי "תרבות", תלמוד תורה, ביקור חולים וספרייה יהודית.

מבחינה כלכלית חיו היהודים לא רע, אך המדיניות האנטישמית של ממשלת פולין האחרונה – דחקה בהדרגה את היהודים מעמדותיהם הכלכליות האיתנות, והעמיד לא היה עוד בטוח.

באחד בספטמבר 1939, כשתקפו הנאצים לפתע את פולין, לא ידעו יהודי אוסטילה שלנו דבר, ולא חשו כי שנותיהם ספורות.

כעבור שבועיים, כשהרוסים ניהלו קרב עם הפולנים ליד אוסטילה, פרצה דלקה גדולה, רבע מן העיר נשרף. כלומר: בית האבן הגדול של מאיר וגנפלד בלב השוק, שלוש שורות הבתים ברחוב בית המרחץ, מבית שייקה גולדהבר עד בית מֶקֶל [מיכאל] קרקובר. נפלו 12 קרבנות יהודים. ב-17 בספטמבר כבשו הרוסים את אוסטילה והחיים החלו להתנהל פחות או יותר כסדרם, המצב הכלכלי לא היה רע.

מסיבות מסוימות שילחו הרוסים אל תוככי המדינה כ-30 משפחות, ויהודים רבים עקרו לעיר הסמוכה, לודמיר, בשל מחסור בדירות עקב הדלקה הגדולה. באוסטילה נותרו כ-3,000 יהודים שחיו מתוך תקווה לעתיד.

כך חלף הזמן עד 21 ביוני 1941. בשחר נאה של קיץ, בשעה חמש, התעוררו יהודי אוסטילה מסערת קולות ירי תותחים פתאומי, התפוצצות פצצות ונפץ של מקלעים. מן הבתים נישאו למרומי השמים לשונות אש מהולות בקולות בכי וצעקות אנשים, מהולות באש ודם, בחרחורי גסיסה מהולים במילותיהם האחרונות של הקרבנות: "שמע ישראל". האש כילתה את כל העיר, מבית יחזקאל שיינרמן במורד אל בתי היין, את כל החנויות, את רחוב לודמיר, את רחוב דנכה וכן הלאה. נפלו אז כ-500 קרבנות. אמהות איבדו את ילדיהן, משפחות הופרדו, ונאצים פרועים צעדו אל תוך אוסטילה. אמהות חיפשו בתלי האפר של החורבות את עצמות ילדיהן, גברים חיפשו את נשותיהם, אחיות – את אחיהן, כדי להביאם לקבר ישראל. החל גיהנום אמתי ליהודי אוסטילה. מיד החלו לחטוף יהודים לעבודה, החלשים, הזקנים, החולים – נורו במקום. יהודים החלו להסתתר, אך הגרמנים, הרוצחים,

מיהרו לחקים יודנרט שנאלץ לספק מדי יום מאות עובדים. היו מובילים אותם לעבודה, מדי יום שבו עשרה אחוז פחות. לאן נעלמו אותם עשרה אחוז? החלשים והחולים שלא היו מסוגלים לעבוד – חוסלו.

חובה לציין כי היודנרט באוסטילה והיושב ראש מְקָל שפרן מסרו את נפשם כדי להציל יהודים ממוות בטוח.

היהודים חיו בתנאים מחרידים, רעב, מצוקה, קור. פשטה מגפת טיפוס. אין רופאים, אין תרופות. מאות מאחינו ואחיותינו היקרים מתו עם הזמן, באוסטילה נותרו לא יותר מ-2,000 יהודים.

כך נמשך לאטו המצב הנורא עד 31 באוגוסט 1942, כשבאו לאוסטילה הגסטפו הנאצי, חילות האס-אס. בו ביום פורסם צו כי כל היהודים, על נשותיהם וילדיהם, חייבים להתייצב למחרת, באחד בספטמבר בשעה שש בבוקר, בלב השוק סמוך למשאבת המים. המסתתרים יירו. יהודים חשו את גודל האסון. בכי ותחינות לא יועילו. כששאלו ילדים את אמחותיהם: "למה הורגים אותנו?". הן השיבו: "אל תבכה ילד, אין דבר, אנחנו הולכים לעולם יפה וטוב יותר".

באחד בספטמבר 1942 כ"ח [! י"ט] באלול תש"ב, בשעה שש בבוקר, ביום קיץ נאה, כשהשמש האירה ושלחה קרניה המחממות אל אימא אדמה, באו משאיות צבאיות והחלו להעמיס עליהן את היהודים. הראשון היה יושב ראש היודנרט מכל שפרן ומשפחתו, השני היה בנימצה בן מאיר פניק [טרנר] ומשפחתו וכך הלאה. הסיעו את המשאיות לפאתי הכפר פיאטידן, מעבר לגשר, משמאל לחורשת פיוֹניק, על הדרך ללודמיר, לשם נהגו לשלוח יהודים לחפור בורות גדולים, באמירה כי חופרים מקומות מסתור מפני מטוסים. הפשיטו את היהודים, עירומים כביום היוולדם, מיינו את הבגדים, כותנות לחוד, נעליים לחוד. הציבו את היהודים העירומים על שפת הבור, חבורות נאצים פראים ושוטרים אוקראינים רוצחים צלפו ברוביהם היישר אל הלב. עם כל מטח ירי נפלו עשרות אל הבורות הגדולים. הדם ניגר, האדים את האדמה השחורה הדשנה, אדמת אוקראינה. השמש זָהרה והאירה כאילו לא קרה דבר. מדוע האירה השמש ביום כה אפל? מדוע לא החשיכה השמש אורה כחשכת בור הקבר? המשאיות שבות במהירות עם בגדי הקדושים ומביאות קרבנות חדשים. כך נמשכה האקציה עשרה ימים ברציפות, עד שהיה המקום יודנריין.

חשוב להזכיר, מרוב אימה נפלו יהודים רבים אל הבור חיים, וכוסו בעודם חיים. מעטים בלבד הצליחו לזחול מתוך קבר האחים ולברוח ליערות אל הפרטיזנים. הם הלכו לשחיטה במילים "שמע ישראל" וצעקו: "מי מכם שישרוד, קחו נקם!" בו בזמן, בו במקום, נרצחו 15,000 יהודי לודמיר, בכללם 1,000 יהודי אוסטילה שהתגוררו שם. 17,000 יהודים טמונים בקבר אחים אחד. 300 יהודי אוסטילה שלא התייצבו בכיכר השוק ביום הארור ההוא, נמלטו ליערות, לחמו בשורות הפרטיזנים, רבצו מסתתרים בבורות עד שהרוסים שחררו אותם. יוזכרו גם נוצרים טובים ספורים שהסתירו יהודים עד לשחרור.

עד היום רשמנו בוועד הסיוע שלנו למעלה מ-200 יהודים החיים במחנות באירופה, ואנחנו, בעזרתכם, תומכים בהם במזון וביגוד מדי חודש. אנחנו מסייעים להביאם לאמריקה, שולחים להם כסף כדי שיוכלו לפלס דרכם לארץ ישראל. זה הסיכום העגום על ביתנו הישן, אוסטילה.

על הר גבוה, מוקפת מים מכל עבריה, באוקראינה המערבית, סמוך לגבול הפולני, על הנהר בוג, ניצבה פעם עיירה יהודית שלווה ויפה – אוסטילה. כ-4,300 יהודים חיו שם יחד בתקווה לחיים מאושרים טובים.

אין עוד אוסטילה, נמחתה מעל פני האדמה.
ויהודי אוסטילה האהובים היקרים שלנו?
קבר אחים אחד, 4,000 קדושים, ללא מצבות ללא גידור אפילו.
בדמעות מהולות בדם אנחנו מבכים אתכם!
לעולם, לעולם לא נשכח אתכם!

יתגדל ויתקדש!...

ע' 239 – 242.

קחת קליגר השחיטה בפיאטידין

עצי הסתיו ראו ושתקו,
שמי אלול אל-על לא זעקו.

עצי סתיו למה שתקתם?
שמי אלול למה לא זעקתם?

את העיירה שלי, עשרים אלף יהודים,
בי"ט באלול שחטו בכפר פיאטידין.

אויה לכם עצי פיאטידין,
אויה לכם שמי פיאטידין.

יונקי שדיים וילדים, נשים וזקנים,
את כולם עד אחד, שחטו יחדיו בחלפים.

החלף שחט, הסכין חתך כלה וחתן,
רב ומחותן.

מן הרחוב הראשי עד חצר בית הכנסת, עשירים ועניים,
שחט החלף כשוויים בין שוויים,

עשרים אלף יהודים שלי, כמה נותרו?
איש לא נותר, לא, לא נותרו.

ועצי הסתיו ראו ושתקו,
ושמי אלול אל-על לא זעקו.

עצי סתיו, שמי אלול ספרו לי
על השחיטה בפיאטידין, אללי, אבוי לי!

מכיר את הכפר, את כל הבקתות,
המישורים היבשים, הדרכים הכמהות.

מכיר את הכפר, פיאידין של ווהלין,
כל איכר עלוב ודל מן השווקים והירידים.

מכיר כל אסם, כל צליל של חרמש, מנוגן
בסתיו שמשי, בחורף מעונן.

שמים ספרו, עצים ספרו לי,
על השחיטה בפיאידין, אללי, אבוי לי!

הרב יעקב-דוד, איש תמים, השיבה זרקה בו,
האומנם חייך הוא, קודם צאת נשמתו?

הינדה הגבאית במטפחת שבתה
האם קיבלה באהבה את רציחתה?

שמים ספרו, עצים ספרו לי,
על השחיטה בפיאידין, אללי, אבוי לי!

וחזנית בית הכנסת, פסיה-גיטל, אימא,
עם אחותי, בתה היחידה,

האם ריקדה מול השוחט ושרה
קדוש, קדוש, ושלוש פעמים קיפצה?

ויצחק-שלמה השוחט, ברכה עשה
כשסכינו של הרשע את גרונו שיספה?

ושואב המים, שרוליה האילם,
הצטעק בגסיסתו: אלוהים כבר ישלם?

ובכי ילדו בן שבע של ר' נחומצה,
כמו "שמע ישראל" חנוק, בחלל נתלה?

אבוי לכם עצים, עדות, בדם מגואלה,
מדוע שתקתם בפיאידין בעת העקדה?

ארשום זאת בפנקס לבי בדם,
לדורי דורות, לזיכרון עולם:

בשעה שאת העיירה שלי, עשרים אלף יהודים
בי"ט באלול שחטו בכפר פיאטידין –

העצים על פני האדמה לא בכו, לא זעקו,
והאלוהים בשמים – שתקו!

ע' 243 – 245.

מתוך הספר: "די וועלט פארבעט מיך שטארבן" [העולם מזמין אותי למות],
1950.

יוסל בורליאנט ניו יורק טיול מוקדש לעיירת הולדתי אוסטילה

על הר גבוה, מנומרת באינות פרי, מוקפת כרי דשא ונהרות, ניצבה לה
שלווה עיירתנו אוסטילה.

המטייל מטבור השוק צפונה: שתי שורות חנויות, שטח גדול רחב
שנודע בשם: רחוב ורשה, שם שהוענק לו בשל הבתים הנאים של
בעלי-הבתים העשירים באוסטילה.

הלאה, המכתשים בין ההרים, הנהר לוג ודאיו הטובים והאגם הגדול ובו
צמחי אגמון וסוף, שתי טחנות קמח וסכרים הסוכרים את מי הלוג
הנשפכים לנהר בוג ומספקים אנרגיה להפעלת הטחנות. הדרך אל
ז'לוז'ה, הדרכים אל וורצ'ין, ויִדְנִיץ, סטיזיריץ', קוריסניצה ויערות
האורן הידועים.

שמאלה, שוב במעלה ההר, מבט למערב, בית הרב עם הגן. ולמטה,
ממש למרגלות ההר, זורם בנחת הבוג מאין? מאי-שם בגליציה, לאן?
על פני פולסיה לפינסק (! ברסט) ומשם נשפך אל הנהר ויסלה. בעברו
האחר של הבוג – כרי השחת הנרחבים.

באדיבות משה קריגסר. צולם מתצלום בחדר אוסטילה בבית ווהלין

הלאה ימינה, רחוב המלמדים, השטיבלך של רוזין ובתי תפילה אחרים. בתחתית ההר, על גדת הנהר, בית המרחץ, הבית הקטן עם גג הקש של בלומה זוסקיס. המעבורת המחליקה הלך ושוב. הבתים הצדדיים. מחסום הדרך. במרחק רב משם, הארובה הגדולה של בית החרושת לסוכר בקטריז'וב.

שוב בעיר, טיול דרומה: בית המדרש הגדול, השטיבל של טריסק, בית התפילה של החייטים שהוא על סף נפילה אל תוך הנקיק ההולך וגדל, והוא כבר מגיע כמעט עד משכן מועצת העיר ועלול לחצות את העיר לשניים.

מופלא! אך מגיע הנקיק לבית תפילה, הוא פונה לכיוון אחר. הלאה בית הדואר שהביא חדשות מן העולם ארבע פעמים בשבוע וכמוכן מכתב מאמריקה.

הלאה, מכתש נוסף בין שני הרים גבוהים בדרך לבתי היין [רחוב ושכונה]. דווקא בבתי היין מצויים בתי בד אחדים שמייצרים בהם שמן בשיטה פרימיטיבית. שוב מתפתל לו נחל, הריצ'קה [הסטודיאנקה], הנשפך אל תבוג. מעבר לגשר נראית משרפת לבנים, הדרכים אל רוסוב איזוב וכך הלאה. מעט יותר גבוה שמאלה, על הגבעה, ניצב הבית הגדול של סוקולובסקי, שבתחילת המאה ה-20 שימש בית ספר. סביב הנחל הלאה, כרי דשא ירוקים ושחת ריחנית בקיץ.

בדרך חזרה אל השוק שוב שתי שורות חנויות, לא מחסנים: בחנות אחת חבית מליחים, בשנייה חבית נפט, בשלישית שני שקי קמח. פנייה ימינה למזרח, שוב שתי שורות חנויות, שהיקפן עשיר יותר. בהן ניתן לקנות בד לחליפה, תיבת סרדינים, טבק, סוכר, ברזל ודומיהם. הלאה ימינה, הכנסייה הרוסית הגדולה עם בוסתן הפרי הגדול, רחוב הגויים עם גגות הקש, הלאה משם הדרך ללודמיר, הנפחות, הכנסייה הפולנית, בית החולים שרגל יהודי לא דרכה בו מעולם, הגן השומם אף שהאגסים והתפוחים היו מן המשובחים, ובו נבנתה והוקמה לאחר מלחמת העולם הראשונה תחנת הרכבת.

שמאלה, שתי שורות עצי ערמון גדולים. זקן ונער טיילו שם בשבת אחר הצהריים אל בית העלמין היהודי. מעברו השני של בית העלמין מתפתל בחשאי נחל צר הנושא את השם המשובש בָּלְבִי, הנשפך בצפון

אל הריצ'קה, ליד הטחנה הקטנה של הכומר וכרי הדשא הרחבים שסביב, מקום בו בילה הנוער בשבת לאחר הסעודה בשמחה ובעליצות. בדרום נשפך בֶּלְבִי (שמו האמתי ביילי בוג = הבוג הלבן) אל הלוג. הלאה, מעבר לנחל, בין שתי שורות עצים, הדרך הרחבה ללודמיר, עיר המחוז בה זכיתי ל-75% מחינוכי.

דווקא לשם, אל העיר הגדולה, חולפת בי צמרמורת עוד טרם אעיף מבט לשם.

לשם, כפי שאנו אומרים: ממזרח שמש עד מבואו, ופונים במילים שיוותי ה' לנגדי תמיד, שם על הדרך, קילומטרים ספורים בלבד מאוסטילה, שם הכפר פיווניק [פיאטידין], עתה "הכפר הקדוש", שם, בכפר ההוא, מצוי קבר האחים של קדושינו. שם השמידו הרוצחים הנאצים את היקרים והאהובים לנו: אבות, אמהות, אחים, אחיות, דודים, דודות, קרובים ומכרים שנספו על קידוש השם ועל שפתייהם המילים: "אל תשכחו אותנו!" 4,000 היו, ניצלו 200 בלבד, פזורים על פני פולין, איטליה, אוסטריה ואחדים ברוסיה.

לא! לא אוכל ללכת הלאה. אני ממחר לשוב לעיירה, אבל איזה חורבן! היכן אני? העיירה איננה עוד, אין עוד אוסטילה. חורבות. הבתים הרוסים, פה ושם מחציתו של בית, ארובה. השוק איננו, אין חנויות, אין כנסיות, אך בית המדרש בן מאה השנים נותר עומד שלם וגאה לזכרון עולם, כסמל לקרבנות, שאנו עם קשה עורף, איש לא יוכל לנו! עברנו את פרעה, עמלק, טורקוומדה, פוגרומים למיניהם ואת היטלר ימ"ש. לא, אנחנו השורדים לא נִכְלָה!

יתפקעו השונאים. כולנו יחד, ללא הבדל דעה פוליטית, נבנה מדינה יהודית בארץ ישראל, מדינה שתהווה דוגמה לעולם כולו, ללמוד מהן טובלנות ודמוקרטיה.

ע' 246 – 248.

צירל אוסטילה של השנים ההן

אוסטילה של השנים ההן,
על רחובותיה, סמטאותיה ושביליה המרופשים,
בתיה הקטנים הנמוכים,
מבתי היין עד בוסתנו של הפריץ,
מרחוב לודמיר עד בית המרחץ,
חקוק בזיכרוני.

אוסטילה של השנים ההן,
מכל עבריה נהרות,
בחורף – כמו אזוקים בשלשלאות,
החלקה, עוגג, שמחה וצחוק!
בקץ – סירות למרחוק,
חקוק בזיכרוני.

אוסטילה של השנים ההן,
מעוטרת סביב שדות ירוקים
ויערות אורנים עתיקים,
מה שמחו בנו העצים
בשבתות ובחגים,
חקוק בזיכרוני.

אוסטילה של השנים ההן,
יהודים חסידים מזדקנים,
נוער, ילדים יהודים
לאומיים, מתוקים ויקרים,
שובבים ותמימים,
חקוק בזיכרוני.

אוסטילה של השנים ההן,
מאות משפחות,
סוחרים, חנוונים, בעלי מלאכות שונות,
מורים, מלמדים וסתם למדנים,
רוכלים, מתווכים ושדכנים,
חקוק בזיכרוני.

אוסטילה של השנים ההן,
כשאני מהרהרת בזה והוגה,
חושבת יומם ולילה
היכן אתם בני אוסטילה היהודים,
פשוטי עם, חסידים, לאומיים מודרניים,
נפשות חפות זכות לאלפים,
זקנים, בוגרים וילדים קטנים,
האם אבד הכול וכלה
במהירות, בין לילה?

מה ייתן ומה יוסיף הזיכרון,
נותר רק כאב בלב ודאבון.

ע' 249 – 250.

שמואל דימנט העלה על הכתב א' אביגדב בטליון "נקמה"!

אילו באתי לספר מה חוויתי ומה ראיתי בתקופת הפלישה הנאצית לפולין, לא היו יום ולילה מספיקים לכך. צריך היה לכתוב ספר מיוחד. עלי להגביל עצמי אפוא ולהתאים את סיפורי למסגרת ספר הזיכרון.

א. לבני אוסטילה, שחיו בעיירה לפני מלחמת העולם השנייה, לא היה זה סוד שתמכתי במשטר הסובייטי, האמנתי באמת ובתמים באפשרות של אחוות עמים. ביטוי לאחוה זו שימשה לי הידידות של חברי מפלגה אוקראינים, במיוחד בחור בשם גרישצ'וק, שעבד יחד אתי כפקיד במועצת העיר, בה היה אברהם הובל סגן היושב ראש.

במאי 1941 גויסנו לצבא האדום להגן על הגבול סמוך לאיזוב. אמרו לנו כי זה ל-45 יום בלבד, עד בוא הכוחות הסדירים.

לא שוחררנו במועד שנקבע, ובינתיים נחתה עלינו ההתקפה הנאצית ב-22 ביוני 1941. קו הגבול כולו התפורר כגדר רקובה. אני ובחור בשם יוסל (שם משפחתו לא זכור לי) רצנו עד מיקולייץ, מעבר לבוג, מקום בו שבו אותנו הנאצים. כ-6,000 אנשים רוכזו בשדה. פגשתי שם גם את אברהם הובל ואת גרישצ'וק. בראותו אותנו, ניגש גרישצ'וק אל גרמני, ובהצביעו עלינו אמר: "חבר קומיסר..." למזלנו לא שם הגרמני לבו לדברים, אך אני הבנתי כי חיי בסכנה.

הערה: רוצה הייתי כי דברים אלה יגיעו אל המנהיגים היהודים הקומוניסטים שלנו, כדוגמה לאמון שניתן לרחוש ל"חברים" גויים. בטוח אני כי במקרה של ניצחון ערבי (בל יזכו לכך) – היו הם קרבנות ראשונים, ודווקא מיד חברים.

ובכן, ראיתי קצין סובייטי מסתתר בשדה תבואה ועשיתי כמוהו, וכך, בעודי זוחל על ארבע, התרחקתי כגברת דרך, ואז ראיתי לידי את יוסל. כך עלה בידינו להימלט.

באתי ללודמיר, החלפתי את מדי הצבא ושבתי אל המשק שלי בקולוניה סליסק. משפחתי הייתה בעיירה, ובקולוניה לא היה שום יהודי אחר. שלחתי איכר לעיירה להביא את המשפחה; בתמורה נתתי לו סוס. הוא אמנם הביא את משפחתי וגם צרור ידיעות: כל הגברים קובצו בבית הספר הפולני, משתמשים בהם לעבודה ורוצחים, מחפשים אחר קומוניסטים.

לאחר בשורות אלה החלטתי ללכת ליער, קיוויתי לפגוש חיילים סובייטים ולהצטרף אליהם לכל אשר ילכו. לא מצאתי כאלה.

סמוך לקולוניה הייתה חווה שהוחרמה בידי הגרמנים. הסולטיס [זקן הכפר] המקומי הודיע כי כל יהודי הסביבה חייבים לעבוד בחווה. עבדתי יחד עם האחרים במהלך הקיץ והחורף. בינתיים פשטו שמועות כי היהודים בעיירות נרצחים בשיטתיות.

איתרתי איש סובייטי שהסתתר אי-שם בכפר, תכננו לארגן מחלקת פרטיזנים. היהודים שהצעת לי להם זאת, לעגו לי. יצרתי קשר עם משפחת קפוטוב הידועה, גם הם נרתעו מן הרעיון. בינתיים גילו אנשי הגסטפו את האיש הסובייטי וירו בו.

בעת ההיא באו אליי חותני יוסל של הלל (קֶרֶש) וחונתני.

המשכתי לעבוד בחווה אך לא ויתרתי על חיפוש אחר דרך הצלה לעצמי ולמשפחה.

ב. היה לי מכר, קצין פולני בעברו, בשם זכרצ'וק.

באחד הימים שב מן העיר עם הידיעה כי הגרמנים מתכוננים לבצע שחיטה, כבר מכינים קברים בפיאטידין. הידיעה הכתה בי כרעם. "מה ניתן לעשות?" – אני שואל אותו. "עצתי – הוא אומר – שתתחזה לחולה, חבוש את הפנים, ולך להזהיר את היודנט. בכסף שהכינו למען הגרמנים, מוטב ירכשו נשק ויפתחו במרד. אתם תתחילו ואנחנו נבוא לעזרתכם, רק בדרך זו ניתן להציל משהו".

מיד הנחתי שק קמח על העגלה, נוסע כביכול לטחנת המים, גם חבשתי את שיניי.

בבואי לעיירה נכנסתי אל ד"ר מוזיקנסקי ומסרתי לו את דברי זכרצ'וק. הרופא מיהר אל היודנט ומיד שב מבוהל ואמר לי שאמהר להסתתר משום שביודנט כועסים מאוד על הבחלה שאני מעורר וממריד את האוכלוסייה. הם מבקשים להסגיר אותי לגסטפו.

אכן הסתתרתי, ורק בערב שבתי לכפר.

למחרת, שעה שעבדתי בשדה, באה שיקסה [נערה גויה] וסיפרה לי כי שוטרים יהודים באו לביתי והם מוציאים מתוכו הכול. מיהרתי הביתה עם גיסי אליה קרש. פגשנו שם את שוטרי היודנט משה לידינר

ושמשון גורבץ', הם אמרו כי עליי לשלם כופר 8,000 קרבוניס. דמי רתח בקרבי. חטפתי קלשון לפגוע בלידינר אך חותני עצר בעדי.

שמשון גורבץ' הציע פשרה: שאתן כמה מאות קילוגרם תפוחים למסיבה של הגסטפו.

תשובתי הייתה: "אני מבין כי את התפוחים כבר לא אוכל, אך גם אתם לא תזכו ליהנות מהם".

השוטרים עזבו בידיים ריקות ואני וג'סי אליה הלכנו ליער, שם הכנו בונקר למען המשפחה.

ג. שוב נפגשתי עם זכרצ'וק והלכנו יחד ללודמיר. בהזדמנות זו הבאתי לחם לגיסתי בגטו. בשל "חטא" זה היא זומנה לחקירה ביודנרט.

למרות הכישלון ביודנרט של אוסטילה, הלכתי עם הצעתו של זכרצ'וק ליודנרט של לודמיר.

הם אמרו כי יש לשקול את ההצעה אך רצונם לדבר עם המציע עצמו. זכרצ'וק הלך ודיווח במדויק על התכנית, לפיה מחלקות של אה-קה-אה [Armia Krajowa] הפולני ימחינו במרחק לא רב מן הגטו שעה שהגרמנים יבואו להוציא את האנשים למקום ההרגה. יש להכין בגטו נשק, בנזין ואמצעי הגנה אחרים שבהם יקבלו את פני הגרמנים. ואז יתייצבו המחלקות הפולניות ויתקפו את הגרמנים מבחוץ.

זכרצ'וק שב מרוצה. השתמע מכך כי הצעתו נחקבלה.

בליל אחד בספטמבר [1942], כשהחל הפוגרום הראשון בלודמיר ובאוסטילה, עמדו מחלקות אה-קה-אה על המשמר וחיכו לאות מגטו לודמיר, אך האות לא בא. החיות הנאציות הפראיות העבירו את אלפי הקרבנות לפיאטידין ללא כל התנגדות. שמונה ימים לפני הפוגרום ניתנה פקודה לרכז את כל יהודי הכפרים שאינם עובדי אדמה. תפסו אז את ג'סי אליה קרש ואת יששכר טייג והעבירו אותם העירה.

ביום שקדם לפוגרום ראיתי בעד החלון שני שוטרים על אופניים. מיד שלחתי את המשפחה ליער, ובעצמי הסתתרת בחדר הדוחן, לראות מה בדעת השליחים לעשות. אחד מהם היה הפרובוקטור גרישצ'וק, שהגרמנים שחררו מן השבי עם כל הגויים. השניים נטלו מן החצר עופות אחדים ונסעו.

בבואי ליער פגשתי את: דוד רוטנשטיין בן ה-17 מזבליטי [זבלוטז], שתי בנות של אליה טייג, פשקה ביטרמן מפוזנב, בעלה ושתי בנותיהם. ישבנו כך יחד 15 יום, ואז באו האחים משה וישעיה ספוסוב ודודנס משה עם שני ילדים קטנים, בן של יצחק טובל. גם גיסי אליה חזר.

הדוסים בשעתם חפרו סביב אוסטילה עמדות מבוצרות, שם לפי ידעותיי נותר נשק, הצעתי לאחים ספוסוב שנלך ללקט את הנשק, הם לעגו לי.

ב-15 [! 14] בספטמבר (צום גדליה) 1942, הלכתי לביתי בקולוניה להביא מצרכי מזון, כך עשו כל האחרים. ביער נותרו רק בני משפחתי, הורי אשתי ובעלה של פשה ביטרמן.

בדרך ירו עלינו לפתע חוליגנים אוקראינים, התפזרנו לכל עבר, אני, אליה קרש ומשה טובל רצו להסתתר בביצות (במערה היער).

כעבור חצי שעה – כבר היה חושך – שמענו יריות ביער. בערך בחצות באנו ליער. הבונקר היה שרוף לא היה זכר לאנשים. אליה הלך לכפר לחקור על גורל השוואים בבונקר. נדברנו להיפגש במקום מסוים. עם שחר נפגשנו בבני תמרורים.

כל היקרים לנו נרצחו ושכנינו גוסטצקי ומרקוויץ' קברו אותם במרחק של 50 מטר מן הבונקר השרוף (בחשכה לא הבחנו בקבר הטרי).

ישבנו בביצות חסרי תקווה. משאלה אחת השתלטה עליי – להגיע אל הקבר. כשהגענו לשם לבסוף, צנחתי על הקרקע, ולמרות הסכנה אמרתי קדיש בבכי רם ונשבעתי לנקום! לא היינו מסוגלים להינתק מן המקום עד אשר פיזרנו את האדמה וחשפנו את הגופות, אליה הכה ראשו בקרקע.

דוב ייאושי ביקשתי להסגיר עצמי לגרמנים, אך אליה אמר כי חובה להילחם במלאך המוות.

בחצלה: ישראל קרש וימית היי

בו בלילה חזרנו אל הקולוניה. במשך יממה ישבנו ברפת על הקש, ואז הלכנו אל מכר פולני, טוחן בשם בְּרוֹנְק. הוא קיבל אותנו בסבר פנים נאות והביא לנו מזון ומשקה.

ישבנו אצלו ברפת במשך שישה שבועות. באחד הימים בא עם הידיעה כי מחפשים יהודים. הוא יעץ לנו לחפור בונקר. עשינו זאת. חפרנו בלילה ופיזרנו את האדמה כך שלא יבחינו בדבר.

שוב ישבנו כשישה שבועות. באחד הלילות יצאנו והלכנו אל פלוג צינגלובסקי שגר בפאתי היער. שם ציפתה לנו הפתעה: בנוחיו של אליה טייג ופשה ביטרמן חיות, והאחים ספוסוב נמלטו העירה. מדי לילה – סיפר צינגלובסקי – הן באות אליו לקחת מזון.

למרבה הצער לא רחשו אמון מלא לצינגלובסקי וחדלו לבוא. יצאנו לחפש אותן.

כשחלפנו על פני ערמת קש ראינו סל מלא תפוחי אדמה ועליו כיכר לחם. בעת ההיא היה לי אקדח שהשיג למעני ברונק. הרשתי לעצמי להתעכב ולחקור את עניין הסל. ואכן מצאנו בתוך הקש את הנשים שחיפשנו, מסתתרות באימת מוות. נרגשות מהופעתנו, נפלו על צווארינו בדמעות וביקשו שניקה אותן עמנו למחבוא שלנו. אך כיצד יוכלו "אורחים" במצבנו לקחת עמם "אורחים" אחרים? קיבלנו מצינגלובסקי בקבוק יי"ש ודבש. באנו אל ברונק, שתינו אותו וסיפרנו לו בבכי על הנשים. "לכו הביאו אותן – אמר – הסיכון אחד הוא".

חיבקתי את האיש הטוב ונשקתי לו.

הבאנו אותן. הן היו בבלויי סחבות, נפוחות, מכוסות פצעים מוגלתיים. השגנו למענן בגדים, הפצעים החלו להירפא. ואז הן חלו במחלת מעיים. עם הזמן החלימו החלמה מלאה.

החורף חלף. בינתיים קיבלתי רובה בעזרת ברונק. התחלתי לנוע ביתר חופשיות.

ד. באחד מימי מרץ 1943 ראיתי שני אנשים רצים בשדה. עיכבתי אותם, היו אלה יהודים מלודמיר ש"מיטיבם" גירש אותם עם משפחותיהם. הם היו מוכנים למסור טובין שהסתירו באתר מסוים – בתמורה למקום. הודעתי לברונק והוא הסכים לקבל אותם. זו הייתה משפחה בת חמש נפשות: אישה מזדקנת, שתי בנות, חתן אחד, והחתן המיועד של הבת השנייה. הם הביאו זוג נוסף מזמושץ', דוד היה שם

הבעל, היה לו ילד אצל גוי, הוא הלך להביאו ולא חזר עוד (כל האחרים חיים באמריקה). ברונק נסע למקום עליו הצביעו והביא עגלה מלאה רכוש.

חודשים אחדים חיינו בברונק שהכניסה אליו הייתה דרך אבוס.

בעת ההיא התארגנה באזור כנופיה אוקראינית של בנדרובצים ידועים לשמצה ששחטו יהודים ופולנים יותר משלחמו בגרמנים. ברונק שחשש מתקיפה לילית עזב את הבית ובא מדי פעם להציץ לרגע.

כך הפך מצבנו בטוח עוד פחות. היה לנו מכשיר רדיו. פעם קלטנו ידיעה שלא הייתה ברורה כל צורכה. הלכנו אל צינגלובסקי, שאף לו היה רדיו, כדי לברר את הידיעה. בהזדמנות זו סיפר לנו כי דוד רוטנשטיין הצעיר מצוי אצלו והוא חושש להחזיקו אצלו. פגשנו את הבחור המסכן על ערמת קש, עירום, יחף ונפוח מרעב. לקחנו אותו עמנו.

באחד הימים בא ברונק עם ה"בשורה" כי המחבוא שלנו נחשף. ואז הלכנו אני, אליה קרש, פשה, שתי האחיות טייג ודוד רוטנשטיין אל הסולטיס האוקראיני; האחרים נשארו שם עד אשר העביר אותם ברונק למקום אחר.

עם הזמן חזרנו אל ברונק. אנחנו, המקומיים, התחלנו להראות עצמנו יותר בקולוניה, שהתושבים היחידים שנותרו בה לא היו חשודים באפשרות להסגיר אותנו.

פעם אחת, בשבתי עם אליה ליד ביתי, קרא בן השכנים: "וִנְסְקִי הוֹלֵךְ?" ונסקי היה ז'נדרם גרמני מתחנת המשטרה הסמוכה.

התחלנו לרוץ, אך איחרנו את המועד. וִנְסְקִי עצר אותנו. אתו היה דוד רוטנשטיין שהצביע עלינו. כך היה המעשה: השוטרים נתקלו בו ובבנות ליד הטחנה של ברונק, אגב כך מצאו את הרובה שלי. לשאלה למי שייך הרובה, הסגיר אותנו הבחור המבולבל מיד. כשקרבונו למקום ראינו שאנחנו מוקפים בארבעים שוטרים פולנים בהם מכרים רבים, גם המפקד, סונדי, היה מכר טוב.

המכרים הרגיעו אותנו שלא יניחו להרוג אותנו. אנחנו מנגד, טענו כי איננו יודעים למי שייך הרובה, וכי אנחנו כלל לא יודעים לירות. לרוע המזל מצאו אצל אליה תצלום בו הוא עומד בסגין צבאי (לאמתו של דבר הצטלם כך כפוזזה).

חמתו של הגרמני בערה והוא חבט באליה בפניו שנשטפו בדם, ואז אילצו אותו להראות איך הוא יורה, אך ללא הצלחה.

התנכרנו אל דוד רוטנשטיין, כאילו איננו מכירים אותו כלל.

הובילו אותנו לחפור קבר. הסבתי את ראשי והבטתי בעיני סונדי.

המבט האילם השפיע. סונדי הציע להוביל אותנו לתחנת המשטרה. אגב כך שאל אם אנחנו יכולים להצביע על מקום הימצאם של פרטיזנים. לרמיזתו השבנו: "כן". הובילו אותנו לתחנת המשטרה בוויילון.

היו לי שעון זהב, זוג נעליים חדשות וחלוש לרכישת סחורה. מיד נכנסתי אל המפקד הגרמני ונסקי ומסרתי לו הכול.

למחרת קרא לי ונסקי להוביל אותו לכפר זבלוט, מקום בו היו פרטיזנים אוקראינים.

ביום ההוא תפסה המשטרה והרגה רבים מהם, הניחה ידה על נשק רב ותחמושת ושרפה את הכפר. זו הייתה נקמתי הראשונה ברוצחים האוקראינים.

במשך שבועיים היינו בוויילון. אני ואליה יצאנו לסיורים עם המשטרה לחפש בנדיטים אוקראינים, הנשים ודוד רוטנשטיין עבדו במטבח.

באחד הימים בא סונדי והודיע לי כי מבקשים להסגיר אותנו ליד הגסטפו. עצתו – שנברח.

לא התלבטנו זמן רב, בערב הכנו ארוחת ערב לסונדי ולכמה מאנשי אמונו, ובחצות נפרדנו.

"לכו לשלום – אמר סונדי – אנחנו נבוא בעקבותיכם, היזהרו, להתראות".

למחרת, כשנודע לוונסקי כי ברחנו, הלך סונדי לקלוניא וירה פעמים אחדות. הוא הודיע לוונסקי כי תפס את היהודים וירה בהם. כעבור זמן סיפר לי זאת.

ה. שוב ישבנו במערה יער, אך הפעם לא בחיבוק ידיים. השגתי נשק ושוב הלכתי לכפר זבלוט, נותרו בו פה ושם בתים אחדים. משאלתי ותקוותי היחידה היו למצוא שם את רוצחי משפחתי. ידעתי כבר

במדויק מי הם. נתקלתי באחת המשפחות ושרפתי אותם בלילה על ביתם. הצתתי גם את שאר הבתים. הפולנים שמחו מאוד.

לילות אחדים לנו בבית ריק, לאחר מכן שבנו אל ברונק בהערכה שאיש לא יעלה על דעתו שנימצא שם עתה. פגשנו את יתר המשפחות שהסתתרו שם במשך כל הזמן.

פעם, בשבתנו עם ברונק והרדיו פועל בשקט, ראינו לפתע גרמנים (לפי המדים) רצים לעברנו. כולם יצאו והסתתרו ברפת. הגרמנים כביכול, היו למעשה שוטרים פולנים, סונדיי בראשם, שחיפשו דרך אל הפרטיזנים הפולנים.

כשהבחינו בנו בורחים, הכו את ברונק, על מנת שיגלה להם מי אנחנו והיכן אנחנו מסתתרים, אגב כך החלו לשבור ולנתץ הכול בבית.

לבסוף רצו להצית את הרפת. יצאנו. ראינו לפנינו את סונדיי. השוטרים התכעסו בראותם אותנו, כי בגללנו הכו והזיקו לפולני כשר. סופנו עלול היה להיות רע ומר אלמלא הרגיע אותם ברונק. "כבר נשתווה בינינו" – אמר.

סונדיי יעץ לנו לחכות במקום עד בואם של פרטיזנים מאורגנים ואז להצטרף אליהם.

עד הערב ישבנו בבית. באה מחלקת פרטיזנים וביקשה לירות אל תוך הבית. הפעם היה זה דוד רוטנשטיין שהציל אותנו. "אנחנו יהודים!" – צעק. הפרטיזנים הורידו את נשקם והמשיכו בדרכם.

מסוכן היה להישאר בבית. ירדנו למרתף של הסולטיס האוקראיני אשר עקר משם. היינו שם שני ימים ושני לילות. בשבת שוב באו פרטיזנים פולנים והחלו להקים מטה.

יצאתי אל מכריי מרקוויץ' ובושקו, ביקשתי מהם להמליץ עלינו, כדי שיקבלו אותנו לשורות הפרטיזנים. הלכנו יחד אל המטה. פגש אותנו מתיושב וביקש להכות את אליה (מזל שכזה היה לו), לפתע צץ המלאך הגואל בדמות מכרנו הטוב זכרצ'וק (שתכנן את המרד בלודמיר) הוא היה לנו למליץ יושר ומנע מאתנו צרות.

1. בהמלצת זכרצ'וק נשאירתי במטה כמורה דרך ואליה היה במחלקת האספקה.

תקופה חדשה החלה בחיי. מחיה נרדפת, שבמקרה הטוב מעוררת עליה רחמייהם של יחידים בעלי לב, הייתי שוב אדם ככל האדם. אמנם היינו בסכנה מתמדת אך הייתה לסכנה משמעות. הייתה לנו מטרה. העובדה שאני, קומוניסט לשעבר, לוחם יד ביד עם אלמנטים פולנים ראקציונרים, לא הפריעה לי כלל, כי מטרתנו הייתה משותפת: לחסל רוצחים גרמנים ואוקראינים.

על מנת לרומם את המורל, שהיה לעתים ירוד, שעשיתי אותם באמצעים שונים, לכן כינו אותי "שווייק שלנו", כבוד מפוקפק אולי, אך לא חיפשתי לי תואר. משאלה ותקווה אחת שלטו בי, לשרוד את התקופה הקריטית ולנקום את הדם השפוך של החפים מפשע, אשתי וילדי וכל האבות והאמהות, האחים והאחיות היהודים.

במצבי יכולתי להגשים את תקוותי רק בעזרת מחלקות אה-קה-אה פולניות.

הכרתי מצוין את כל הכפרים והדרכים במערב ווהלין. לפיכך נשלחתי פעמים רבות ליצור קשר בין מחלקות, ולכל פעולה או לשינוי בסיס הלכתי בראש; עשיתי הכול ללא פחד, מרצוני החופשי ומתוך הקרבה עצמית.

פעם אחת בהיותי בשליחות בסטווקה, סמוך לליבֶנונה [לובומל], פגשתי את אפרים לייציס בחבורת פרטיזנים. הם לא ידעו כי הוא יהודי. הוא קרא לעצמו מיכאל.

אותה שעה לא ידעתי מדוע הוא מסתיר את מוצאו. לימים, כשהממונים עליי החלו לדבר על לבי להמיר את דתי, התחלתי להבין את המצב האמיתי של יהודים בודדים בקרב פרטיזנים גויים.

נוכחות הפרטיזנים קיבצה לקולוניה שלנו כ-150 יהודים. הם התרכזו בבית אחד. זה לא נמשך זמן רב. שני בחורים יצאו מן הקולוניה והגרמנים תפסו אותם, כתוצאה מכך הופגז הכפר. אז הורה המטה להעביר את היהודים לוורצ'ין. בקולוניה נותרו עובדים אחדים בלבד.

ז. יחד עם המפקד שלי, סגן ביאלי, עברתי לכפר אחר לחקים מטה חדש. ולמעשה הקמנו בטליון שנקרא לפי דרישת: זֶמְסְטו – נקמה. הוא כלל אנשים שנותרו יחידים משפחות שלמות, הבסיס הראשון שלו היה בכפר פוזוב. במהרה נקראנו לפעולה גדולה.

הכפרים סטיזיריץ' ומיקוטיץ' היו קיני בנדרובצים מסוכנים ומשימתנו הייתה לטוהר אותם.

בעצתי הותקפו קיני הנחשים משלושה עברים וכך ניצל רק מספר קטן מהם, את השאר הרגנו ללא רחמים.

הבסיס שלנו עבר לסטיזיריץ'.

באחת הפעמים, כשישבנו בשוחות מגן, ראינו גרמנים באים בטנקים. הנחנו להם להתקרב. כשהבינו בנו הגרמנים, קפצו וירדו שני קצינים ופנו אלינו:

"לא באנו להילחם בכם – אמרו – הניחו לנו רק לעבור אל מוסו, הפרטיזנים הסובייטים הפילו לנו מטוס".

"זה לא בסמכותנו – השבנו – בואו אל המטה שלנו, תדברו עם האנשים שרשאים להחליט".

קשה להבין את הלך מחשבתם של אנשים אלה, די בעובדה שהניחו לעצמם ליפול בפח.

בבואנו למטה, פרקו אותם מנשקם, ואילצום לכתוב פקודה לכפופים להם: "נשבינו, הניחו את הנשק!" ללא מילה הניחו 130 גרמנים את נשקם וכלידים טובים הניחו להעבירם לסליסקס שם דחסו אותם לתוך מכלאה.

אך בא כומר והודיע כי הגרמנים לקחו בני ערובה בלודמיר, ממשפחות הפרטיזנים, בהם גם ממשפחת סגן ביאלי. בלית ברירה שחררנו את הגרמנים, אך ללא הנשק.

העובדה כי הגרמנים הגיבו כאן באופן כה רפה מוסברת בכך שבעת ההיא היו בלודמיר 300 איש בלבד. ידיעה זו קיבלנו מפרטיזן סובייטי. על סמך זאת קיבלנו פקודה לתקוף את הקסרקטינים בלודמיר בהם הם שוהים. החישוב היה מוטעה. הגרמנים הביאו בעת ההיא ברכבת תגבורת בחיפוי מטוסים. תחת לחץ זה נסוגו הפרטיזנים באי-סדר מוחלט וחלכו ליערות. לא זמן רב נחנו.

סמוך ליערות מיקוטיץ' היה גשר שמור בידי אנשינו. לפתע קיבלנו ידיעה כי הגרמנים קרבים. נשלחתי רכוב על סוס עם הפקודה לפוצץ את הגשר. הירי של הגרמנים היה כה עז שלא בא בחשבון להגיע לגשר

ברכיבה. קפצתי והסתתרתי מאחורי חורבת, הגעתי אל הגשר בזחילה. פגשתי שם את זכרצ'וק, בראותו אותי הצטלב.

הוא לא האמין שעוד יראה אותי חי.

הגשר כבר היה מפוצץ, הסוס הגיע אליי בדהרה. שוב התיישבתי עליו ודהרתי כחץ מקשת אל המטה. הסוס היה לבן מקצף.

שוב נסוגונו אל היערות.

ח. התקדמנו מזרחה, קרוב יותר אל קרבות החזית. בדרך בין קובל לטריסק קיבלנו ידיעה כי גנרל גרמני חשוב ביותר צפוי לעבור בדרך זו. הפקודה הייתה: "לחסלו!"

גשר שעליו אמור היה לחלוף היה ממוקש, ושימונה-עשר איש הסתתרו בין העצים הסמוכים. הגנרל בא ברכב, משמר כפול משוריין לפני רכבו ומאחוריו.

הנחנו למשמר הקדמי לעבור את הגשר בשלום. אך ברגע שעלה רכבו של הגנרל, התפוצצו המוקשים, הגשר והרכב התרסקו.

בנסיגתנו נפצע אחד מאנשינו פצעים קשים. לקחנו אותו עמנו.

באחד הימים שבינו 18 גרמנים ותשעה הונגרים; מבין האחרונים שניים הסגירו עצמם מרצונם. התברר כי אחד מן השניים היה יהודי. קיבלנו מהם ידיעות חשובות.

ירינו בגרמנים, אני וצעיר פולני, ללא רחמים. בהונגרים לא פגענו. לימים נלחמו עמנו שכם אחד בנאצים.

הכפרים האוקראינים, זכו אף הם ל"יחס מיוחד" מאתנו. הרופא היהודי מדובנת, שהיה במחנה שלנו, אמר לי בתרעומת: "שמואל עד מתי תמשיך בפוגרומים שלך?"

בעיית האספקה הייתה חמורה. לעתים לא נדירות סבלנו רעב. התנדבתי ללכת להשיג מזון. נתנו לי כסף מקומי ודולרים לקניית מזון. האיכרים סירבו למכור. לקחתי בכוח. פעם הבאנו שש פרות ועגלה מלאה תפוחי אדמה וטבק. חיילים הונגריים ירו אחרינו, אך חזרנו בשלום.

אחרינו יצאה קבוצה שנייה להביא מזון. הם נתקלו בגרמנים שהרגו תשעה מאנשינו.

בפעם אחרת הלכתי עם כמה אנשים והבאנו סוס ועגלה מלאה לחם ומצרכי מזון אחרים, ואת האוכר.

הגיעו הדברים לידי כך שעוררתי עליי קנאה והתחלתי לחשוש מהתנקשות פנימית בחיי.

ט. במאי 1944 הפגזו אותנו הגרמנים. עזבו את המקום ועברנו ליער אחר.

כעבור זמן קצר – זה היה בביצות של פינסק – קיבלנו פקודה לפרוץ את החזית. לצורך זה היה עלינו לחצות כביש ופסי רכבת.

הגרמנים קיבלו את פנינו בתותחים ובמקלעים. הבקענו לנו דרך, אך רבים מאתנו נהרגו וכמאה איש נותקו מן הכוח.

אז נפצע צוקר, אחיו של רופא השיניים (חי באמריקה). נשאתי אותו ליער, שם נתקלתי במטה פרטיזנים סובייטים והפקדתי את הפצוע בידיהם.

ביער ההוא מצאתי את הפולקובניק שלי בנקודת המפגש שנקבעה מראש. זאת הודות לכך ששיטפו אותי בלימוד המפות לפני כל יציאה לדרך (אף שתחילה הבנתי בהן מעט מאוד).

לאחר ימי מנוחה אחדים, ביער סמוך לרטנה, המשכנו בצעידתנו להבקיע את החזית.

התכוונו להתקפה. בלילה הגענו לנהר פריפיאט. היו אתי שני יהודים מאוסטיליה, בן ונכד של לייזר של דינה (גינזבורג). לא רחוק מן הנהר נתקלנו בגרמנים ששהו בשוחות. הם נמלטו בבהלה, מותירים אחריהם טלפונים מצלצלים. נכנסנו לשוחות, אך הם התעשתו במהירות והחלו לירות עלינו. גם הרוסים ירו עלינו בטעות.

רבים מאתנו ניסו לחצות את הנהר בשחייה אך נפלו בנהר, גינזבורג המבוגר נפל אף הוא. אני נשארת על שפת הנהר.

לפתע ראיתי לוחות אחדים בנהר, חציתי את הנהר וקראתי גם לאחרים לבוא אחריי. גם כאן ירו עלינו משני הצדדים.

הגעתי אל הסובייטים. רבים באו עירומים. מ-600 איש נותרנו 280.

כעבור ימים אחדים העבירו אותנו לקוֹוֹנְצֶה, שם סופחנו לצבא הפולני הסדיר שהתארגן ברוסיה.

החזית הייתה אז ליד טורצ'ין והתכוננו לשחרר את לודמיר. בהיותנו ליד קובל חליתי ושחררתי.

ב-23 ביולי 1944 שוחררה לודמיר. נשארתי שם ועבדתי במפעל לייצור נקניק למען הצבא.

לא הייתי מסוגל לחיות בשלווה עד אשר אמצא את רוצחי משפחתי. באחד הימים הלכתי לכפר עם חייל פולני ותפסתי את אחד הרוצחים. מיד "טיפלנו" בו. עוד פעמיים הלכתי לכפר למטרה זו. בפעם השלישית נפלתי בידי אן-קה-וה-דה [המשטרה החשאית הסובייטית]. איכרה מן הכנופיה הסגירה אותי. לאחר חודשי חקירה אחדים, דנו אותי ואת מפקדי לשעבר, הסגן ביאלי, למוות; העונש הומר בעשר שנות מאסר. אני נשלחתי לצפון הרחוק שם חייתי שלוש שנים ומחצה במחנה עבודה.

לאחר פניות רבות לסובייט העליון, שוחררתי בנימוק כי הייתה זו נקמה – פעולה ללא שוד. ב-19 במרץ 1948 נשלחתי חזרה לפולין.

בבלויי סחבות באתי לפולין ב-24.4.1948.

יצר החיים משך אותי לשליזה, מקום בו התקבצו שרידי הניצולים מקהילות ישראל. פגשתי שם את אברהם בקר. בהשפעתו החלטתי להעביר את הקן החדש שלי לביתנו האמתי, לפגוש את ידידי ומכריי משכבר ולספר להם הכול.

עיניכם הרואות, הגשמתי את מטרתי.

ע' 251 – 266.

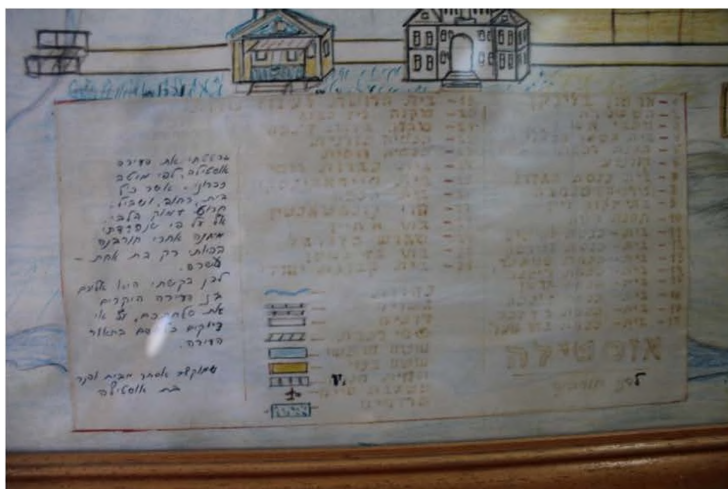
מפת אוסטילה

תצלום המפה המוצגת בחדר אוסטילה בבית ווהלין. באדיבות משה קריגסר ומשה ירונסקי.

מפת אוסטילה פרט

מקרא המפה

מקרא המפה

1	ארמון בייליאנקין
2	המשטרה
3	מכבי האש
4	בית הספר הכללי
5	תחנת הרכבת
6	קולנוע
7	בית הכנסת הגדול
8	מונסרה
9	בתי זיקוק ליין
10	תחנת קמח
11	בית הכנסת של החייטים
12	בית הכנסת של חסידי טריסק
13	בית הכנסת של חסידי סטפן
14	בית הכנסת של חסידי רוז'ין
15	בית הכנסת גושן
16	בית הכנסת דנכה
17	בית הכנסת של חסידי רדזין
18	בית הכנסת בתי שער [! בעל-בתי שער = בעל־בית]
19	בית חרושת לעיבוד עורות
20	מקווה ליד הבוג
21	מקווה ברחוב דנכה
22	כנסייה פולנית
23	כנסייה רוסית
24	בית קברות רוסי
25	בית סטראבינסקי
26	בית הנפח
27	הרי קונסטנטין
28	בתי היין
29	מגרש כדורגל
30	בתי בד לשמן
31	בית קברות יהודי

גיא ההרבה בפיאטידין

המצבה על קבר האחים בפיאטידין. מתוך פנקס לודמיר

קבר אחים בפיאטידין, 1996. באדיבות משה קריגסר

הגלעד בפיאטידין, 1996. באדיבות משה קריגסר

МЕМОРІАЛ ЖЕРТВАМ ГОЛОКОСТУ

ТУТ, НА ВІДСТАНІ 200 МЕТРІВ ВІД МОНУМЕНТУ,
ЗНАХОДЯТЬСЯ ТРИ БРАТСЬКІ МОГИЛИ, ДЕ ПОХОВАНО
25000 ЄВРЕЇВ М. ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКОГО І
РАЙОНУ, ЩО БУЛИ ЗАКАТОВАНІ НАЦИСТСЬКИМИ
ЗАГАРБНИКАМИ ТА ЇХНІМИ ПРИСЛУЖНИКАМИ В
1942-1943 РОКАХ

במרחק 200 מטר מהאנדרטה נמצאים שלושה קברי אחים אשר בהם
נקברו 25 000 יהודים מלודמיר וסביבותיה אשר על ידי הנאצים
ומשרתיהם בשנים 1942 – 1943
נרצחו

ВСТАНОВЛЕНО ЗА СПРИЯННЯ ЄВРОАЗІАТСЬКОГО ЄВРЕЙСЬКОГО КОНГРЕСУ

שלט הפנייה אל קברי האחים בפיאטידין, 1996. באדיבות משה קריגטר

תוכן עניינים

8	אוסטילה ועברה העשיר	אהרן ורטהיים
11	עירתי אוסטילה	אהרן רוזמרין
18	בתי ספר וחינוך ילדים	ברוך גולדברג
20	המורה וחברתו	יעקב זיפר
35	המתמיד המופלא	ברוך גולדברג
39	נחמן בורליאנט	צילה פליישר
41	לאלוהים ולבריות	מלכה חמץקי (רייז)
43	אברהם (אברהמקה) רייז	צילה
45	כחלום שנגוז	אליעזר רייז
47	הנוער של אוסטילה 1922-1917	חיים ויינשל
51	חוליות בשרשרת	ברנרד גינזבורג
64	הדמעה העצורה	בלה אייכנבוים-טרנר
71	חורבן אוסטילה	נחמן בורליאנט
74	השחיטה בפאטידין (שיר)	קחת קליגר
77	טיול	יוסל בורליאנט
80	אוסטילה של השנים ההן [שיר]	צירל
82	בטליון "נקמה"!	שמואל דימנט

קישור לספר: "קהילת אוסטילה בבנינה ובחורבנה" הסרוק באתר ספרי
הזיכרון בספרייה הציבורית של ניו יורק

<http://yizkor.nypl.org/index.php?id=2484>

קישור למפה אינטראקטיבית של אוקראינה

[http://www.nationsonline.org/oneworld/map/google
map_ukraine.htm](http://www.nationsonline.org/oneworld/map/google_map_ukraine.htm)